

Väestöpoliittinen ohjelma

VÄESTÖLIITTO

Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma

V Ä E S T Ö L I I T T O

Väestöliitto

Väestöpoliittinen ohjelma

Väestöliitto
Iso Roobertinkatu 20–22 A
PL 849
00101 Helsinki
puh. (09) 228 050
faksi (09) 612 1211
sähköposti: etunimi.sukunimi@vaestoliitto.fi
internet: www.vaestoliitto.fi

Kansi: Pekka Niemi/Rhinoceros Oy
Taitto: Anne Virtanen

ISBN 951-9450-04-1

Frenckellin Kirjapaino Oy
Espoo, 2004

Sisällys

Esipuhe.....	5
1. Johdanto	7
2. Väestöpolitiikan käsitteestä – halutaanko väestönkehitykseen vaikuttaa?.....	9
3. Väestöllisen kehityksen trendit Suomessa 2000–2040	11
3.1. Väkiluvun kehitys	11
3.2. Ikärakenne.....	12
3.3. Syntyvyys ja perheellistyminen	13
3.4. Siirtolaisuus	15
3.5. Alueellinen kehitys	15
3.6. Suomen väestönkehitys 2000–2040 vaihtoehtolaskelmien perusteella tarkasteltuna	17
3.6.1. Väkiluvun kehitys laskelmien perusteella.....	18
3.6.2. Ikärakenteen kehitys	19
3.6.3. Työvoiman kehitys.....	21
4. Väestöpolitiikan sisältö- ja aikatavoitteet	24
4.1. Yleistä tavoitteista.....	24
4.2. Väestöliiton väestötavoitteet.....	25
4.2.1. Syntyvyystavoite.....	25
4.2.2. Muuttoliiketavoite.....	25
5. Väestöpolitiikan keinot	26
5.1. Alhaisen syntyvyyden syitä	26
5.2. Keinoja syntyvyyden kohottamiseen.....	29
5.2.1. Arvo- ja asennemuutokset.....	31
5.2.2. Lapsettomuuteen liittyvät tekijät.....	32
5.2.3. Synnytysten oikea ajoittaminen	33
5.2.4. Monilapsisten perheiden tukimuodot.....	35
5.3. Siirtolaisuus	36
5.3.1. Taustaa.....	36
5.3.2. Maastamuutto	39
5.3.3. Maahanmuutto.....	39
5.3.4. Integroituminen (kotoutuminen)	41

6. Väestöllinen skenaariotarkastelu vuoteen 2040	43
6.1. Skenaario A: Vanheneva suomalainen Suomi 2040	43
6.2. Skenaario B: Väestöltään tasapainoinen Suomi 2040	46
7. Yhteenveto ja toimenpidetiivistelmä	50
Lähteet.....	56
Liite 1: Kahdeksan keskeistä väestötaulukkoa tai -kuviota	61
Liite 2: Sanastoluettelo	66

Esipuhe

Väestökysymykset ovat jatkuvasti kiinnostaneet sekä kansalaisia, tutkijoita että yhteiskunnallisia päätöksentekijöitä. Aikaisemmin Suomessa tehdyt ennusteet perustuivat lähes yksinomaan maan sisäiseen kehitykseen, ts. maahanmuutolla niissä ei ollut suurtakaan merkitystä. Nykyisin tilanne on toisin. Syntyvyys alenee koko läntisessä maailmassa, elinikä pitenee ja väestöä liikkuu maasta ja maanosasta toiseen. Useimmissa Läntisen Euroopan maissa siirtolaisuus on jo suurin väestön määrän kasvattaja. Esimerkiksi vuonna 2002 kaikissa 15 EU-maassa väestö kasvoi, mutta vain kolmessa maassa se perustui enemmän luonnolliseen väestönkasvuun kuin siirtolaisuuteen. Suomi kuuluu – ainakin toistaiseksi – näiden kolmen joukkoon. Ilman siirtolaisuutta väestön määrä Euroopassa alkaa vähetä seuraavien 10–20 vuoden aikana. Maapalloistuminen on tullut myös väestökysymysten keskeiseksi osatekijäksi.

Suomen väestökysymys on hieman poikkeava muihin läntisen Euroopan maihin verrattuna. Useimpiin maihin syntyivät ns. suuret ikäluokat toisen maailmansodan jälkeen. Meillä tämä tapahtui vuosina 1945–1950, ts. hyvin lyhyessä ajassa ja myös voimakkaana. Muissa maissa, esimerkiksi Ruotsissa ja Saksassa ns. suuria ikäluokkia syntyi koko 1950-luvun ajan. Suomessa suuriin ikäluokkiin liittyvä ”väestökupla” muodostaakin nykyään keskeisen haasteen kun suuret ikäluokat siirtyvät eläkkeelle vuoteen 2015 mennessä, ja vuodesta 2025 eteenpäin heihin liittyy huomattava hoidon ja hoivan tarve. Samalla kun työvoimastamme poistuu suuria ikäluokkia, sinne tulee vastaavasti erittäin pieniä ikäluokkia.

Väestöpoliittisessa ohjelmassa tehtyjen laskelmien perusteella maamme väestön todetaan ikääntyvän vauhdikkaasti, vaikka meillä olisi tulevaisuudessa nykyistä korkeampi syntyvyys ja maahanmuutto. Suomen väestörakenne on sukupolven päästä tyystin toisenlainen kuin nykyään.

Väestöliiton Väestöpoliittinen työryhmä aloitti toimintansa keväällä 2003 liiton hallituksen puheenjohtajan, ylijohdaja Reino Hjerppen johdolla. Väestöpoliittiseen työryhmään ovat kuuluneet tutkimuspäällikkö Elli Heikkilä (Siirtolaisuusinstituutti), toimitusjohtaja Helena Hiila (Väestöliitto), assistentti Marika Jalovaara (Helsingin yliopisto/sosiologia), erikoistutkija Osmo Kontula (Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos), erikoistutkija Päivikki Koponen (Kansanterveyslaitos), tutkimusjohtaja Jukka Lassila, (ETLA), tutkija Anneli Miettinen (Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos), kehityspäällikkö Mauri Nieminen (Tilastokeskus), toimitusjohtaja Veijo Notkola (Kuntoutussäätiö), neuvotteleva virkamies Matti Sihto (työministeriö), johtaja Ismo Söderling (Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos), tutkimuskoordinaattori Roope Uusitalo (Palkansaajien tutkimuslaitos). Työryhmän sihteerinä on toiminut KM Stina Fågel (Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos).

Raportin pääasiallisen tekovastuun on kantanut Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen työryhmä Ismo Söderling, Osmo Kontula ja Anneli Miettinen. Stina Få-

gel on toiminut työryhmän teknisenä sihteerinä. Tilastokeskuksen yliaktuaari Ossi Honkanen on tehnyt vuoteen 2040 ulottuvat väestölaskelmat. Väestöliiton hallitus on käsitellyt raporttia kokouksessaan ja hyväksynyt sen 27.4.2004.

Kiitämme kaikkia hankkeeseen osallistuneita erittäin rakentavasta, tuloksellisesta ja erinomaisen miellyttävästä yhteistyöstä.

Helsingissä 25. toukokuuta 2004

Reino Hjerppe
Puheenjohtaja
Väestöliiton hallitus

Helena Hiila
Toimitusjohtaja
Väestöliitto

1. Johdanto

Väestöliiton tavoitteena on sääntöjensä mukaan väestöllisesti tasapainoinen yhteiskunta. Liiton toiminta-ajatuksena on tuottaa ja jakaa tietoa väestön määrän ja rakenteen merkityksestä yhteiskunnan henkiselle ja aineelliselle kehitykselle, hyvinvoinnille ja elinympäristölle sekä vaikuttaa perheiden elinolojen parantamiseen.

Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma palvelee näitä tarkoituksia. Samalla ohjelma tuo väestöpoliittisia vaihtoehtoja ajankohtaisiin väestökeskusteluihin. Edellinen väestöpoliittinen ohjelma on vuodelta 1998. Silloin ohjelman keskeisin anti oli varoittaa 2000-luvun alun väestöllisistä haasteista. Ohjelma sinällään ei saanut aikaan suurta toimenpiteiden tulvaa: seuraavan vuosituhannen koettiin ehkä olevan liian kaukana.

Väestöpoliittinen ja yleensäkin väestökeskustelu on virinnyt maassamme viime aikoina ilahduttavasti. Tämä liittyy kolmeen väestölliseen peruslähtökohtaan:

- väestön huomattavaan ikääntymiseen suurten ikäluokkien tullessa eläkeikään
- työvoimassa tapahtuu huomattavia muutoksia jo lähiaikoina. Vuodesta 2005 alkaen työhön tulevat ikäluokat ovat pienempiä kuin sieltä poistuvat. Tämä vaikuttaa ennen kaikkea taloudelliseen elatussuhteeseen, jolla tarkoitetaan tässä työllisten ja ei-työllisten suhdetta
- maahanmuutto ja sen tarve on noussut myös yhteiskuntapoliittisen keskustelun keskiöön.

Aiheen ajankohtaisena poliittisena avauksena voidaan pitää pääministeri Matti Vanhasen elokuussa 2003 antamaa haastattelua ja sitä selventävää kolumnia (Turun Sanomat 15.8.2003). Kirjoituksessaan pääministeri Vanhanen totesi suomalaisen syntyvyyden ja toisaalta ikääntyvän väestön luovan vaikean yhtälön ratkottavaksi.

Vuonna 2003 ilmestyi useita raportteja, joissa tarkastellaan nimenomaan väestölliseen kehitykseen liittyviä tekijöitä. Tällaisia ovat Työministeriön raportti *Varautuminen suurten ikäluokkien aiheuttamaan työmarkkinamuutokseen* (Sihto 2003) sekä Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti *Tuomitut vähenemään* (Wallenius 2003).

Tämän Väestöliiton raportin tavoitteena on tuottaa konkreettisia väestöpoliittisia vaihtoehtoja, jotta myös tulevaisuudessa Suomi olisi väestöstä ja perheistä huolehtimaan kykenevä, kilpailukykyinen hyvinvointiyhteiskunta.

Väestöliitto haluaa heti ohjelman alussa tuoda esille kolme seikkaa:

- Ikääntyminen ei ole ”vammautumista”. Ikääntyvä yhteiskunta ei ole huononeva yhteiskunta. Päinvastoin, ihminenhan on aina eri tavoin ponnistellut pidemmän eliniän saavuttamiseksi.
- Kun syntyvyyttä on tarkoitus lisätä, lähtökohtana on oltava, että jokainen lapsi on vanhemmilleen toivottu ja rakastettu. Kairon väestö- ja kehityskonferenssista lähtien (1994) on korostettu selkeästi yksilöiden ja parien seksuaalioi-

keuksia, ts. oikeuksia saada tietoa ja sen perusteella tehdä vastuullisia valintoja omissa seksuaalisuutta koskevissa asioissa (so. läheisten ihmissuhteiden solmimisessa, avioitumisessa, lasten hankinnassa ja ehkäisyssä).

- Lasten hankinta on pariskuntien tai yksilöiden oma valinta: lasten synnyttäminen ei ole velvollisuus vaan oikeus. Yhteiskunnan tehtävänä on luoda edellytykset lapsenhankintapäätöksille.

Raportin näkökulma on jaettu ajallisesti kahteen osaan: lyhyen ja pidemmän aikavälin tarkasteluun. Lyhyt aikaväli päättyy vuoteen 2015. Tiedämme jo nykyisin sangen tarkasti, millaisin väestöresurssein joudumme silloin operoimaan, onhan suurin osa silloin työelämään tulevista ikäluokista jo syntynyt.

Pidempi tarkastelu ulottuu vuoteen 2040 eli noin yhden sukupolven päähän. Työmarkkinoille tuolloin tulevat ikäluokat eivät vielä ole syntyneenkään – mutta sodan jälkeiset suuret ikäluokat ovat suurimmaksi osaksi jo siirtyneet ajasta ikuisuuteen. Näkökulma voi olla tuolloinkin konkreettinen. Esimerkiksi jo nyt voimme ennustaa kovaa taloudellista ja yhteiskunnallista keskustelua siitä, mitä suurten ikäluokkien hoivaamiseen ja hoitoon käytetyille vapautuville resursseille olisi tehtävä, kun 2030-luvulla ’vapautuu’ varat tuhansien hoitopaikkojen ylläpidosta. Jos oletamme yhden suuriin ikäluokkiin kuuluvan laitoshoidon maksaneen noin 100 000 euroa vuodessa, rahaa on uudelleen jaossa vuosittain huomattava potti. Toki täytyy muistaa, että väestö jatkuvasti myös vanhenee, jolloin henkeä kohden tulevat hoitokustannukset kasvavat koko ajan.

Väestöpolitiikan käsitteellä saattaa olla hieman negatiivinen kaiku. Kukapa ei olisi kuullut Natsi-Saksan rotuajattelusta, Stalinin väestösiirroista, Kiinan yhden lapsen politiikasta tai Ceausescun ajan Romaniassa toteutetusta abortinvastaisesta politiikasta. Väestöpolitiikka on kuitenkin kiihкотonta keskustelua erilaisista väestöön vaikuttavista tekijöistä, kuten syntyvyydestä, ikääntymisestä ja muuttoliikkeestä (vrt. Nieminen 2004, 29). Näistä asioista keskusteleminen ja johtopäätösten teko ovat välttämättömiä, mikäli tarkastelemme tulevaisuuden Suomea: keitä täällä asuu, paljonko on asukkaita, millaisia palveluja yhteiskunta tarjoaa ja millaisia palveluja toisaalta asukkaat tarvitsevat. Näin väestöpolitiikka luo kehyksen, jossa voidaan rakentavasti ja kiihкотtomasti keskustella väestökysymyksistä.

Väestöllisiä suureita ovat syntyvyys, kuolevuus ja muuttoliike. Tässä ohjelmassa ei tarkastella kuolevuutta, joka ikääntymisen ja odotettavissa olevan eliniän kautta kuuluu enemmänkin kansanterveystieteen alaan (vrt. Nieminen 2004, 29). Toki on selvää, että ikääntyvän väestön toimintakyvyllä on suuri merkitys esimerkiksi työmarkkinoiden tai vanhusväestön terveyden ja hoivantarpeen kannalta.

Ohjelmassa pitäydytään – väestöpolitiikan käsitteen mukaisesti – varsin yleisluontoisissa esimerkeissä, kun tarkastellaan syntyvyyttä ja muuttoliikettä. Väestöliitto tuottaa myöhemmin perhepoliittisen ohjelman, jossa tarkastellaan perheiden hyvinvointia ja elämänlaatua sekä niiden parannusesityksiä.

2. Väestöpolitiikan käsitteestä – halutaanko väestönkehitykseen vaikuttaa?

Kari Pitkänen on määritellyt väestöpolitiikan käsitteen seuraavasti (alleviivaukset väestöpoliittisen työryhmän):

Väestöpolitiikka on sellaisten tavoitteiden asettamista, jotka liittyvät toisaalta väestönkasvuun ja toisaalta väestön alueelliseen jakautumiseen. Lisäksi väestöpolitiikalta edellytetään sellaisten keinojen määrittämistä, joiden avulla asetettuihin tavoitteisiin voidaan päästä. Väestönkasvun tavoitteita ei välttämättä ajatella yksinomaan väestömäärän kannalta, vaan kysymykseen liittyy samalla myös näkemys siitä, miten väestön eri ikäryhmien osuudet kehittyvät.

– Pitkänen 1992.

Väestöpolitiikaksi voidaan määritellä ne harkitut ohjelmat ja hallinnolliset menettelyt, joiden avulla hallitus pyrkii vaikuttamaan suorasti tai epäsuorasti väestölliseen kehitykseen (Encyclopedia of Population, 2003). Useimmilla mailla ei ole selkeästi määriteltyä väestöpolitiikkaa, mutta monet poliittiset päätökset vaikuttavat silti käytännössä väestöllisiin asioihin. Jos väestöpoliittiset tavoitteet on määritellyt, niin niissä yleensä todetaan, että ne eivät saa olla ristiriidassa ihmis-oikeuksien ja yksilönvapauden kanssa (The Dictionary of Demography 1985).

Väestöpolitiikalla pyritään määrällisiin muutoksiin eri väestöryhmissä. Väestönlisäykseen voidaan vaikuttaa vain syntyvyyden ja maahanmuuton kautta. Vähennystä aiheuttavat puolestaan poismuutto ja kuolleisuus. Syntyvyys ja muuttoliike ovat hallitusten pääintressit väestöpolitiikassa. Ne ovat myös tämän Väestöliiton väestöpoliittisen ohjelman keskeiset elementit. Kuolleisuus taas määrittää yleensä terveyspolitiikan alueelle kuuluvaksi (Encyclopedia of Population 2003).

Väestöpolitiikka voidaan jakaa suoraan, epäsuoraan ja mukautuvaan. Suoran väestöpolitiikan tarkoituksena on vaikuttaa esimerkiksi syntyvyyteen tai maahanmuuttoon. Epäsuora väestöpolitiikka vaikuttaa väestöasioihin esimerkiksi sosiaaliturvan ja asuntopolitiikan kautta. Mukautuvan väestöpolitiikan tavoite on sopeuttaa yhteiskunnallista tilannetta väestömuutoksiin esimerkiksi reagoimalla väestön ikääntymisen seurauksiin tai integroimalla maahanmuuttajia yhteiskuntaan. Epäsuoraa ja mukautuvaa väestöpolitiikkaa ei voi erottaa yleisestä sosiaalipolitiikasta. Sosiaalipolitiikan leikkausten voi olettaa esimerkiksi vähentävän syntyvyyttä.

Kansainvälisen väestöpolitiikan painotukset ovat usein muuttuneet viime vuosikymmeninä. Suurta väestönkasvua pidettiin 1970-luvulla uhkana taloudelliselle kasvulle (vrt. Bukarestin väestökonferenssi 1974). Huomio kiinnitettiin perhe-suunnitteluun, vaikka ehkäisyyn ei silloin vielä paljon voimavaroja sijoitettu.

1980-luvulla perhesuunnitteluohjelmat ja modernien ehkäisyvälineiden saatavuus parien ja yksilöiden oikeutena nousivat kansainvälisen väestöpolitiikan keskiöön. 1990-luvulla perhesuunnittelu ja naisten terveystalvelut haluttiin integroida toisiinsa ja samalla edistää naisten oikeuksia. Tämä tehtiin käyttämällä seksuaali- ja lisääntymisterveyden käsitteitä. Kairon väestökongressin jälkeen lisääntymisterveysohjelmat on otettu käyttöön monissa maissa.

Väestön määrällistä kasvua sinällään ei enää nähdä teollistuneissa maissa yhteiskunnan tuottavuuden tai taloudellisen kasvun välttämättömänä edellytyksenä (Tiainen 2003). Sen sijaan väestörakenteen kehitys yhdistetään nykyisin selkeämmin taloudelliseen kehitykseen. Niinpä väestön ikääntymisen katsotaan pitkällä aikavälillä heikentävän mm. työvoiman tuottavuutta. Toisaalta taloudellinen kasvu näyttää liittyvän niihin maihin, joissa on myös väestöllistä kasvupotentiaalia; tällaisia ovat esimerkiksi monet Aasian maat ja Yhdysvallat. Suuret heilahtelut syntyneiden tai muuttaneiden määrissä ovat aiheuttaneet yleensä ongelmia (vrt. Suomen suuret ikäluokat ja ns. suuri muutto Ruotsiin 1960–70-lukujen taitteessa). Taloudelliset markkinat muuttuvat myös ikärakenteen muuttuessa. On mm. kysytty, onko muita maita nopeammin vanheneva Suomi jatkossa enää kilpailukykyinen investointikohde?

Syntyvyyden laskusta aiheutuvat ongelmat uskotaan voitavan ratkaista lisäämällä maahanmuuttoa. On uskottu optimistisesti, että halukkaita maahanmuuttajia löytyy tarvittaessa riittävästi. Maahanmuuttajien määrästä riippumatta väestön ikääntyminen on kuitenkin tulevaisuudessa leimaa antava piirre kaikkien maiden, myös kehitysmaiden kehitykselle (Lutz & Scherbov 2002).

Väestöpolitiikka sivuaa useita muita yhteiskuntapolitiikan lohkoja – esimerkiksi väestöpolitiikan ja perhepolitiikan välinen suhde on kuin veteen piirretty viiva. Nieminen (2004, 29) erottaisi väestöpolitiikasta ne perhepoliittiset toimet, joiden tarkoituksena on tasoittaa ihmisten sosiaalista eriarvoisuutta. Tässä ohjelmassa on käytetty tätä erottelua ja keskitytty yleisempien perhepoliittisten tavoitteiden sijasta vain syntyvyyteen.

3. Väestöllisen kehityksen trendit Suomessa 2000–2040

3.1. Väkiluvun kehitys

Suomen väkiluku on kasvanut hitaasti, mutta verraten tasaisesti viime vuosikymmenien aikana. Kasvuvauhti on kuitenkin hidastunut: 1990-luvun lopulla väestö kasvoi noin 2–3 promillea vuodessa. Syntyneiden ja kuolleiden määrien erotukseen perustuva luonnollinen kasvu on koko ajan hidastunut kuolleiden määrän kohotessa ja syntyneiden määrän alentuessa. Väkiluvun kasvusta yhä suurempi osa perustuu muuttovoittoon. 1990-luvun lopussa väestönlisäyksestä noin 20–30 prosenttia oli peräisin positiivisesta nettomuutosta. Vuonna 2003 maan väkiluku kasvoi 14 000 hengellä. Tästä kasvusta siirtolaisuuden osuus oli 42 prosenttia. Lienee ajan kysymys, milloin suurin osa väestönkasvustamme pohjautuu muuttovoittoon (so. muuttovoitto on suurempaa kuin luonnollinen väestönkasvu).

Luonnollisen väestönkasvun väheneminen ja muuttoliikkeeseen perustuva kasvu on tyypillistä lähes kaikille Läntisen Euroopan maille. Italiassa, Saksassa ja Ruotsissa kuolleiden määrä on jo ylittänyt syntyneiden määrän, ja monessa maassa luonnollinen kasvu lähestyy nollaa. Monissa ns. transitiomaissa (Itä- ja Keski-Euroopan maat) väkiluku on kääntynyt laskuun luonnollisen kasvun vähentymisen ja voimakkaan maastamuuton takia (Council of Europe 2002). Väestön ikärakenteen vanhenemisen vuoksi kuolleiden määrä kasvaa tulevaisuudessa. Mikäli syntyvyyden aleneminen jatkuu, Euroopan maiden väestönkasvu perustuu lähitulevaisuudessa lähes pelkästään muuttoliikkeen tuomaan lisäykseen. Suomessa näin oletetaan käyvän noin vuodesta 2015 eteenpäin; tuolloin kuolleiden määrä ylittää syntyneiden määrän. Vuodesta 2016 eteenpäin väestönlisäys Suomessa perustuisi siis pelkästään siirtolaisuuden tuomaan muuttovoittoon.

Viimeisimmän Tilastokeskuksen ennusteen mukaan väkiluku kasvaa Suomessa vielä 2020-luvulle saakka, ja kääntyy sitten laskuun vuodesta 2024 alkaen. Ennusteajanjakson päättyessä vuonna 2030 suomalaisia olisi kuitenkin vielä lähes 90 000 henkeä enemmän kuin tällä hetkellä, eli noin 5,3 miljoonaa (Tilastokeskus 2001. Väestöennuste kunnittain 2001–2030).

Vaikka syntyvyydessä ja kuolleisuudessa tapahtuu muutoksia kaiken aikaa, on kuitenkin melko todennäköistä, että niiden kehitys on lähitulevaisuudessa melko tasaista. Sen sijaan muuttoliike voi vaihdella suhteellisen voimakkaasti lyhyelläkin aikavälillä. Tilastokeskuksen väestöennuste nojaa olettamukseen, että maasta- ja maahanmuuton erotus eli nettomuutto on +5 000 henkilöä. Kuitenkin esimerkiksi 1990-luvulla nettomuutto on vaihdellut vuosikymmenen alun 13 000:sta lopun runsaaseen 2 500 henkilöön (vuonna 2003 luku oli 5 572). Vaikka maahanmuuttajien määrä on kasvanut hitaasti viime vuosikymmenen puolivälistä, nettomuuttovoittoa pienentää samanaikainen, sangen suuri maastamuutto.

3.2. Ikärakenne

Vaikka väestön kokonaismäärän muutoksen ennakoidaan lähivuosikymmeninä olevan melko vähäisen, suomalaisen yhteiskunnan kuva muuttuu merkittävästi väestön vanhenemisen vuoksi. Tällä hetkellä suomalaisista noin 15 prosenttia on täyttänyt 65 vuotta, kolme vuosikymmentä sitten 65-vuotiaiden tai sitä vanhempien osuus väestöstä oli alle 10 prosenttia. Väestö ikääntyy kuitenkin nopeasti; vuonna 2010 eläkeikäisen väestön osuuden ennakoidaan olevan noin 17 prosenttia ja vuonna 2020 lähes 23 prosenttia. Samaan aikaan lasten ja alle 20-vuotiaiden nuorten osuus laskee kolme prosenttiyksikköä, 24:stä 21 prosenttiin.

Erityinen huolenaihe on työikäisen väestön väheneminen kokonaisväestön ikääntymisen myötä. Tätä muutosta voidaan arvioida huoltosuhde-käsitteen avulla. Väestöllinen huoltosuhde kertoo, kuinka paljon lapsia ja vanhuksia on suhteessa työikäisiin¹. Kyseessä on siis väestön rakennetta kuvaava käsite.

Taloudellinen huoltosuhde taas kuvaa kuinka paljon muita kuin työssäkäyviä on työssäkäyviin verrattuna. Termi kuvaa siis väestön taloudellista toimintaa. Tulevaisuudessa taloudelliselle huoltosuhteelle ja koko kansantaloudelle onkin keskeistä työn tuottavuuden kasvun ohella alhainen työttömyys (vrt. Työllisyys-työryhmän loppuraportti, 5/2003).

Lasten ja nuorten määrän väheneminen ja väestön ikääntyminen merkitsevät myös työikäisen väestön ikärakenteen painottumista yhä iäkkäämpiin työntekijöihin. Työikäisen väestön (20–64-vuotiaat) on ennakoitu Suomessa kasvavan vielä vuoteen 2010, jonka jälkeen työvoiman määrä kääntyy laskuun, kun työvoimaan siirtyvät ikäluokat eivät riitä korvaamaan työvoimasta poistuvia. Suomen työikäinen väestö painottuu vuoteen 2010 asti muihin EU-maihin verrattuna enemmän vanhimpiin ikäryhmiin, so. 50–64-vuotiaisiin. Suurten ikäluokkien eläkkeelle jäämisen jälkeen 50–64-vuotiaiden työvoiman osuus on suurempi mm. Saksassa ja Italiassa, ja Suomi sijoittuu sitten EU-maiden keskijoukkoon (Eurostat 2002).

Eurooppalaisittain suhteellisen korkean syntyvyys-temme vuoksi lähes kolmasosa Suomen työikäisestä väestöstä on alle 35-vuotiaita vuonna 2020. Tuolloin nyt syntyvät lapset alkavat siirtyä työvoimaan. Etelä-Euroopan maissa ja Saksassa, joissa hedelmällisyyden taso on jo pitkään pysytellyt verraten alhaalla, nuorten osuus vähenee työvoimasta koko ajan. Vuonna 2020 näissä maissa 20–34-vuotiaiden osuus työikäisestä väestöstä vaihtelee 25–29 prosentin välillä.

Väestöllinen huoltosuhde, siis lasten ja nuorten sekä eläkeikäisen väestön suhde työikäiseen väestöön, oli Suomessa vielä 1990-luvun lopulla edullisempi kuin EU-maissa keskimäärin. Vuosituhannen vaihteessa 0–19-vuotiaiden ja 65 vuotta täyttäneiden suhde työikäiseen väestöön oli Suomessa lähes samalla tasolla kuin EU-maissa keskimäärin, noin 65 huollettavaa sataa työikäistä kohti. Eläkeikäisen

¹ Huoltosuhde heikkenee, kun sen arvo kasvaa.

väestön osuuden kasvaminen nostaa kuitenkin Suomen huoltosuhteen selvästi EU:n keskiarvon yläpuolelle; vuonna 2020 väestöllisen huoltosuhteen arvioidaan olevan Suomessa 77 henkeä sataa työkäistä kohden ja EU-maissa keskimäärin noin 69 henkeä sataa kohden (Eurostat 2002; Nieminen 2003). Väestöllinen huoltosuhde kuvaa kuitenkin vain osaa todellisesta huollettavien ja huoltajien (työssä olevien) suhteesta, sillä työkäisen, mutta työvoiman ulkopuolella tai työttömänä olevan väestön osuuden vaikutus ns. taloudelliseen huoltosuhteeseen on noin kolmannes (Miettinen et al. 1998).

Vanhusväestön terveyden ja toimintakyvyn parantuessa ja elinajanodotteen pidentyessä myös iäkkäämpien vanhusten määrä kasvaa. EU-maiden valtaosassa 75 vuotta täyttäneiden määrän kasvu on jopa suhteessa suurempaa kuin 65–74-vuotiaiden määrän kasvu. Suomessa 75 vuotta täyttäneiden määrä kasvaa vuodesta 2002 vuoteen 2020 lähes 40 prosenttia, noin 350 000:sta runsaaseen 500 000 henkeen.

Alueellisesti tarkastellen väestöllinen huoltosuhde pysyy Suomessa lähes ennallaan vuoteen 2010 saakka, mutta tämän jälkeen alueelliset erot alkavat kasvaa. Väestön ikärakenteen vanhentuessa erityisesti harvaan asutun maaseudun huoltosuhde heikkenee. Parhaiten väestöllinen huoltosuhde säilyy pääkaupunkiseudulla, jossa sataa huoltajaa kohden on 50 huollettavaa.

3.3. Syntyvyys ja perheellistyminen

Syntyvyys on pysytellyt Suomessa suhteellisen tasaisena kolme viimeistä vuosikymmentä. Alhaisimmillaan hedelmällisyys oli 1970-luvun alussa, jolloin kokonaishedelmällisyysluku² laski 1.50:een. Tämän jälkeen hedelmällisyys kohosi hieman, ja korkeimmillaan luku oli 1990-luvun alkupuolella laman aikana. Tuolloin kokonaishedelmällisyys kohosi parina vuonna 1.85:een. Moneen Euroopan maahan verrattuna kokonaishedelmällisyyden taso on Suomessa suhteellisen korkea: Suomen kokonaishedelmällisyysluku on 1.73 EU-maiden keskiarvon ollessa 1.45. Transitiomaissa hedelmällisyysluvut tavoittavat alhaisia eteläeurooppalaisia lukuja. Uusiutumistason (2.10) alapuolella pysyttelevä hedelmällisyys merkitsee kuitenkin sitä, että lasten ja nuorten määrä vähenee tulevaisuudessakin. Siten Suomen väkiluku alkaa vähetä, mikäli maahamme suuntautuva maahanmuutto ei kasva.

² Syntyvyyttä on tapana kuvata kokonaishedelmällisyysluvulla, jolla tarkoitetaan ”kullekin naiselle hänen elinaikanaan keskimäärin syntyvien lasten määrää”. Lähde: www.ykliitto.fi/maapyora/4_2002/majava

Aiheesta on saatavissa lisätietoa Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tuottamasta verkkojulkaisusta ’Johdatus väestötieteeseen’, www.valt.helsinki.fi/sosio/vaesto/luku04.html

Vaikka naista kohden syntyvien lasten keskimäärä onkin Suomessa pysynyt verraten tasaisena, ensisynnyttäjien ikä on jatkuvasti kohonnut. Tällä hetkellä naiset ovat keskimäärin 28-vuotiaita, kun he hankkivat ensimmäisen lapsensa. Lähes neljännes 35-vuotiaista naisista ei ole hankkinut yhtään lasta. Suomessa kehitys on samansuuntaista kuin muualla Läntisessä ja Eteläisessä Euroopassa, jossa ensisynnyttäjien ikä vaihtelee 28. ja 29. ikävuoden välillä. Lapsen hankinnan siirtäminen myöhäisemmäksi on varsin yleistä korkean koulutuksen saaneilla naisilla.

Varsinkin monessa Euroopan maassa suuri osa hedelmällisyyden alenemisesta selittyy lasten hankinnan lykkäämisellä myöhempään elämänvaiheeseen. Ensisynnyttäjien iän kohoamisen vuoksi on myös mahdollista, että yhä useampi nainen kokee lapsettomuutta, joko primaarina (täydellinen) tai sekundaarina, so. vaikeutena hankkia seuraavia lapsia ensimmäisen jälkeen. Suomessa sellaisten naisten osuus, jotka eivät ole syystä tai toisesta hankkineet elämänsä aikana lasta, on ollut noin 15 prosenttia. Osuuden on arvioitu kuitenkin kohoavan jopa lähes 20 prosenttiin. Lapsen hankinnan siirtäminen myöhemmälle iälle merkitsee sitä, että vanhempien (30+ -ikäisten) naisten osuus synnyttäjistä kasvaa; kun 1970-luvun alussa 30 vuotta täyttäneiden naisten osuus kokonaishedelmällisyydestä oli Suomessa noin 30 prosenttia, sama osuus on vuosituhanen vaihteessa runsaat 45 prosenttia.

Ensisynnytyksen siirtymisen seurauksena hedelmällisyyden tason ylläpitäminen on tullut enemmän riippuvaiseksi toisen tai useamman lapsen hankinnasta. Lasten hankinta näyttää jossain määrin polarisoituneen Suomessa. Lapsettomien (tai ensimmäisen lapsen hankintaa siirtävien) osuuden kasvun rinnalla kolmannen ja neljännekin lapsen hankinta on yleistynyt hieman 1990-luvulla (Vikat 2002). Suurten ikäluokkien jälkeen, erityisesti vuosina 1955–65 syntyneet naiset ovat päätyneet jopa keskimäärin hivenen korkeampaan lapsilukuun kuin heitä edeltävä naisikäluokka.

Myös parisuhteen perustaminen on siirtynyt yhä myöhäisemmäksi. Valtaosa kuitenkin solmii ensimmäisen liittonsa ennen 30:tta ikävuottaan. Avoliitot ovat korvanneet avioliiton ensimmäisenä liittona. Samoin avoliitot kestävät pitempään (Kontula 2004). Avoliitto muutetaan usein avioliitoksi, kun ensimmäistä lasta harkitaan, tai ensimmäinen lapsi on jo syntynyt. Parisuhteet ovat muuttuneet Suomessa kuitenkin entistä hauraammiksi. Jos avioeroisuus säilyy nykyisellään, lähes puolet avioliitoista päättyy eroon. Avoliitot purkautuvat vielä useammin kuin avioliitot. EU-maista esimerkiksi Ruotsissa ja Belgiassa eronneisuus on yhtä yleistä kuin Suomessa.

Vaikka parisuhteen solmimista tai lasten hankintaa siirretäänkin, lapsi ja perheen perustaminen kuuluvat kuitenkin vielä useimpien toiveisiin. Toivottu lapsiluku on vaihdellut 2 ja 2.5 lapsen välillä. Lapsettomuutta haluavien tai vain yhtä lasta suunnittelevien osuus on pysytellyt alle 10 prosentissa (Ritamies 1984; Nikander 1992; Reuna 1997; Paaanen 2002).

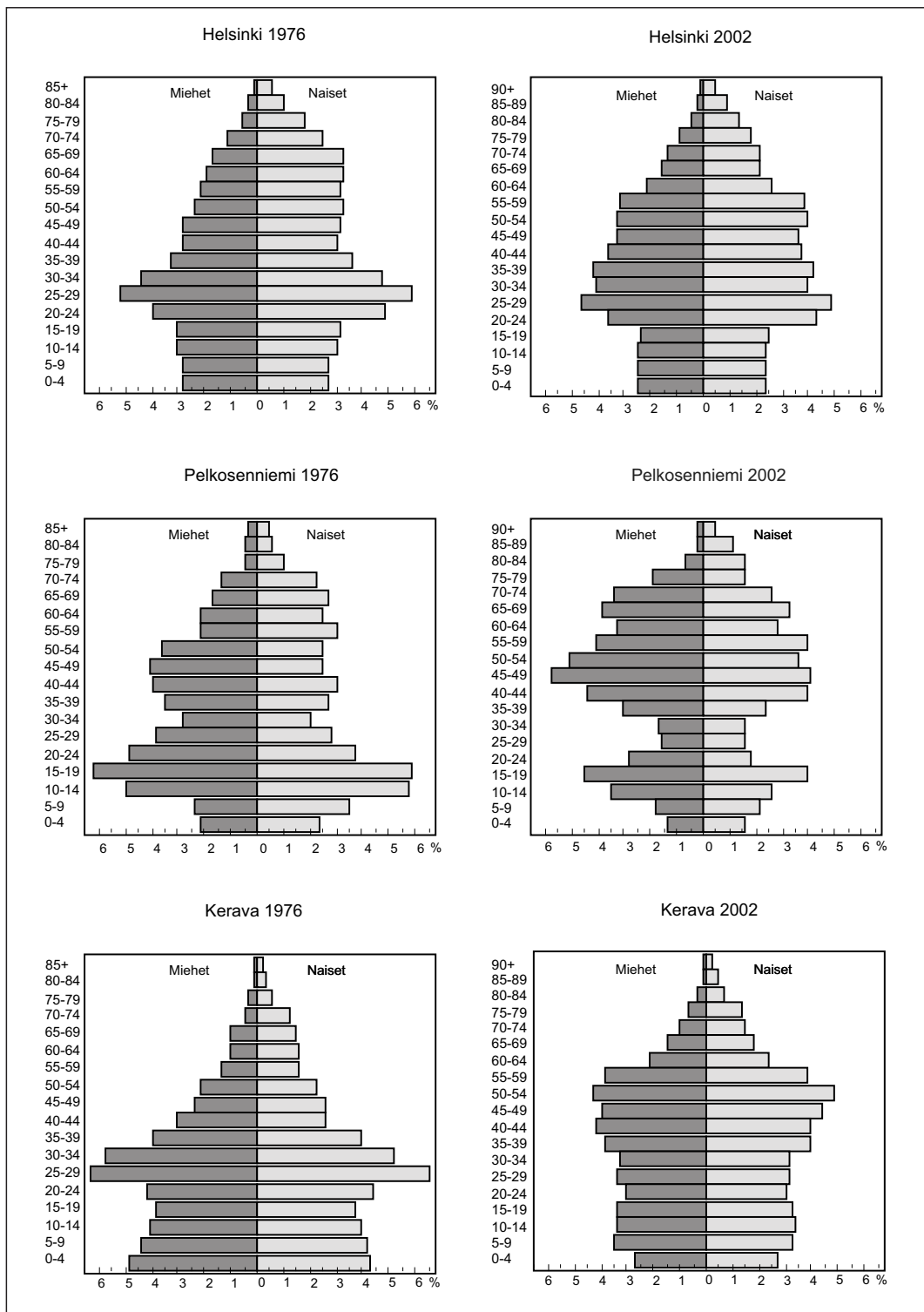
3.4. Siirtolaisuus

Suomeen suuntautunut muuttoliike muuttui merkittävästi 1990-luvulla. Tuolloin maahamme alkoi suuntautua muuttoliikettä entisen Neuvostoliiton alueilta nk. inkeriläisten paluumuuttona. Samoin Afrikan ja Aasian maista alkoi saapua pakolaisia ja turvapaikanhakijoita. Syntyperältään ulkomaalaisten osuus väestöstä on kasvanut vähitellen. Tällä hetkellä noin kaksi prosenttia väestöstämme eli noin 110 000 henkeä on ulkomaan kansalaisia. Maahanmuutto on kuitenkin hitaampaa kuin 1990-luvun alkuvuosina, ja nettomuutto (maahan- ja maastamuuttajien erotus) on supistunut. Vuosituhannen vaihteessa lisääntynyt maastamuutto on osaltaan vähentänyt nettomuuton kautta saatua väestönlisäystä. Vaikka maahanmuutto tuo maahan nuorempaa väestöä, maastamuuttajien Suomeen muuttavia korkeampi koulutustaso merkitsee nettotappiota koulutuksessa.

EU-maihin verrattuna ulkomaalaisten osuus Suomen väestöstä on vielä vähäinen, ja nettomuuttoasteemme on Euroopan unionin alhaisimpia. Vaikka tulevan muuttoliikkeen ennakoiminen on vaikeaa, Eurostatin kokoamassa ennusteessa nettomuuttoasteen arvioidaan kasvavan hieman koko EU:n alueella lähivuosikymmeninä (Eurostat 2002). Myös Tilastokeskuksen ennusteessa muuttoliikkeen oletetaan hieman kasvavan lähitulevaisuudessa ja Suomen saavan varovaisesti arvioituna noin 5 000 hengen vuosittaisen nettomuuttovoiton. On arvioitu, että Suomeen suuntautuisi muuttoliikettä entisen Neuvostoliiton alueelta sekä Baltian maista. Tulevaisuudessa kuitenkin EU:n laajentuminen ja Viron liittyminen unioniin voi muuttaa muuttovirtoja merkittävästikin.

3.5. Alueellinen kehitys

Väkiluvun tai ikärakenteen kehityksen tarkastelu koko maan tasolla peittää alleen huomattavia alueellisia eroja väestönkehityksessä. Epätasapainoinen kehitys voi vahvistaa ongelmien kasaantumista tietyillä alueilla. Ikärakenteen vanheneminen on esimerkiksi huomattavasti nopeampaa maan kasvu- ja aluekeskusten ulkopuolella, missä väestön ikääntyminen on yhteydessä väestön vähenemiseen: perheen perustamisiässä oleva ja työikäinen väestö muuttaa koulutuksen tai työn perässä kasvukeskuksiin. Nämä alueet eivät myöskään yleensä hyödy nettosiirtolaisuudesta, sillä usein maahanmuuttajat pyrkivät asettumaan kaupunkeihin tai kasvukeskuksiin. Siten siirtolaisuus (maahanmuutto) ja maan sisäinen muuttoliike ovat läheisiä ilmiöitä toisilleen.

Kuvio 1. Ikärakenteen muutos 1976–2002 kolmessa tyyppikunnassa.³

³ Lähde: Tilastokeskus, väestörakennetilastot. Koonnut tutkija Anneli Miettinen, Väestöliitto.

Kuviosta 1 havaitaan, miten ikärakenne on muuttunut eri puolilla maata vuodesta 1976. ”Lohduttomin” tilanne on Pelkosenniemellä, jossa ns. suurten ikäluokkien yliedustus näkyy selkeästi, kun nuoret muuttavat pois. Helsingissä ikärakenteen muutos on ollut vähäisintä.

3.6. Suomen väestönkehitys 2000–2040 vaihtoehtolaskelmien perusteella tarkasteltuna

Väestöliiton väestöpoliittisen työryhmän toimeksiannosta Tilastokeskus laati vaihtoehtoisia laskelmia kuvaamaan Suomen väestönkehitystä seuraavien lähi-vuosikymmenien aikana. Ennusteajanjakso ulottuu vuoteen 2040. Vaihtoehtoisten laskelmien tarkoitus on kuvata väestönkehityksen piirteitä, mikäli syntyvyyden tai muuttoliikkeen kehitys poikkeaisi tulevaisuudessa nykyhetken tilanteeseen ja aikaisempaan kehitykseen perustuvan ennusteen antamasta kuvasta.

Laskelmien tarkoituksena ei ole esittää todennäköisintä vaihtoehtoa, vaan arvioida väestön määrän ja ikärakenteen, työvoiman ikärakenteen sekä väestöllisen huoltosuhteen kehitystä tilanteessa, jossa hedelmällisyys tai muuttoliike muuttuisi merkittävästi. Mallien olettamusten välillä ei myöskään oleteta vallitsevan riippuvuutta (esimerkiksi merkittävän maahanmuuton ja ulkomaalaisväestön osuuden kasvun ei oleteta vaikuttavan hedelmällisyyden kehitykseen).

Väestöennusteista ja niiden luotettavuudesta on taitettu peistä ahkerasti viime vuosina. Tulevaisuus on aina tuntematon ja etukäteen hallitsematon. Niinpä erilaisia laskelmia voidaan pitää hyvinä työkaluina tulevaisuuden hahmottamiseksi – mutta malleja ei ole syytä pitää lopullisena totuutena.

Laskelmien lähtökohtana on ns. perusmalli, jossa:

hedelmällisyyden oletetaan säilyvän lähes nykytasolla (1.75) ja muuttovoiton (so. maahanmuutto suurempaa kuin maastamuutto) olevan hivenen viime vuosia korkeampaa (+5 000 henkeä vuodessa).

Tämän jälkeen perusmalliin on tehty erilaisia hedelmällisyyteen ja nettomuuttoon liittyviä oletuksia:

1. Vaihtoehtoiset hedelmällisyysolettamukset perusmalliin:

- *Aleneva hedelmällisyys.* Hedelmällisyyden oletetaan alenevan 1.4:ään vuoteen 2008 mennessä ja säilyvän tuolla tasolla tämän jälkeen.
- *Kohonnut hedelmällisyys.* Hedelmällisyyden oletetaan kohoavan 1.9:ään vuoteen 2008 mennessä ja säilyvän tämän jälkeen tuolla tasolla.
- *Uusiutumistason hedelmällisyys.* Hedelmällisyyden oletetaan kohoavan väestön uusiutumistasolle 2.1:een vuoteen 2008, ja säilyvän tämän jälkeen tuolla tasolla.

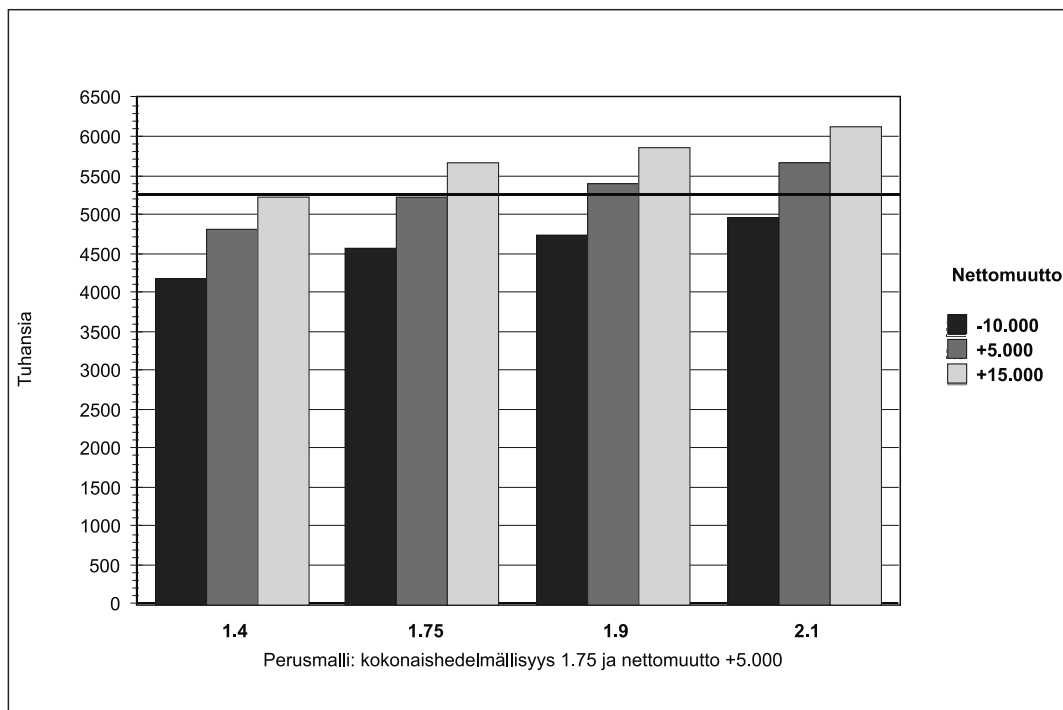
2. Vaihtoehtoiset muuttoliikeolettamukset perusmalliin:

- *Negatiivinen muuttotase eli maastamuutto suurempaa kuin maahanmuutto.* Tällöin nettomuutto on negatiivinen. Vuosittainen nettomuutto alenee -15 000 henkeen vuoteen 2008 ja säilyy tämän jälkeen tuolla tasolla.
- *Positiivinen muuttotase eli maahanmuutto suurempaa kuin maastamuutto.* Tällöin nettomuutto on positiivinen. Niinpä vuosittainen nettomuutto kasvaa +15 000 henkeen vuoteen 2008 ja säilyy tämän jälkeen tuolla tasolla.

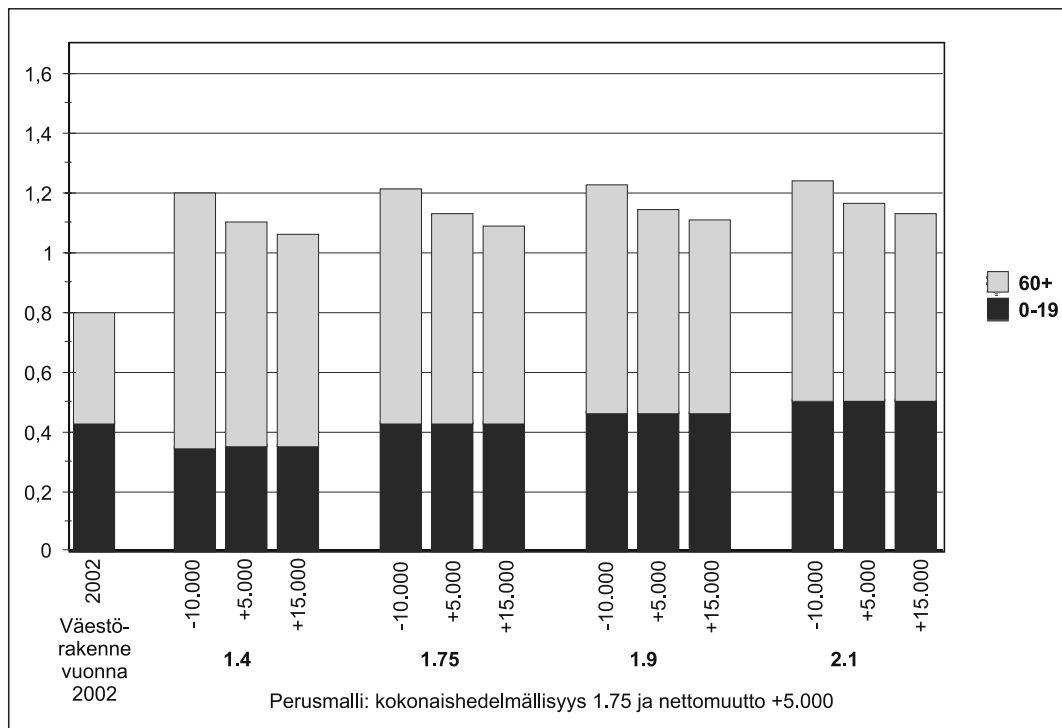
Elinajanodote on sama kaikissa malleissa. Tilastokeskuksen viimeisimmän väestöennusteen olettamusten mukaan vastasyntyneiden poikalasten elinajanodote pitenee vuoden 2003 75.0 vuodesta 81.3 vuoteen vuonna 2040. Tyttölasten elinajanodotteet ovat vastaavasti 81.6 vuotta vuonna 2003 ja 85.7 vuotta vuonna 2040.

3.6.1. Väkiluvun kehitys laskelmien perusteella

Vuonna 2040 Suomen väkiluku vaihtelee eri laskelmien mukaan 4.2 ja 6.1 miljoonan välillä (kuvio 2. Musta poikkiviiva on nykyinen väkilukumme). Hedelmällisyyden selvä aleneminen nykyisestä (1.7:stä 1.4:ään) merkitsisi sitä, että muuttoliikkeen Suomeen tulisi olla huomattavan suurta, jotta väkiluku pysyisi

Kuvio 2. Suomen väkiluku vuonna 2040 eri mallien mukaan.
(Tumma viiva: väkiluku vuonna 2002)

Kuvio 4. Väestöllinen huoltosuhde (0–19 ja 60+-vuotiaat/20–59-vuotiaat) vuosina 2002 ja 2040 eri mallien mukaan.

(2.2) ja mittavan nettomuuton (+1 200 000) mallissa, epäedullisimmillaan hyvin alhaisen hedelmällisyyden ja 0-muuton mallissa. Hedelmällisyyden kohoaminen 1.0:sta 2.2:een alentaa huoltosuhtetta noin 0.1:llä ja nettomuuton kasvaminen nollassa 1 200 000:een vastaavasti noin 0.1:llä.

Väestöllistä huoltosuhtetta tärkeämpi tekijä on kuitenkin taloudellinen huoltosuhde, ts. työssä olevien ja työn ulkopuolella olevien suhde. Työttömyys ja varhainen eläkkeellesiirtyminen ovat siten merkittävä tekijä Suomen taloudellisen huoltosuhteen kehitykselle tulevaisuudessa. Asia on tiedostettu yhteiskuntapolitiittisesti, sillä vuodesta 2005 voimaan tuleva käytäntö mahdollistaa työuran jatkamisen kolmella vuodella.

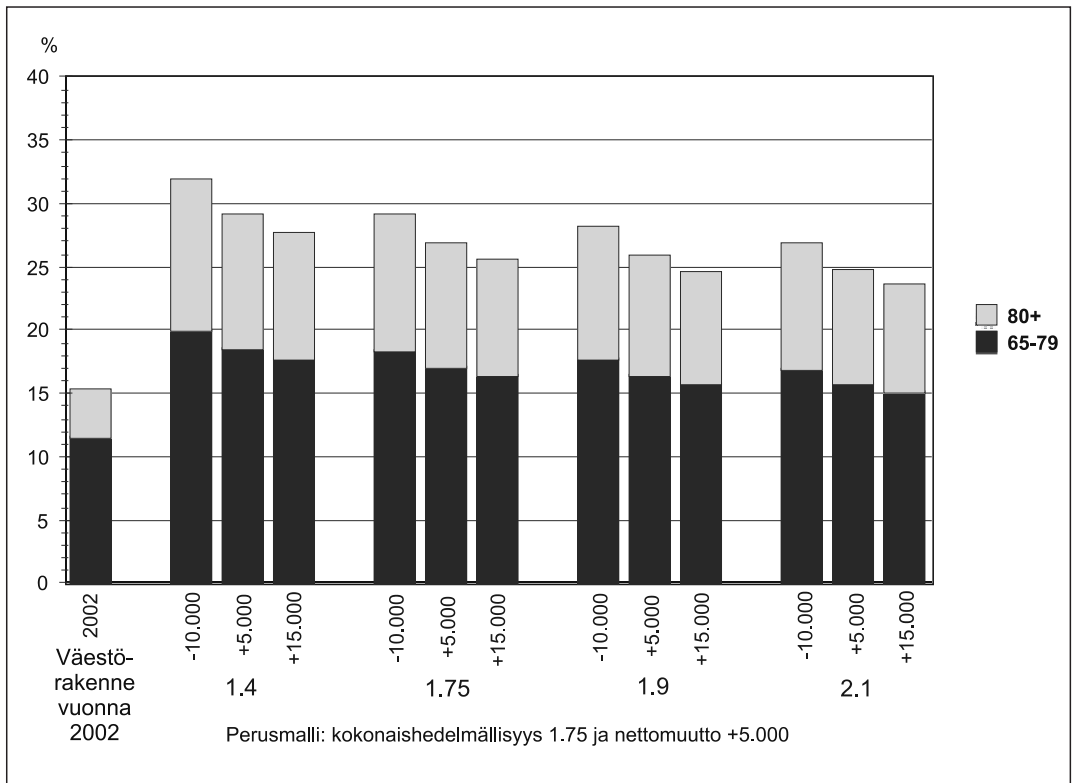
3.6.3. Työvoiman kehitys

Työikäisen väestön määrä vähenee tulevaisuudessa lähes kaikkien mallien mukaan vuoteen 2040 mennessä (kuvio 5). Nettomuuton kasvu 15 000 henkeen vuodessa lisää selvästi työikäistä väestöä eri malleissa. Toisaalta vain korkean syntyvyyden mallissa työikäisten määrä voi pysyä nykyisellään vuonna 2040. Perusmallissa (1.75 hedelmällisyys ja +5 000 nettomuutto) nettomuuton kohoaminen 15 000:een vuodessa tuo työvoimaa lisää lähes 300 000 perusmalliin verrattuna.

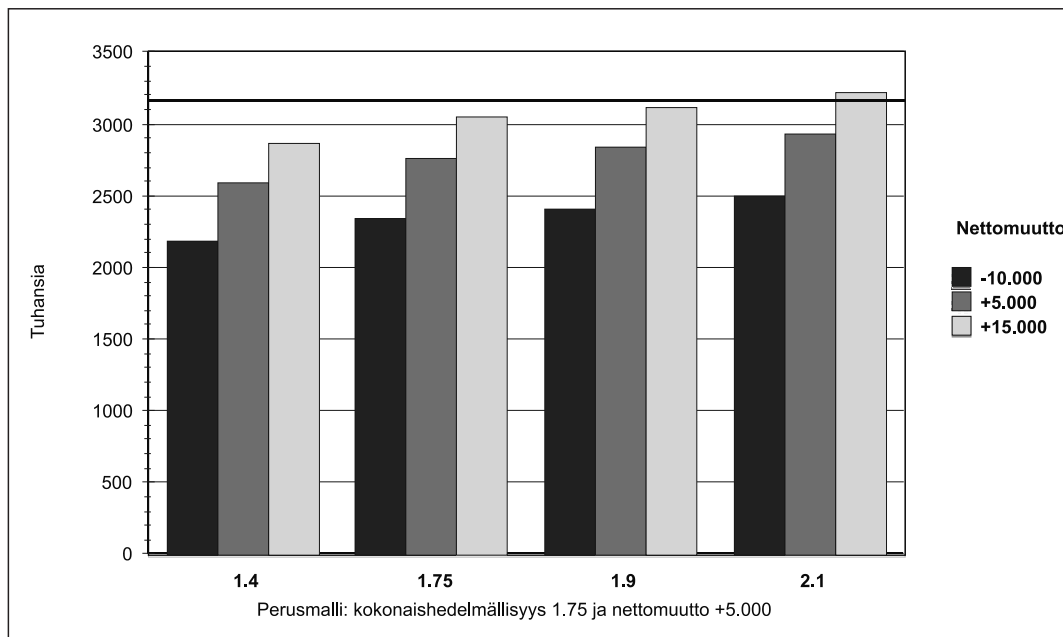
tulevaisuudessa nykyisellä tasolla. Jos hedelmällisyysluku kohoaisi uusiutumistasolle, 2.1:een ja nettomuutto pysyisi nykytasollaan, väkilukumme kasvaisi nykyisestä noin 400 000 hengellä. Mikäli korkeaan (2.1) hedelmällisyyteen yhdistyisi voimakas maahanmuutto, väkiluku kasvaisi vuoteen 2040 mennessä lähes miljoonalla hengellä.

3.6.2. Ikärakenteen kehitys

Väestön ikärakenne painottuu tulevaisuudessa yhä vanhempaan väestöön. Eri ennustemalleissa 65 vuotta täyttäneiden osuus vuonna 2040 vaihtelee 32 ja 24 prosentin välillä (kuvio 3). Hedelmällisyyden ja sen seurauksena syntyvien lasten määrän aleneminen nostaa vanhusväestön osuutta. Vaikka hedelmällisyys kohoaisi lähitulevaisuudessa ja nettomuutto olisi positiivinen ja voimakas, 65 vuotta täyttäneitä olisi selvästi enemmän kuin nykyään (nykytilanne: vasen pylväs kuviossa 3). Nettomuuton kasvaminen alentaa jossain määrin eläkeikäisen väestön osuutta, mutta muutokset ovat vähäisiä (noin 3–4 prosenttiyksikköä).

Kuvio 3. 65–79-vuotiaiden ja 80 vuotta täyttäneiden osuus väestöstä eri mallien mukaan vuosina 2002 ja 2040.

Kuvio 5. Työkäisen väestön (20–64-v.) määrä vuonna 2040 eri mallien mukaan. (Tumma viiva: työkäisen väestön määrä Suomessa vuonna 2002)

Vastaavasti hedelmällisyyden kohoaminen nykyiseltään uusiutumistasolle tuo työvoimaan lisää vain noin 170 000 perusmalliin verrattuna vuonna 2040.

Väestön ikääntyminen heijastuu myös työvoiman ikärakenteeseen, mutta vaikutukset ovat verraten vähäisiä. 50–64-vuotiaan työkäisen väestön määrä on suhteellisen muuttumaton eri malleissa. Vuonna 2040 työkäisiä 50–64-vuotiaita on noin 960 000 ja 20–39-vuotiaita, mallista riippuen, noin 100 000–130 000 (perusnettomuutto-oletuksella). Hedelmällisyyden aleneminen vähentää nuoremman työväestön määrää ja osuutta, vastaavasti hedelmällisyyden kohoaminen uusiutumistasolle nostaa nuorten aikuisten osuutta työvoimasta. Erot ovat kuitenkin verraten pieniä (kuvio 6). Perusmallin mukaan 20–39-vuotiaiden osuus työkäisestä väestöstä on noin 42 prosenttia, korkean hedelmällisyyden mallin mukaan 45 prosenttia. Vastaavasti 50–64-vuotiaiden osuus työkäisestä väestöstä on vuonna 2040 perusmallin mukaan 35 prosenttia, korkean hedelmällisyyden mallin mukaan 33 prosenttia. Vaikka kasvava nettomuutto lisää sekä iäkkäämmän että nuoremman työkäisen väestön määrää (eri malleissa noin 8–10 prosentilla), muuttoliike vaikuttaa työvoiman ikärakenteeseen suhteellisen vähän, vain noin prosenttiyksikön verran (ks. kuvio 6).

4. Väestöpolitiikan sisältö- ja aikatavoitteet

4.1. Yleistä tavoitteista

Luvun 2 alussa todettiin, että väestöpolitiikalla asetetaan tavoitteita, jotka liittyvät väestönkasvuun, väestön alueelliseen jakautumiseen ja väestön eri ikäryhmien osuuksien kehitykseen. Lisäksi väestöpolitiikalla määritellään keinoja, joilla asetettuihin tavoitteisiin voidaan päästä.

On laskettavissa, että mikäli hedelmällisyys Suomessa laskee nykyisestä 1.7:stä 1.4:ään eli eurooppalaiselle keskitasolle, edellyttäisi nykyisen väestömäärän pysyminen ennallaan muuttovoiton kolminkertaistumista (eli 5 000:stä 15 000:een henkeen vuodessa, kuvio 1, kolme vasemmanpuoleisinta pylvystä).

Tässä väestöpoliittisessa ohjelmassa keskeiseksi tavoitteeksi asetetaan tasapainoinen väestönkehitys. Tällä tarkoitetaan tässä tapauksessa pyrkimystä säilyttää väestön lukumäärä nykyisellä noin 5,2 miljoonan tasolla vuoteen 2040 asti. Ilman aktiivista väestöpolitiikkaa väestö alkaa väistämättä vähentyä.

Väestönkasvulle ja väestön alueelliselle jakautumiselle tämä tarkoittaa toimia, joilla yritetään turvata riittävä syntyvyys ja suunnitelmallinen alueellinen muuttoliike, maastamuutto ja maahanmuutto. Sitä varten esitämme jatkossa soveltuvia keinoja.

Korkean tuottavuuden yhteiskunta on samalla korkean elatussuhteen yhteiskunta. Kansantalouden kilpailukyvyn kannalta olennaista ei ole mahdollisimman matala taloudellinen huoltosuhte, vaan huoltosuhteen laatu. Huomisen työntekijät – tämän päivän lapset ja opiskelijat – eivät ole ”ongelma”. Taloudellisen huoltosuhteen vakavia ongelmia pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa ovat työikäisen väestön vajaakäyttö (so. suurtyöttömyys ja liian varhainen eläkkeelle jääminen) sekä pitkät opiskeluajat (vrt. Työllisyystyöryhmän loppuraportti, s. 21).

Potentiaalisen työvoiman lukumääräinen vähennys aiheuttaa suuria haasteita työvoima- ja väestöpolitiikalle. Lukumääräinen työvoima oli maksimissaan vuonna 2000, noin 2 730 000. Vuoteen 2010 mennessä työvoima vähenee vajaalla sadalla tuhannella. Vuonna 2040 potentiaalisen työvoiman lukumäärän arvioidaan olevan noin 2 230 000 eli puoli miljoonaa vähemmän kuin vuosituhaten alussa. Näin suurta työvoiman menetystä, viidesosaa koko työvoimasta, on mahdotonta korvata lisäämällä työn tuottavuutta. *Siihen tarvitaan väestöpoliittisia keinoja.*

Kaikkialla Euroopassa, myös Suomessa, väestön ikääntyminen aiheuttaa julkisten menojen (nimenomaan sosiaalimenojen) kasvupainetta. Ikääntyminen alkaa tuoda veropaineita vuoden 2010 tienoilla. Nykyisten säännösten perusteella laskettuna väestökehitys nostaa sosiaalimenojen kansantuoteosuuden suurimmilleen vuonna 2035, kun se jo laman aikana (1993) kipusi 38 prosenttiin.

4.2. Väestöliiton väestötavoitteet

Tämän ohjelman luvussa 6 esitetään kaksi väestöskenaariota. Vanheneva suomalainen Suomi -mallissa syntyvyys on alhainen, maahanmuutto vähäistä ja väestö ikääntyy. Väestöltään tasapainoinen Suomi -mallissa lähdetään siitä, että kasvaneella syntyvyydellä ja lisääntyneellä maahanmuutolla pystymme pitämään nykyisen väkimäärämme eli 5,2 miljoonaa vuonna 2040. Oletamme, että maamme taloudellinen kilpailukyky on parempi jälkimmäisessä skenaariossa – tähän liittyen malli luo myös paremmat edellytykset huolehtia vanhenevan väestön tarpeista.

4.2.1. Syntyvyystavoite

Vuonna 2040 Suomen asukasluku vähintään sama kuin vuonna 2003 (5,2 milj.)

- hedelmällisyystavoite 1.9 (nykyisin noin 1.7)
- ensisynnyttäjien keski-ikä laskee 28:sta 26 vuoteen
- lapsettomuus: synnyttävien naisten osuus kohoaa nykyisestä 85:stä 90 prosenttiin
- avustettuja hedelmöityksiä tahattomasti lapsettomille: neljä prosenttia syntyneestä ikäluokasta olisi avustetusti hedelmöitettyjä (liittyy edelliseen lapsettomuustavoitteeseen). Tällä hetkellä Suomessa syntyy avustetusti noin 1 400 lasta vuodessa eli 2,5 prosenttia ikäluokasta. On havaittu, että mitä selvemmin yhteiskunta tukee lapsettomuushoitoja, sitä enemmän niitä tehdään. Suomessa syntyi (väestöpohjaan suhteutettuna) Tanskan jälkeen toiseksi eniten lapsia avustetusti (Vilka 25.2.2004)
- vähintään kolmilapsisten lapsiperheiden osuus kasvaisi 30 prosenttiin kaikista lapsiperheistä (luku on nykyisin noin viidesosa). Kyseessä on tietyllä poikkeikkaushetkellä vallitseva perhetilanne
- luodaan edellytykset ulkomaisten adoptioiden lisäämiseksi muiden Pohjoismaiden tasolle. Vuonna 2002 Suomeen adoptoitiin noin 250 lasta – tavoite merkitsisi luvun kaksinkertaistumista.

4.2.2. Muuttoliiketavoite

- muuttotase on positiivinen, muuttovoitto 7 000 henkeä vuodessa
- odotettavissa on, että vuonna 2040 maahanmuuttajia (so. ulkomailla syntyneitä ja heidän jälkeläisiään) olisi Suomessa noin 400 000.

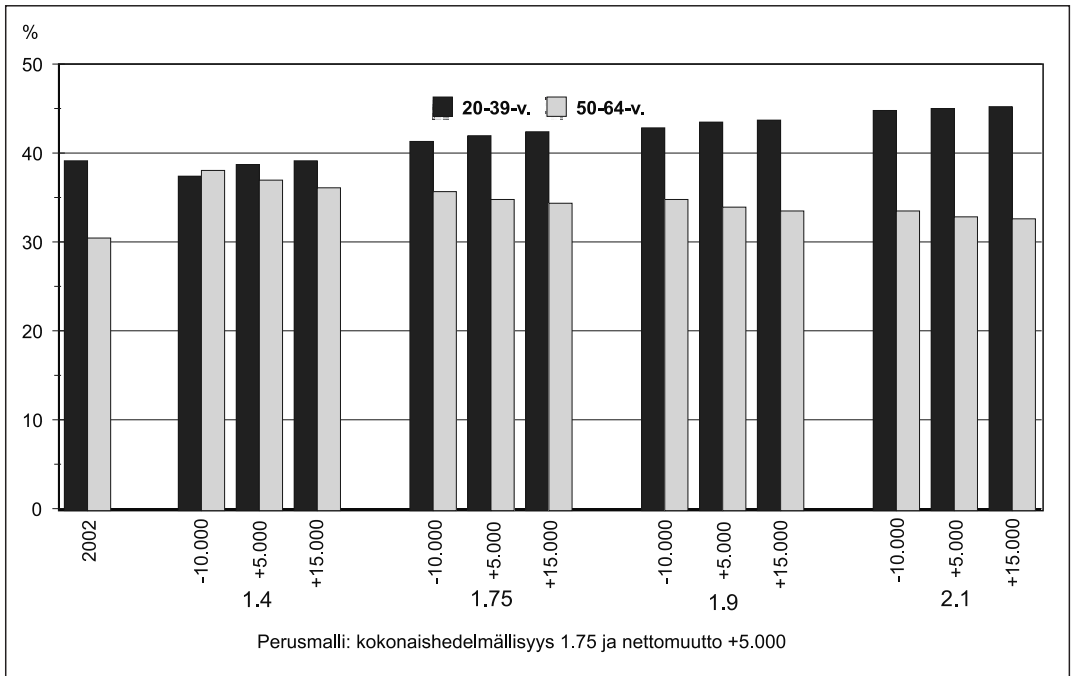
Maahan- ja maastamuuttajia on eniten 25–29-vuotiaiden ikäryhmässä. Maahanmuuttajien ikäkeskiarvo oli vuonna 2001 noin 29 vuotta ja maastamuuttajien 28 vuotta. Koko väestön ikäkeskiarvo on noin 40 vuotta, joten maahanmuutto voi jonkin verran nuorentaa väestöä. On kuitenkin huomattava, että melkoisen mittavakaan maahanmuutto (mallissa esitetty +15 000, vrt. kuviota 2) ei merkittävästi vaikuta väestön ikärakenteeseen. Maahamme asumaan jäänyt maahanmuuttajaväestö myös vanhenee muun väestön mukana.

Väestön ikääntyminen on Suomessa eurooppalaista keskitasoa vielä vuonna 2010. Vuonna 2020 65 vuotta täyttäneen väestön osuus on Suomessa suurempi kuin muualla EU:n alueella keskimäärin (EU:n keskiarvo 21 prosenttia, Suomen vastaavasti 23 prosenttia). Vain Italiassa eläkeikäisten väestön osuus ylittää Suomen. Kohoava hedelmällisyys tai mittava nettomuutto eivät muuta olennaisesti vanhusväestön osuutta väestöstä. Mikäli hedelmällisyys kuitenkin alenisi ja nettomuutto kääntyisi voimakkaaseen laskuun, eläkeikäisen väestön osuus kasvaisi Suomessa selvästi suuremmaksi kuin muissa EU-maissa (alhaisen hedelmällisyyden Suomessa eläkeikäisten osuus vuonna 2020 on 25 prosenttia).

Ikärakenteen vanheneminen heijastuu myös väestöllisen huoltosuhteen kehitykseen. Väestöllinen huoltosuhde (siis 0–19 ja 65 vuotta täyttäneen väestön määrä suhteessa 20–64-vuotiaaseen väestöön) kasvaa voimakkaasti erityisesti eläkeikäisen väestön määrän kasvun vuoksi. Vuonna 2040 väestöllinen huoltosuhde ylittää selvästi yhden, eli huollettavien määrä ylittää työikäisten määrän. Mallista riippuen huoltosuhde vaihtelee 1.05 huollettavasta 1.23 huollettavaan työikäistä kohden (kuvio 4). Vanhushuoltosuhde (eläkeikäisen väestön määrä suhteessa työikäiseen väestöön) vaihtelee 0.85 ja 0.62 hengen välillä. Vanhushuoltosuhde on korkein alhaisen hedelmällisyyden mallissa. Nettomuuton kasvu alentaa huoltosuhdetta vain vähän, noin 0.10–0.15 hengellä yhtä työikäistä kohti. Lasten ja nuorten vaikutus huoltosuhteeseen vaihtelee 0.34 ja 0.50 hengen välillä eri malleissa. Korkeimmillaan lasten ja nuorten huoltosuhde on korkean hedelmällisyyden mallissa. Mikäli hedelmällisyys kohoaisi 2.1:een nykytason hedelmällisyyden sijaan (1.75) kasvaisi lasten ja nuorten osuus huoltosuhteesta noin 0.07 hengellä yhtä työikäistä kohden. Yhteiskunta- ja talouspoliittisesti on siis tärkeää havaita, että huoltosuhteen muutos aiheutuu nimenomaan ikääntyvien (60+) osuuden kasvusta.

Väestön ikääntyminen on väistämätön ilmiö myös muualla Euroopassa. Lutz ja Scherbov (2002) ovat esittäneet laskelmia EU:n kehityksestä vuoteen 2050 eri hedelmällisyyden ja muuttoliikkeen olettamuksilla. Vanhushuoltosuhteen kehitys (65 vuotta täyttäneiden määrä suhteessa 15–64 -vuotiaisiin) on heidän laskelmissa mukaan hyvin samankaltainen riippumatta hedelmällisyyden tai muuttoliikkeen kehityksestä.

Vuonna 2000 vanhushuoltosuhde EU:ssa oli 0.24 (24 huollettavaa 100 työikäistä kohden). Laskelman perusteella vanhushuoltosuhde vaihtelee 0.4 ja 0.6 välillä vuonna 2050 eri hedelmällisyyden ja nettomuuton kehityksen mukaisesti. Edullisimmillaan EU-alueen vanhushuoltosuhde on korkean hedelmällisyyden

Kuvio 6. Työvoiman ikärakenne vuosina 2002 ja 2040. 20–39-vuotiaiden ja 50–64-vuotiaiden osuus 20–64-vuotiaasta väestöstä eri mallien mukaan.

5. Väestöpolitiikan keinot

5.1. Alhaisen syntyvyyden syitä

Alhaisesta syntyvyydestä on tullut ongelma Euroopassa parin viime vuosikymmenen aikana. Matala syntyvyys toteutui Keski-Euroopassa 1980-luvun alussa, Etelä-Euroopassa 1980-luvun lopulla ja Itä-Euroopassa 1990-luvulla. Suurten poliittisten ja taloudellisten muutosten seurauksena Itä-Eurooppa muodostaa nyt suurimman yhtenäisen alhaisen syntyvyyden alueen maailmassa. Koko maailmassa on jo 64 maata, jossa syntyvyys on laskenut alle väestön luonnollisen uusiutumisen tason. Näissä maissa asuu 44 prosenttia maailman väestöstä. (Caldwell, Caldwell & McDonald 2002.)

Alhaisen syntyvyyden syitä on haettu eurooppalaisen arvomaailman, talouden ja työelämän muutoksista. Perustavin muutos on ollut siirtyminen kollektivistisestä, suku- ja perhekeskeisestä ja velvollisuuksia painottavasta yhteiskuntamallista kohden individualistista, yksilön oikeuksia painottavaa yhteiskuntamallia. Tämä arvomuutos nosti päätään myös Kairon väestökonferenssissa vuonna 1994, jossa erityisesti naisten oikeudet nostettiin näyttävästi loppuasiakirjaan. Naisten oikeudesta päättää lasten hankinnasta sinänsä sekä sen ajoituksesta on tullut jo itsestäänselvyys. Tämä on johdonmukaista jatkoa naisten nopeasti kasvaneelle koulutustasolle ja yhä aktiivisemmalle panokselle työelämässä. Kun samalla parantunut ehkäisyteknologia on mahdollistanut tehokkaasti ei-toivottujen raskauksien ehkäisyn, ovat syntyvyysluvut pudonneet voimakkaasti erityisesti Itä- ja Etelä-Euroopassa.

Syntyvyyttä ovat vähentäneet kulutuskeskeinen elämäntapa, keskittyminen työstä saatavaan tyydytykseen ja lisääntynyt tarve siihen, että molemmilla puolisoilla on omat palkkatulonsa. Monet ovat sitä mieltä, että lasten hankinta tulee aiempaa kalliimmaksi. Toiset taas pitävät parisuhdetta tärkeämpänä kuin vanhemmuutta. (Caldwell & Schindlmayer, 2003.) Nuoret ihmiset yrittävät hankkia ja turvata hyvän parisuhteen samalla, kun he etenevät ammatillisesti ja luovat elämäntyylejä, joka ilmentää heidän ammatillista menestystään.

Monelta jää toinen lapsi saamatta, koska puolisoilla on samaan aikaan tarve kouluttautua, edetä ammatillisesti, matkustella, nauttia parisuhteesta tai sijoittaa laadukkaaseen asuntoon (Morgan 2003). Yleisemmin tämä elämäntavan arvo-muutos on merkinnyt sitä, että talouskasvu on asetettu suotuisan väestökehityksen edelle.

Lasten hankintaan kohdistuvia kriittisiä näkemyksiä on ylläpitänyt myös se, että nuori sukupolvi on saanut jo 1960-luvulta lähtien kuulla, että maapallon suuren väestönkasvun vuoksi heidän tulisi kantaa globaalinen vastuunsa ja pidättäytyä lasten hankinnasta (Caldwell, Caldwell & McDonald 2002). Nämä näkemykset esiintyvät yhä tiuhaan julkisessa sanassa, vaikka elämmekin Euroo-

passa, jossa suuri väestönkasvu oli todellinen ongelma viimeksi lähes sata vuotta sitten.

Syntyvyys on vaihdellut Suomessa osaksi taloudellisten suhdanteiden mukaisesti. Gisslerin (2003) mukaan aina 1990-luvulle saakka vastasyntyneiden lukumäärän muutokset seurasivat suhdannevaihteluita noin 1,5 vuoden viiveellä, joka koostui yhdeksän kuukauden raskausajasta ja sitä edeltäneestä yhtä pitkästä miettimis- ja yrittämisyksikosta. Laskukaudella on syntynyt lapsia eniten, kun taas nousukaudella hedelmällisyys yleensä on vähentynyt. Kun talous sukelsi 1990-luvun laman aikana pohjalukemiin, syntyneiden lasten määrä nousi kymmenyksen. Tämän jälkeen hedelmällisyys on laskenut pikkuhiljaa, jopa pitkän nousukauden jälkeisen taantumankin aikana. Suhdannevaihteluiden ja syntyneiden lasten määrän muutosten viipymä näyttää pidentyneen.

Koko Euroopassa nuorten naisten kasvanut koulutustaso ja voimavarojen sijoittaminen ammatilliseen uraan ovat johtaneet lasten hankinnan siirtymiseen myöhempään elämänvaiheeseen ja lasten lukumäärän supistumiseen. Nuorten naisten työmarkkina-asema muuttuu epävarmemmaksi lasten hankinnan myötä. Määräaikaisiin työsuhteisiin voi olla vaikeampi palata, toisaalta vakituisiin työsuhteisiin pääsyä helpottaa lasten hankinnan lykkääminen. Naiset haluavat hyödyntää koulutuksensa ammatillisesti ja saavuttaa tulotason, jolla he tulevat kulutusyhteiskunnan aktiivisiksi jäseniksi.

Synnyttämishalukkuuteen vaikuttavat myös mielikuvat kotitöiden tasa-arvoisesta jakautumisesta (Hiilamo 2003). Tutkimuksissa on myös todettu, että Eteläisen Euroopan ja Saksan miehet auttavat vähemmän puolisoitaan kotitöissä kuin miehet Pohjoismaissa ja Englannissa. Nuorten naisten tavoite vähentää vastuutaan kotitöistä ja lasten hoidosta voi lykätä avioitumista ja lasten hankintaa, mutta se johtaa myös varsinkin koulutettujen naisten päätökseen jäädä lapsettomaksi. Usein isoäiti ottaa vastuun uuden sukupolven kasvattamisesta, jotta äiti voi jatkaa työelämässä. Tytön ammatillisesta menestyksestä ollaan jo Etelä-Euroopassakin ylpeämpiä kuin uusista lapsenlapsista (esimerkiksi Bagavos and Martin 2001; Bettio and Villa 1998).

Yksi osasy aleneville synnytyslukuille on ollut lasten ”laatu”-aspekti. Osa vanhemmista on halunnut keskittyä pieneen lapsilukuun ja lasten koulutukseen voidakseen turvata heille korkeamman sosioekonomisen aseman kuin mitä he itse ovat saavuttaneet (Caldwell & Schindlmayer 2003). Tämä on eräänlaista taistelua paremmista luokka-asetuksista, jossa resurssit keskitetään yhdelle tai korkeintaan kahdelle lapselle.

Perheen taloudellisten resurssien kanavoituessa lasten elämänlaadun parantamiseen lasten lukumäärä jää siis vähäisemmäksi. Lasten hankintaan liittyvät äitiyslomat tulevat perheelle kalliimmaksi äidin ansiotason kohotessa, koska lapsen syntymään kytkeytyvä ansionmenetys kasvaa. Menetys on sitä suurempi mitä pitempi on lapsen syntymästä ja hoidosta aiheutuva katkos ansiotulojen hankinnassa. Korkeammin koulutetut pitävätkin ainakin Norjassa lyhyemmän äitiysloman.

(Ilmakunnas 1994; Kravdal 1992) Palkkatulojen välittömän menetyksen lisäksi myös ura- ja ansiokehityksessä kärsitään. Tämä pistää harkitsemaan, haluaako hankkia lapsia.

Syntyvyyden suurille tasoeroille eri puolilla Eurooppaa on yritetty hakea selityksiä erilaisista sosiaali- ja perhepoliittisista tukijärjestelmistä. Therborn (1995, 96) luokitteli brittiläisen ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion universaaliksi ja muun Läntisen Euroopan (mukaan lukien Irlanti) hyvinvointivaltion tarveharkintaiseksi. Riippumatta siitä, onko universaaliin sosiaalitukeen käytetty suuri (Tanska, Ruotsi) vai keskimääräinen taloudellinen panostus (Suomi, Norja, Englanti) syntyvyys on ollut vuonna 2002 melko korkea, eli 1.7. Tarveharkintaisissa maissa syntyvyys on ollut 1.8, jos panostus sosiaalitukeen on ollut korkea (Belgia, Ranska, Hollanti), mutta vain 1.3, jos tämä panostus on ollut keskimääräistä (Itävalta, Tšekki, Saksa, Unkari, Italia) tai matalaa (Kreikka, Portugal, Espanja, Sveitsi). Ainoa tähän malliin sopimaton Läntisen Euroopan maa on Irlanti, jossa syntyvyys on korkeampi (1.9) kuin yksilöllinen ja keskimääräinen sosiaalituki ennustaisi. (Caldwell & Schindlmayer 2003.) Universaali malli ja vähintään keskimääräinen sosiaalituki näyttäisi olevan eräänlainen ennakkoehto, jotta syntyvyys voitaisiin pitää edes lähellä väestön luonnollista uusiutumistasoa. Tämä koskee myös Suomea.

Syntyvyyteen ja väestöpolitiikkaan ei ole kiinnitetty poliittisella tasolla riittävästi huomiota siksi, että väestön väheneminen ei ole maassamme vielä kunnolla alkanut. Kaikki eivät edes usko selkeitä väestöennusteita. Suomi ei ole toistaiseksi nimennyt syntyvyyttä erityiseksi ongelmaksi raportoidessaan siitä YK:lle. Joidenkin mielestä on sopimatonta tavoitella korkeampaa syntyvyyttä tilanteessa, jossa koko maailman väestö kasvaa yhä nopeammin kuin mitä pidetään suotavana. Jotkut ovat pitäneet väestön vähenemistä toivottuna asian myönteisten ympäristövaikutusten vuoksi, sehän voisi vähentää ympäristön kuormitusta. Joidenkin mielestä ensisijainen tavoite tulisi olla auttaa vaikeuksissa olevia perheitä eikä lisätä syntyvyyttä. *Erityisesti tarveharkintaiset järjestelmät liittyvät kuitenkin selvästi painokkaammin köyhyyden lievittämiseen kuin syntyvyyteen vaikuttamiseen.*

Voimavarojen uhraaminen väestökysymyksiin on entistä vaikeampaa ajankohdana, jolloin verokilpailun nimissä vaaditaan veronalennuksia ja sosiaaliturvan leikkauksia. Tämä tarkoittaisi jättäytymistä yhteiskuntana ajalehtimaan kohden väestön vähenemistä. Naisia painostetaan samalla entistä enemmän sijoittamaan energiansa työelämään, ja työnantajat katsovat lasten syntymisestä koituvia katkoja karsaasti. Osa naisista ottaa tämän huomioon elämänvalinnoissaan ja perhe-elämässään. Nämä lyhytnäköiset taloudelliset etupyrkimykset syövät valitettavasti pohjaa lähivuosisikymmenten talouselämältä ja kansakuntamme kilpailukyvyttä.

Eteläisen Euroopan maita yhdistää katolinen kirkko ja melko runsaat perhepoliittiset tulonsiirrot. Sosiaalipalvelut, kuten päivähoito, puuttuvat sen sijaan lähes kokonaan. Esimerkiksi Suomessa ja Ruotsissa puolet alle kouluikäisistä lapsista

on päivähoidossa, mutta esimerkiksi Saksassa, Italiassa ja Ranskassa tämä osuus on selkeästi pienempi.

Yhteenvetäen voidaan todeta, että päivähoitopalveluiden puute näyttää siis olevan se konkreettinen perhetuen muoto, jonka puuttuminen uusiutuneissa oloissa on vähentänyt Eteläisen Euroopan asukkaiden synnytysmotivaatiota (Sundström 1999). Nuoret vanhemmat eivät välttämättä halua luopua tyourastaan lasten koti-hoidon vuoksi. Osa perheistä hoidattaa lapsensa isoäideillä. Myös tasa-arvo perheessä ja kotityön tasainen jakaminen lisäävät eräiden tutkimustulosten mukaan syntyvyyttä.

5.2. Keinoja syntyvyyden kohottamiseen

Ilman aktiivista väestöpolitiikkaa Suomen väestö alkaa vähentyä noin vuoden 2020 jälkeen. On joko otettava käyttöön keino/keinoja syntyvyyden kasvattamiseksi tai hyväksyttävä alhainen syntyvyys ja siitä koituvat väestölliset sekä taloudelliset haasteet. Suurimmat taloudelliset haasteet koituvat eläkkeistä, ikäihmisten sosiaalipalveluista ja terveystaloudellisuudesta. Tässä ohjelmassa pyritään tasaiseen väestönkehitykseen ja määritellään siihen sopivat tavoitteet.

Tämän väestöpoliittisen ohjelman tavoite kokonaishedelmällisyyslukuksi on 1.9 ja se on jonkin verran korkeampi kuin viime vuosina toteutunut. Luku on sama kuin sosiaali- ja terveysministeriön tavoite Perhepoliittisessa strategiassa vuodelta 2003. Myös ministeriön tavoitteena oli ensisynnyttäjien keski-ikänsä alentaminen. Tavoite 1.9 ei ole mahdoton, sillä suomalaisten lapsiperheiden ihanteellisena pitämä lapsiluku on 2.4. *Itse asiassa, synnyttäneiden naisten kokonaishedelmällisyys on 2.2 eli lähellä ihannelapsilukua. Tämä nostaa esiin kysymyksen, miten vaikuttaa lapsettomuuteen.*

Syntyvyyteen voidaan vaikuttaa sopivasti kohdennetuilla väestöpoliittisilla toimenpiteillä. Parhain esimerkki on entinen Neuvostoliitto ja sen vaikutuspiirissä olleet Itäisen Euroopan maat. Näissä maissa sijoitettiin paljon syntyvyyden lisäämiseen ja se saatiin nostettua yli väestön uusiutumisrajan (2.1). Onnistuneesti syntyvyyden lisäämiseen ovat panostaneet myös Ranska ja Ruotsi. Ranska onnistui nostamaan kokonaishedelmällisyysluvun 1.65:stä 1.89:ään vuosien 1994 ja 2001 välisenä aikana lisäämällä 1994 reippaasti tukea, joka mahdollisti pienten lasten hoitamisen kotona (Fagnani 2002). Toki Ranskan kohonneeseen hedelmällisyyteen on vaikuttanut myös suuri maahanmuuttajien määrä. Esimerkiksi Pohjois-Afrikasta muuttaneita asuu maassa jo noin neljä miljoonaa. Algeriasta, Tunisiasta ja Marokosta muuttaneiden kokonaishedelmällisyys vaihtelee 2.5–2.9 välillä (Courbage 2003, 68–69). Kaukaisempina esimerkkeinä Singapore ja Malesia onnistuivat välttämään hyvin matalan syntyvyyden hallituksen toiminnan ansiosta (Caldwell and Schindlmayer 2003; Nieminen 2004). Mielenkiintoinen kokeilu on Australiassa tehty päätös ryhtyä maksamaan synnytyspalkkiota. Jokaisesta syntyneestä lapsesta myönnetään äidille 1 800 euroa ja summa on tarkoitus

kohottaa 3 000 euroon vuoteen 2008 mennessä. Australian viranomaisten mukaan maan hedelmällisyysluku on vain 1.73, ts. sama kuin Suomessa tällä hetkellä (Yle 1, teksti-TV 25.5.2004, sivu 136).

Ruotsissa mahdollisuus vanhempainvapaaseen houkutteli hankkimaan useamman kuin kaksi lasta. Ruotsissa lisättiin vuodesta 1973 vuoteen 1991 perhepoliittisia tulonsiirtoja kolmesta kuuteen prosenttiin bruttokansantuotteesta. Ruotsissa hedelmällisyyden kohoaminen ei kuitenkaan ollut pysyvää – Hoem (2003) onkin verrannut maan hedelmällisyyden kehitystä vuoristoratailmioon. Itä-Euroopassa perhetuet ylsivät ennen 1980-lukua jopa kymmeneen prosenttiin valtion budjetista. Venäjällä tällä sijoituksella saatiin noin 20 prosentin kasvu synnytyksiin.

Myös Suomessa on todettu, että eri elämänvaiheissa olevien parien lastenhankinta-aikaisiin liittyvät erilaiset tukitoimenpiteet (vrt. Paajanen 2003). Niinpä ensimmäistä lasta suunnittelevat naiset korostivat pysyvän työn tärkeyttä, kun taas lisälapsia hankkivat arvostivat enemmän perhepoliittisia tukia. Nykyisen hallitusohjelman mukaan lapsilisäjärjestelmän rakennetta uusitaan vuonna 2004 siten, että ensimmäisten lasten sekä yksinhuoltajien lapsilisät nousevat eniten (Valtioneuvosto 2003). Uudistus luonnollisesti helpottaa lapsiperheiden asemaa, mutta hyvin oletettavaa on, ettei sillä ole merkittävää vaikutusta hedelmällisyyslukuihimme (Gissler 2003).

Vuonna 2001 oli perhepoliittinen tuki Suomessa noin 3,2 prosenttia bruttokansantuotteesta. Tämä on eurooppalaista keskitasoa. Tuki on nyt lasta kohden noin seitsemän prosenttia pienempi kuin vuonna 1992 (Sosiaali- ja terveysministeriö 2003). Viime vuosina perhepolitiikka on painottunut lapsiperheille suunnattujen palvelujen kehittämiseen. Syntyvyyden aleneminen pienentyvissä synnyttäjäikäluokissa merkitsee lapsiperheiden tukimenojen vähentymistä (mm. lapsilisämenot alenevat), samoin päivähoitopaikkojen tarve pienenee. Tämä vapauttaa resursseja uusiin perhe- ja väestöpoliittisiin kohdennuksiin.

Seuraavaksi pohditaan keinoja, joiden avulla päästään lähemmäksi suomalaisten lapsiperheiden ihannelukua. Keinoja on järkevää pohtia ja kohdentaa erilaisten kohderyhmien mukaisesti. Hakim (2003) mukaan noin 20 prosenttia naisista kuuluu kotikeskeisiin, joilla on suuri motiivi lasten kasvatukseen. Yhtä paljon on työkeskeisiä, jotka ovat yleensä tyytyväisiä, jos heillä ei ole lapsia. Loppu 60 prosenttia kuuluu sopeutuvien ryhmään, jotka pyrkivät yhdistämään työn ja perhelämän. Miesten jakautumista näihin ryhmiin Hakim ei tutkinut.

Kotikeskeiset (viidennes; usein humanistisesti kouluttautuneet) naiset joutuvat usein työskentelemään taloudellisista syistä. He haluaisivat sijoittaa voimavaroja enemmän lasten hankintaan ja -hoitoon. He hankkisivat mielellään vähintään 3–4 lasta, jos kotihoidontuki sen mahdollistaisi. Työkeskeiset naiset puolestaan valitsevat usein maskuliinisen työtehtävän eli sijoittuvat usein miesvaltaisille aloille. He ovat kilpailuhenkisiä ja investoivat perheen sijasta ammatilliseen kehitykseen (Hakim 2003). Hollannissa ja Saksassa vain hyvin koulutetut naiset pysyvätkin työelämässä. Työkeskeiset hankkivat mieluiten yhden lapsen.

Sopeutuvat naiset pyrkivät saamaan itselleen parhaat puolet sekä työ- että kotielämästä. Tyypillinen ammatti on esimerkiksi opettaja. Näitä naisia kiinnostavat myös osa-aikatyöt ja muut joustavat työaikajärjestelyt. Sopeutuvat ratkaisevat lasten hankinnan yhteiskunnalta ja puolisoiltaan saamansa tuen määrän mukaan (Hakim 2003). Sopivasti kohdennetuilla tuilla he ovat valmiit hankkimaan enemmän kuin kaksi lasta – edellyttäen, että myös heidän miehensä ovat tähän valmiita.

Lapsiperheet ovat keskenään hyvin eriarvoisessa asemassa. Kaikkein pienituloisimmissa perheissä on eniten lapsia. Tulojen pienuuden vuoksi lapsille voidaan ostaa vain kolmasosa siitä, mitä suurituloisimpaan viidennekseen kuuluvan perheen lapset saavat. Suurituloisimpien perheiden lapset kuluttavat lähes kaksinkertaisesti verrattuna pienituloisimpiin perheisiin (Sauli et al. 2002)

5.2.1. Arvo- ja asennemuutokset

Ensimmäisenä keinokokonaisuutena syntyvyyden lisäämiseksi ovat *arvo- ja asennemuutokset, tällöin yhteiskunta- ja perhetasolla tavoitteena ovat lapsiystävällisemmät arvot*. Arvo- ja hyvinvointitutkimuksissa on todettu toistuvasti, että ihmiset pitävät terveyden lisäksi perhettään ja parisuhdettaan elämänsä tärkeimpinä asioina (Halman 2001). Perhepolitiikka ja pyrkimys syntyvyyden lisäämiseen kohdistuvat siten suoraan väestön hyvinvoinnin ja onnellisuuden ytimeen. Suomalaiset arvostavat perhettä instituutiona erittäin paljon. Nykyinen kiireen, epävarmuuden ja työpaineiden ilmapiiri ei suosi perheen perustamista ja perheenä jaksamista. Perheiden merkitys olisi otettava huomioon nykyistä paremmin myös maahanmuuttajien kotouttamisohjelmissa.

Paremmän elämän arvot ovat usein lasten hankinnan motiivien taustalla. Naiset perustelevat ensimmäisen lapsen hankintaa äitiyden kokemuksella, elämän jatkumisella ja tarkoituksen saamisella elämään. Lapsen katsotaan lähentävän puolisoita ja symbolisoivan rakkautta. Myös miehillä lastenhankinnan perustelut nojautuvat positiivisiin arvoihin: elämän jatkumiseen, isyyden kokemiseen ja iloon seurata lapsen kasvua ja kehitystä (Nikander 1992).

Arvojen osalta hyvä pohja lasten hankinnalle on siis jo olemassa. Tämä on näkynyt liian harvoin yhteiskunnallisessa keskustelussa ja poliittisessa päätöksenteossa. Yhteiskunnalliseen keskusteluun tulisi saada lisää aineksia, jotka auttavat ymmärtämään läheisten ihmissuhteiden ja lasten merkityksen elämän laadun kohottajana. Lapset voivat tuottaa elämään ainutkertaista sisältöä, jota mitkään taloudelliset tai ammatilliset saavutukset eivät voi korvata. Lasten kautta muodostuu toisiaan tukevien sukulaisten ja sukupolvien verkosto. Lapsilta vanhemmat voivat saada myös sellaista palkitsevaa ihailua ja kunnioitusta, jota he eivät voi kokea ystäviensä taholta. Näitä vanhemmuuden palkitsevia tekijöitä olisi syytä saada paremmin esille aihepiiristä käytävään yhteiskunnalliseen keskusteluun.

5.2.2. Lapsettomuuteen liittyvät tekijät

Toinen keinokokonaisuus koskee *lapsettomuutta*. Lapsettomuus voidaan jakaa primaariseen ja sekundaariseen. Primaarista lapsettomuutta (raskaaksi tuleminen ei ole onnistunut koskaan) raportoi noin yhdeksän prosenttia ja sekundaarista lapsettomuutta (uudelleen raskaaksi tuleminen ei ole onnistunut) noin viisi prosenttia hedelmällisyysikäisistä naisista (Klemetti 2003). Eri kyselytutkimusten mukaan vain muutama prosentti naisista ilmoittaa, että he eivät halua yhtään lasta. Naiset ovat – ainakin aiemmin – usein luopuneet lasten hankinnasta oikean partnerin puuttuessa tai he eivät ole mielestään olleet kypsiä vanhemmuuteen (Nikander 1992: Paajanen 2002). Lapsettomuus johtuu miltei yhtä usein miehistä kuin naisista.

Lapsettomuutta voidaan vähentää lapsettomuushoitojen avulla. Nykyisin noin 2,5 prosenttia syntyneistä lapsista saa alkunsa hedelmöityshoitojen avulla. Iän lisääntyessä lapsettomuusriski kasvaa voimakkaasti. Kun 20–25-vuotiaiden naisten lapsista noin 1,7 prosenttia syntyy joko hedelmöitys- tai hormonihoidoista, vastaava osuus on 40 vuotta täyttäneistä jo 11,5 prosenttia (Gissler 2003.) Synnytysten lykkääminen myöhempään elinvaiheeseen onkin tärkeä syy lapsettomuuteen. Pariskunnat eivät ehkä ole vielä riittävän hyvin tiedostaneet sitä, kuinka lapsen hankinta tulisi ajoittaa onnistuneesti. Esimerkiksi yli 40-vuotiaiden raskauksissa keskenmenojen riski on yli kolminkertainen 20-vuotiaisiin verrattuna (Huovinen 2003).

Väestöliitto asettaa siis tavoitteeksi, että *synnyttävien naisten osuus kohoaisi 90 prosenttiin*. Viimeisimpien tilastojen mukaan noin 25 prosenttia 35-vuotiasta on vielä lapsettomia ja noin 15 prosenttia hedelmällisyysikäisistä naisista on jäänyt lapsettomiksi. Tämä osuus saattaa nousta tulevaisuudessa 20 prosenttiin. Tällaisen kehityksen pysäyttäminen on avaintekijöitä pyrittäessä pitämään syntyvyys edes nykyisellä tasolla.

Lapsettomuuden syitä ovat:

- itse valittu lapsettomuus (n. 1/3–1/4 lapsettomista)
- tahaton lapsettomuus
 - synnynnäiset ja elimelliset syyt (mahdollisia kummallakin sukupuolella)
 - ikääntyminen: ensimmäisen synnytyksen lykkääminen liian pitkälle
 - elämäntapasairaudet: esimerkiksi klamydiainfektion aiheuttamat arpeutumet
 - parittomuus: sopivan kumppanin puute

Itse valittuun lapsettomuuteen voidaan vaikuttaa lähinnä edistämällä edellä mainittuja lapsiystävällisiä arvoja yhteiskunnassa (sisältäen myös lapsi- ja perheystävällisen työkultuurin). Tämän lisäksi olisi tehostettava työ- ja perhe-elämän vaatimusten yhdistämistä. Työssäkävijöiden pitäisi saada nykyistä enemmän apua kotityöhön ja lasten hoitoon. *Tämä voisi tapahtua esimerkiksi kotityöhön liittyviä verovähennysoikeuksia laajentamalla.*

Liian iäkkäänä raskaaksi tulemista yrittäneiden parien lapsettomuutta ehdoteetaan vähennettäväksi alentamalla ensimmäisen synnytyksen keskimääräistä ikää kahdella vuodella. Keinoja tähän esitetään tarkemmin myöhemmin.

Elämäntapasairauksista klamydiainfektio kuuluu merkittävimpiin ehkäisyä vaativiin sairauksiin. Vuonna 2002 todettiin 14 000 klamydiatapausta. Kolmen pikkulantion alueen klamydiainfektion jälkeen hedelmättömyyttä esiintyy jo puolella naisista. Klamydialle altistumisen aika kasvaa, kun raskauden alkamista siirretään (Huovinen 2003). Lisäksi ovat oireettomat klamydiat. *Klamydiainfektion esiintyvyyttä ja siitä koituvaa lapsettomuusriskiä voitaisiin pienentää merkittävästi klamydiaseulonnoilla ja siihen liittyvällä antibioottihoidolla* (Huovinen 2003). Lapsettomuuden vähenemisen lisäksi klamydiaseulonta säästäisi terveydenhuollon kustannuksia jo silloin, kun sitä esiintyy väestössä neljä prosenttia. Klamydiaa voidaan luonnollisesti vähentää myös lisäämällä kondomin käyttöä erityisesti tilapäissuhteissa.

Pienituloisten lapsettomuushoitoihin hakeutumista vaikeuttaa noin kahden vuoden jonotus julkisiin hoitopalveluihin. *Pienituloiset perheet tarvitsisivat enemmän taloudellista tukea päästäkseen hakeutumaan yksityiseen lapsettomuushoitoon.*

Muita keinoja lapsettomuuden vähentämiseen ovat:

- *Lisätä mahdollisuuksia ulkomaisiin adoptioihin.* Tällä hetkellä ulkomaisia adoptioita tehdään noin 200–250 vuodessa. Mikäli saavuttaisimme Ruotsin tason, olisi määrän kaksinkertaistuttava. Tämä tarkoittaisi enemmän adoptioita myös perheisiin, joilla on jo omia biologisia lapsia. Nyt Suomeen tulevista ulkomaisista adoptiolapsista 10–20 prosenttia sijoittuu tällaisiin perheisiin (Parviainen 26.2.2004).
- *Parisuhteiden hyvinvoinnin ja kommunikaation parantaminen.* Vuoden 2002 Väestöliiton perhebarometrin tuloksissa moni parisuhteessa oleva lapseton vastaaja (usein nainen) totesi lapsettomuuden syyksi sen, ettei halua lasta nykyisen kumppaninsa kanssa. Heille nykyinen parisuhde ei merkitse lapsiperhevaiheen aloittamista.

5.2.3 Synnytysten oikea ajoittaminen

Ensimmäinen lapsi hankitaan nykyisin noin 28-vuotiaana. Keskiarvoikä on nousut viisi vuotta muutamassa vuosikymmenessä. Ensimmäisen lapsen viivästynyt syntymä lisää tahatonta lapsettomuutta ja vähentää perheen hankkimien lasten kokonaismäärää. *Siksi tavoitteeksi asetetaan keskimääräisen synnytysiän pudottaminen kahdella vuodella. Siten ensisynnytys tapahtuisi keskimäärin 26-vuotiaana.* Tähän tavoitteeseen voidaan päästä mm. lisäämällä opiskelijoiden motiiveja ja mahdollisuuksia hankkia lapsi(a) ennen valmistumistaan.

Tavoite on hyvin realistinen, sillä vuoden 2002 perhebarometrissa toivotuin ensimmäisen lapsen hankintaikä oli naisilla 25.4 ja miehillä 27.4 vuotta. Alle 30-vuotiaiden mielestä tärkeimpiä syitä lastenhankinnan lykkäämiseen olivat

keskeneräiset opinnot ja taloudellinen epävarmuus sekä ”vauvakuumeen” puute. 30 vuotta täyttäneilläkin oma tai puolison ura sekä kuopuksen nuoruus olivat merkittäviä syitä lastenhankinnan lykkäämiseen (Paajanen 2002).

Opintojen eteneminen ja perheen perustaminen pitäisi sovittaa nykyistä paremmin yhteen. Tarvitaan kannustavaa opintotukea, jossa perheellistyminen ja lasten hankinta otetaan huomioon. *Lasten hoito täytyisi ottaa huomioon opintotuessa esimerkiksi palauttamalla opiskelijoille opintotuen lapsikorotus. Tämän lisäksi joustavat päivähoito- ja asumisjärjestelyt sekä perhetilanteisiin sopeutuvat opintolainan takaisinmaksujärjestelyt ovat omiaan luomaan edellytyksiä joko nopeutuvalle opiskelulle tai opiskelun ja perheen yhdistämiselle.* Olisi päästävä irti siitä mallista, jonka mukaan lasten hankinta kuuluu ainoastaan valmistumisen jälkeiseen aikaan. Tämän jälkeen uusiksi syiksi lasten hankinnan lykkäämiseen voivat tulla investoinnit uraan ja oman asunnon hankintaan. Pohjimmiltaan on kuitenkin kyse arvovalinnoista, joiden helpottamiseen tarvitaan tehostettua tukea opiskelijoille ja nuorille perheille.

Asuntopolitiikalla voidaan vaikuttaa merkittävästi nuorten perheiden mahdollisuuksiin hankkia lapsia. Sosiaali- ja terveysministeriön Perhepoliittisen strategian (2003) mukaan asumiskulujen osuus kotitalouksien käytettävissä olevista tuloista kasvoi 1990-luvulla. Eniten asumismenorasitus on noussut vuokra-asunnoissa ja alimmissa tuloryhmissä eli juuri siinä väestöryhmässä, jossa tavallisesti synnytetään ensimmäinen lapsi. Alle 30-vuotiaiden omistusasunnossa asuvien määrä väheni 1990-luvulla kymmenessä vuodessa neljäsosaan. Nuorten vuokralla asuminen yleistyi ja vuokrataso nousi. Vuokra-asunnosta muutetaan lapsen syntymän jälkeen usein ahtaaksi muuttuvaan kerrostalon omistusasuntoon. Perheistä, joissa on alle kouluikäisiä lapsia, yli puolet asuu omistusasunnossa ja puolet asui ahtaasti. Runsaasta 200 000 asunovelkaisesta lapsiperheestä noin puolet on laskennallisesti erittäin suurissa lainanhoitovaikeuksissa. Tässä epävarmassa tilanteessa ei ole helppo harkita lisälasten hankintaa.

Tällä hetkellä noin neljännes synnyttävistä äideistä saa pienintä äitiyspäivärahaa, joka on 11 euroa 45 senttiä kuukaudessa. Summa on pienempi kuin matalin työttömyyskorvaus. Äitiyden arvostamiselle ja lapsiperheiden selviytymiselle olisi tärkeää nostaa minimipäivärahaa siten, että se olisi selkeästi korkeampi kuin alin työttömyyskorvaus.

Suomessa suhteellisen korkea syntyvyys on yhteydessä siihen, että raskaaksi tullaan (ja synnytetään myös) usein jo avoliitossa – avioituminen ei ole välttämätön ehto lasten hankinnalle. Samoin suotuisia syntyvyyslukuja on selittänyt se, että päivähoitopalvelut toimivat hyvin ja edullisin hinnoin, samoin yksinhuoltajat saavat tukea yhteiskunnalta. Nämä vahvuudet on turvattava edelleenkin.

5.2.4. Monilapsisten perheiden tukimuodot

Politiikat, jotka käsittelevät naisia homogeenisena ryhmänä, ovat tuomittuja epäonnistumaan. Eri naisryhmiä motivoivat lasten hankintaan erilaiset etuudet. Monet nykyisistä perhe-etuuksista on suunnattu työorientoituneille naisille, jotka synnyttävät vähän ja hyvin epätodennäköisesti lisääisivät sitä, vaikka perhepoliittisia palveluja ja etuja parannettaisiin. Nämä etuudet toki mataloittavat usein kynnystä toisen lapsen hankintaan.

Päivähoidon hinta vaikuttaa selkeästi pienten lasten äitien työmarkkinoille osallistumiseen. Päivähoidon hinnan nousun vaikutus syntyvyyteen on sitä suurempi, mitä enemmän kodin ulkopuolista hoitoa käytetään. Päivähoidon ansiosta katkos työuralla on lyhyt. *Väestöliitto esittää, että päivähoitokustannuksia alennettaisiin ja luotaisiin tätä kautta lapsiperheille taloudellista liikkumavaraa. Muutosesitys koskisi luonnollisesti myös yksityisen hoidon (mukaan luettuna hoitajan palkkaaminen omaan kotiin) ja toisaalta kotihoidon tukea, joiden tasoa olisi korotettava. Olisi edistettävä myös sellaisia verotusratkaisuja, jotka edesauttavat kotona tehtävän palkkatyön tukemista. Tällaisia ovat kodinhoito- ja lastenhoitotyöhön liittyvät ostopalvelut ja niitä koskevat verovähennysmahdollisuudet.*

Työelämässä päteminen ja eteneminen sekä samalla paneutuminen kotitöihin ja lastenhoitoon on useimmille melko hankala yhtälö. Yhteiskunta voi auttaa kehittämällä edelleen hyvin toimivia päivähoitopalveluja ja mahdollistamalla ajoittaisen irtautumisen työelämästä. Myös patistamalla miehiä osallistumaan nykyistä enemmän kotitöihin ja lasten hoitoon voidaan edistää naisten jaksamista.

Usein lapset synnytetään suhteellisen lyhyellä aikavälillä, jolloin varsinkin äidin kotonaoloaika tulee pitkäksi. Tällöin ns. perhepätkän jälkeen siirtyminen työelämään saattaa olla vaikeaa. Olisikin syytä pohtia erilaisia koulutuskäytäntöjä, joiden avulla vuosiakin kotona olleet voisivat päivittää taitonsa ja -tietonsa.

Syntyvyyden erityisenä avainryhmänä ovat monilapsiset kotikeskeiset perheet. Monilapsisilla tässä tarkoitetaan perheitä, joissa on vähintään kolme lasta. Näitä on noin 20 prosenttia kaikista lapsiperheistä ja näiden perheiden osuus on viime vuosina hieman kasvanut. Potentiaalia suuremmille perheille on jo melko paljon. Tavoitteeksi asetetaan, että vähintään kolmelapsisia perheitä olisi kaikista lapsiperheistä 30 prosenttia. Nykyisin tämä osuus on noin viidesosa.

Päätäjien on vaikea antaa lasten hankinnalle ja hoidolle samaa arvostusta kuin saavutuksille työelämässä. Ansiotyötä tarjotaan naisille ensisijaisena vaihtoehtona. Samaan aikaan vanhemmuuden arvostus ja palkitsevuus ovat olleet laskussa (vrt. esimerkiksi liitekuviota 8, josta havaitaan, että perhetuen osuus bruttokansantuotteesta on selkeästi laskenut viimeisten kymmenen vuoden aikana). Yksinhuoltajan stigma on lievittynyt. Sen sijaan vailla palkkatyötä oleviin naisiin on kohdennettu sosiaalisia ja taloudellisia paineita. Niiden vuoksi monet lapset ovat jääneet syntymättä.

Kotihoidontuki on tärkeässä asemassa, kun perhekeskeiset naiset ja miehet tekevät päätöksiä lisälasten hankinnasta. Monet vanhemmat haluaisivat enemmän aikaa lasten kasvatukseen ja heidän kanssaan elämiseen. Tämän tavoitteen kanssa suuressa ristiriidassa on, että kotihoidontukea on alennettu 40 prosenttia reaalises-ti viimeisten kymmenen vuoden aikana.

Tämä jälkeenjääneisyys on pikaisesti korjattava, jos haluamme lisätä synty-vyyttä Suomessa. Väestöliitto esittää, että verollinen kotihoidontuki nostettaisiin toimeentulotuen tasolle. Näin lapsiperheiden ei tarvitse turvautua niin usein toimeentulotukeen kuin nykyisin. Liitto esittää myös, että asumistuki sidottaisiin selkeästi lasten lukumäärään.

5.3. Siirtolaisuus

5.3.1. Taustaa

Oma kulttuurimme kehittyä ja saa vaikutteita muualta. Olisi hyvä, jos maamme houkuttelisi tänne maahanmuuttajia yrittämään ja tekemään työtä. Maahanmuuttoa ei kuitenkaan saa tarkastella vain omista tarpeistamme käsin. Maahanmuuttajia on kohdeltava lähimmäisinä, joilla on tasavertaiset oikeudet ja velvollisuudet.

– Tasavallan presidentti Tarja Halonen
uudenvuoden puheessaan 1.1.2004.

Päättäjien on suhtauduttava vakavammin kiristyvään kilpailuun osajista. Suomeen tarvitaan myös ulkomaista työvoimaa, mutta yhteiskunta ei tue sitä millään tavoin. Toivottavasti asenteet tässä suhteessa parantuvat, koska kilpailu nimenomaan osajien puolelta tulee Suomea kohtaan olemaan jatkossa huomattavasti kovempi kuin tähän saakka.

– Pääjohtaja Jorma Ollila 22.1.2004
esitellessään yhtiön vuoden 2003 tilinpäätöstä.

Vuonna 2003 Suomen väestönkasvusta noin 42 prosenttia tapahtui positiivisen muuttotaseen perusteella. Maamme väestönkehityksessä tapahtuu selkeä käänne noin vuonna 2015, jolloin kuolevuuden oletetaan ylittävän syntyvyyden. Tuon tai-tekohdan jälkeen maamme väestönkehitys on täysin siirtolaisuuden varassa, ellei syntyvyys lisääny. Ruotsissa vastaava muutos on jo tapahtunut. Yleisesti ottaen siirtolaisuus katsotaan jo nyt EU:n tasolla tärkeimmäksi demografiseksi tekijäksi, so. väestön kokoon ja demografiseen koostumukseen vaikuttavana suureena (vrt. Niessen and Schibel 2002, 14).

Suomea koskeva muuttopolitiikka liittyy lähinnä EU:n ulkopuolelta suuntautuvaan maahanmuuttoon, ts. kolmansista maista tänne tulevaan siirtolaisuuteen. Tämä siksi, että unionin lukuisten perussopimusten (Rooman sopimus, Maastrich-tin sopimus, Amsterdamin sopimus ja Tampereen huippukokouksen pöytäkirja

vuodelta 1999) takaavat EU:n sisäiselle muutolle sangen suuren vapauden. EU:n sisällä vapaa muutto koskee toistaiseksi vain työvoimaa. Tavoitteena on, että lähivuosina muutosta tulisi täysin vapaata kuten Pohjoismaiden välinen muuttoliike on ollut vuodesta 1954.

Muuttoliikkeen tarkastelua yhteiskunnallisena ilmiönä ”häiritsee” se, että sitä voidaan käyttää sekä talouspoliittisessa että demografisessa viitekehyksessä. Selkeimmin siirtolaisuuden *taloudellinen* lähtökohta on ilmennyt Suomesta Ruotsiin suuntautuneessa muutossa 1960- ja 1970-luvulla, jolloin noin 300 000 maanmiestämme muutti Ruotsiin. Muuton taustalla oli yksinomaan Ruotsin talouden kiihdyttäminen erityisesti raskaassa teollisuudessa (Reinans 1984; Korkiasaari 1989; Söderling 2001). Tähän sopi hyvin Chiswickin tunnettu toteamus (2000): *Siirtolaisiksi eivät suinkaan pyri ne, jotka eivät lähtömaissaan pärjää, vaan motivoituneet ja kyvykkäimmät yksilöt*. Siirtolaisuuden taloudellinen hyöty on nähty niin ilmeisenä, että Kanadassa ryhdyttiin vuonna 1995 pitämään siirtolaisuutta kiistattomana taloudellisen kasvun välineenä (Tanner 2003).

Demografinen lähtökohta on selkeästi esiintynyt Uuden Seelannin nykyisessä maahanmuuttopolitiikassa, osittain myös Kanadan pistelaskujärjestelmässä. Niissä annetaan pisteitä esimerkiksi perheaseman ja lapsiluvun mukaan. Puhtainta demografinen maahanmuuttopolitiikka lienee ollut ensimmäisen maailmansodan jälkeen Ranskassa: maa oli menettänyt sodassa 1,5 miljoonaa nuorta miestä, eli noin seitsemän prosenttia sen miesväestöstä oli kuollut. Ranska tekikin erillisso-pimuksia muiden muassa Puolan, Tshekkoslovakian ja Italian kanssa tuottaakseen maahan työvoimaa ja samalla nuoria miehiä. Tätä demografista lähtökohtaa ei ole koskaan kielletty (Mauco 1932; Noriel 1984; Sassen 1999).

Kun väestön kehitystrendit ovat yleisesti tiedossa (vrt. edellä), demografinen lähestymistapa on tullut yhä tärkeämmäksi muuttoliikkeen perustaksi. Maahanmuuttajat tulevat yleensä aina tekemään työtä – siten demografiaperusteinen muuttoliike on myös tavallisesti työvoiman muuttoliikettä.

Suomen nykyhistoriassa ensimmäisen kerran maahanmuuton väestövaikutuksia tarkasteltiin Siirtolaisuuskomitean mietinnössä 1988 (Kom.miet. 1988:41). Komitea totesi muiden OECD-maiden kokemuksiin viitaten, että maahanmuuton vaikutukset väestön ikärakenteeseen ovat yleensäkin jääneet hyvin pieniksi. Maahanmuuton ansiosta väestön keski-ikä ei ole yleensä laskenut kuin yhdellä vuodella ja työikäisen väestön osuus koko väestöstä ei ole lisääntynyt kuin keskimäärin 0,5 prosenttia. Tämä liittyy siihen, että OECD:n tarkoittamassa muutossa maahanmuuttajien työllisyysaste on yleensä alhainen ja työttömyysaste korkea⁴.

Vuonna 1990 julkistetussa komiteanmietinnössä *Suomi ja ihmisten liikkuvuus muuttuvassa Euroopassa* (Kom.miet. 1990:46) oli painotuksia myös väes-

⁴ Tämä koskee Suomea tälläkin hetkellä, sillä maahanmuuttajien työllisyysaste on alle 50 prosenttia ja työttömyysaste noin 30 prosenttia. Luvut ovat epäedulliset Suomelle.

töpoliittisesti perusteltuun maahanmuuttoon. Tämä liittyi paljolti 1980-luvun ylikuumenneeseen talouteen, jolloin myös työvoimapulan uhka koettiin erittäin konkreettisenä:

Ottaen huomioon ennakoitavissa olevan väestö- ja työvoimakehityksen, siirtolaisuusasiain neuvottelukunta on kuitenkin pitänyt ongelmana sitä, että Suomessa ei ole virallista väestöpolitiikkaa, johon kuuluisi tavoitteellinen näkemys Suomen väestön määrästä ja johon kytkettäisiin tarvittavia sosiaali- ja perhepoliittisia, koulutuspoliittisia ja asuntopoliittisia tavoitteita. Tällainen väestöpolitiikka muodostaisi perustan myös siirtolaisuuspolitiikkaan keskeisesti vaikuttavien maasta- ja maahanmuuttovirtojen tavoitteellisille mitoituksille ja helpottaisi johdonmukaisen ja hallitun siirtolaisuuspolitiikan kehittämistä.

(emt., 15).

Komitean lopputyöskentelyn aikana aloitettiin presidentti Mauno Koiviston lausuntoon perustuva ns. inkeriläisten paluumuutto. Komitea ehti viimeisessä kokoontumisessaan ottaa kantaa myös tähän ilmiöön. Komitean mukaan *työvoimapolitiittisista lähtökohdista rakennettuun maahanmuuttopolitiikkaan ei tulisi kytkeä siihen kuulumattomia heimo- tai kansallisuuskysymyksiä* (emt., 93).

Pian komiteanmietinnön julkistamisen jälkeen Suomen yllätti pankkikriisi ja maahan laskeutui taloudellinen lama neljäksi vuodeksi. Työttömyysaste kipusi yli 20 prosenttiin, siirtolaisilla jopa 60 prosenttiin. Maahanmuuttopolitiittista keskustelua lama-Suomessa eivät ryydittäneet suinkaan työvoimakysymykset. Sen sijaan pakolaisuus tuli keskeiseksi yhteiskuntapolitiittiseksi toiminta-areenaksi Somalian ja Jugoslavian sisällissotien ja niistä aiheutuvien muuttovirtojen vuoksi.

Nykyisin tiedetään, että maahanmuuton olisi oltava todella suurta, jotta sillä voitaisiin vaikuttaa esimerkiksi väestön ikääntymiskehitykseen. OECD:n raportissa esitettiin (OECD, Sopemi-raportti 2000) kolme argumenttia jotka ”puhuivat” maahanmuuton kautta tapahtuvaa väestönkasvua vastaan:

- a) Useimmissa OECD-maissa on samanlainen demografinen kehitys. Siten maahanmuuttajien olisi tultava talousalueen ulkopuolelta (näkemystä voidaan soveltaa myös Euroopan unioniin).
- b) Mikäli keskitytään vain nuoreen työvoimaan, vaarana on ikään perustuva diskriminointi (vrt. ikärasismien käsite)
- c) OECD:n kokemukset osoittavat, että siirtolaisuuspolitiikalla voidaan vaikuttaa lähinnä maahanmuuttoon, mutta ei tulijoiden paluuseen kotimaahansa (vrt. Saksan tilanne 1960–1980-luvuilla).

OECD:n lisäksi on myös EU:n komissio uudehkossa maahanmuuttoraportissaan todennut, että maahanmuutolla ei ole juurikaan vaikutusta väestönrakenteeseen. (Euroopan Yhteisöjen Komissio 22.11.2000, 22; vrt. myös tämän raportin kuviota 4).

Väestöliitto katsoo, että hallittu maahanmuutto perustuisi lähinnä työvoiman maahanmuuttoon. Väestöliitto esittää, että maahanmuuton tavoitteena pitäisi olla

tulomuutto, jossa tulijoiden työllisyysaste olisi sama kuin kantaväestöllä. Maahanmuuton keskeinen peruste tulevaisuudessa liittyy työhön ja osaamiseen.

5.3.2. Maastamuutto

Tällä hetkellä Suomesta muuttaa ulkomaille noin 10 000–12 000 henkeä vuodessa eli noin kaksi promillea väestöstä. Luku on suuri ja siihen liittyen positiivinen muuttotaseemme on sangen alhainen. Lähtömuuttajat voidaan jakaa neljään pääryhmään:

1. Väliaikaiset muuttajat: opiskelijat, tutkijat ja lähetetyt työntekijät (esimerkiksi EU-virkamiehet). Kyseessä ovat määräaikaiset muutot.
2. Eläkeläisten muutot: lisääntyvässä määrin ikääntyvä väestö muuttaa lämpimämmille alueille. Tällaisia suomalaiskeskuksia on syntynyt mm. Espanjaan, Portugaliin ja Floridaan. Kyse on jo kymmenistä tuhansista muuttajista.
3. Ulkomaille avioitujat. Tämä on ollut perinteisesti huomattava osa muuttoamme, mutta se on viime vuosina menettänyt merkitystään.
4. Ulkomaille pysyvästi töihin muuttavat. Tähän ryhmään kuuluu yhä enemmän naisia, jotka Suomessa ovat hankkineet korkean koulutuksen, mutta joutuneet sitten epätyypillisten työmarkkinoiden pyörteisiin tai jopa työttömiksi.

Kun pohditaan lähtömuuton hillitsemistä, keskeinen kohde on neljäs ryhmä. Heidän pysyvä muuttonsa merkitsee sitä, että mennessään he vievät mukanaan ammattitaitonsa ja myös syntymättömät lapsensa.

Väestöliitto esittää, että ryhdytään tehostettuihin toimiin epätyypillisten työsuhteiden vähentämiseksi erityisesti naisvaltaisilla aloilla.

5.3.3. Maahanmuutto

Suomelta on puuttunut varsinainen siirtolaisuuspolitiikka – maamme maahanmuutto on ollut joko ad hoc-tyyppistä tai sitten etnistä taustaa korostavaa paluumuuttoa. Kansalaismielipiteessä maahanmuutto on nähty enemmän rasitteena kuin resurssina (Jaakkola 1999; Söderling 2003).

Vuoden 1990 siirtolaisuuskomitean lähtökohtana oli varautuminen työvoimapulaan (Kom.miet. 1990:46). Ironista kyllä, välittömästi mietinnön julkistamisen jälkeen maahamme iski kaikkien aikojen lama ja työttömyys kohosi jopa 20 prosenttiin.

Voi kuitenkin selkeästi havaita, että maamme työvoimakehitys on kääntymässä pysyvästi stagnatiiviseen suuntaan, ts. työmarkkinoille tulevat ikäluokat ovat pienempiä kuin sieltä lähtevät:

- vuonna 2005 työmarkkinoille tuleva ikäluokka on ensimmäisen kerran pienempi kuin sieltä samaan aikaan poistuva

- vuoteen 2012 mennessä työmarkkinoiltamme poistuu noin 650 000 henkeä. Samaan aikaan työmarkkinoille tulee (tämän hetken väestövarannon perusteella arvioituna) noin 400 000 henkeä.

Työvoimavajaukseen voidaan vastata usealla eri tavalla:

- nostetaan työhönosallistumisastetta hallitussopimuksen edellyttämään 75 prosenttiin (Hallituksen ohjelma 17.4.2003, s. 7. Tavoite on erittäin kova)
- lisätään epätyypillisiä työsuhteita (liittyy osittain edelliseen). Tämä merkitsisi muiden muassa opiskelijoiden enenevää osallistumista työelämään. Nykyisin pyrkimys on päinvastainen
- nostetaan eläköitymisikää radikaalisti erilaisin pakottein ja kiihokkein – luodaan seniorityömarkkinat
- siirretään työvoimavaltaisia toimintoja ja tuotantoa ulkomaille (ns. Kiina-ilmiö. Tämä ei tosin edistä työllisyysasteen nostamista)
- lisätään työperusteista maahanmuuttoa.

Väestöliitto esittää, että ryhdytään luomaan aktiivista maahanmuuttopolitiikkaa. Tällöin yhtenä mahdollisuutena olisi ns. pisteytysjärjestelmän hyödyntäminen EU:n ulkopuolelta tulevaan muuttoon. Tällöin maahanmuutossa korostuisivat muiden muassa ikä, koulutus ja ammattitaito.

Väestöliitto esittää myös, että ryhdyttäisiin välittömiin toimiin ulkomaille muuttaneiden pahuumuuton edistämiseksi – ja samalla heidän paluunsa turvaamiseksi. Tämä tapahtuisi paluuseen liittyvillä verohelpotuksilla, korkotuilla, tiedotuskampanjoilla, työtakuulla ym. (tästä esimerkkinä on Suomen Akatemian paluuohjelmat ulkomailta työskennelleille tutkijoille).

Suomen maahanmuuttopolitiikan olisi oltava ennustettavaa. Väliaikaisesti maassa oleskeleville kausityöntekijöille voitaisiin taata vastaava työlupa myös tulevalle kaudelle. Näin vältetään maahanmuuttajien laitton jääminen Suomeen. Oletettavasti tälläkin hetkellä Suomessa on tuhansia laittomia maahanmuuttajia⁵.

Suomessa opiskelee tällä hetkellä noin 6 000 ulkomaista opiskelijaa, joista noin 4 500 korkeakouluissa. Opetusministeriön tavoitteena on, että Suomessa olisi 12 000 ulkomaista opiskelijaa vuoteen 2008 mennessä. Maamme onkin kohtuullisen houkutteleva opiskelukohde lähinnä ilmaisen opetuksen vuoksi. Yliopistotasoinen tutkinto maksaa yhteiskunnalle 20 000–180 000 euroa tutkinnosta riippuen. Samoin opiskelijoilla on mahdollisuus päästä suomalaisen sosiaali- ja terveysturvan piiriin opiskeluaikanaan.

⁵ Laitton siirtolaisuus liittyy usein muuhun rikollisuuteen (ihmiskauppaan, prostituutioon, huumekauppaan). Laittomaan siirtolaisuuteen liittyy myös ns. harmaan työvoiman käyttö. Tällöin harmaaseen työvoimaan kuuluvat ovat kaiken sosiaali- ja terveysturvan ulkopuolella (katso lisää Söderling 2004).

Nykyisin myös opiskelijoilla on mahdollisuus opiskeluaikanaan tehdä työtä lisärahoitukseensa opiskeluaan Suomessa.

Maamme työlupamenettely on edelleen sangen jäykkää: valmistuttuaan ulkomaisen opiskelijan (ellei ole EU-maasta) on pitänyt mennä kotimaahansa anomaan työlupaa Suomeen. Uusi ulkomaalaislaki (Suomen säädöskokoelma 301/2004) ei ole tuonut tähän selkeää muutosta. Tällainen lupaprosessi saattaa kestää kaksikin vuotta. Oletettavasti monelta Suomen kouluttamalta ja suomen kieltä osaavalta jää anomus tekemättä. Selvityksen mukaan vain 10 prosenttia Suomessa tutkinnon suorittaneista maahanmuuttajista jää tänne töihin. Kaikkiaan Suomi on menestynyt erittäin huonosti kilpailussa ulkomaisista tutkijoista: vuonna 2000 Suomessa työskentelevistä tutkijoista vain 1,3 prosenttia oli ulkomaalaisia EU:n keskiarvon ollessa 4,1 prosenttia (Koev 2004, 23; kts. myös Reuter et al. 2003, 65, 74).

Väestöliitto esittää, että maahanmuuton lupakäytäntöä helpotettaisiin ja nopeutettaisiin erityisesti Suomessa opiskelleilla ja valmistuneilla.

5.3.4. Integroituminen (kotoutuminen)

Suomen kotoutumislainsäädäntö (eli integroitumista koskeva säännöstö) on vuodelta 1999. Useissa artikkeleissa ja raporteissa on todettu, että integraatiotoiminta on erittäin hajanaista ja organisoimatonta Suomessa (Peltonen 2002; Söderling 2003). Maahanmuuttajien integroitumista hallinnoidaan useilla eri aloilla, esimerkiksi kielikoulutus on opetusviranomaisten vastuulla kun taas työllisyyskoulutuksesta vastaavat työvoimaviranomaiset. Kotoutumistulokset ovat olleet heikot, sillä avoimille työmarkkinoille on sijoittunut vain pieni osa maahanmuuttajistamme. Suurin osa on työllisyys- tai kielikoulutuksessa ilman sen tarkempaa tietoa tulevaisuudesta. Toisaalta integraatio-ohjelmat keskittyvät lähinnä työelämässä oleviin tai sinne pyrkiviin. Siten kotouttamisohjelmat eivät juurikaan tavoita kotona asuvia – esimerkiksi naiset ja vanhukset ovat kielikoulutuksen tavoittamattomissa (katso esim. Forsander et al. 2004; kts. myös Reuter et al. 2003, 74).

Onnistunut integroituminen lisää maahanmuuttopainetta. Toimivan integroitumisen merkinä pidetään kielen oppimista ja pysyvän työmarkkina-aseman saamista. Tällaiseen vaiheeseen päässyt maahanmuuttaja informoi tietysti kotimaahansa onnistuneesta muutostaan ja saa myös muita maanmiehiään innostumaan siirtolaisuudesta. Verkostoilla on yllättävän suuri merkitys muutossa: arvioidaan, että Suomesta Ruotsiin suuntautuneen muuton muuttopäätöksistä 70 prosenttia perustui verkostojen kautta saatuun informaatioon (Munter 1980).

Edellisen perusteella esitetään, että kotoutumisohjelmien resurssointia lisättäisiin ja erilaisia kotoutumisohjelmia kehitettäisiin ennakkoluulottomasti. Tässä yhteydessä olisi kokeiltava esimerkiksi maahanmuuttajien omien verkostojen tukemista (Kanadassa hallitus rahoittaa erilaisia maahanmuuttajien yhdistyksiä, joiden tehtävänä on ottaa vastaan maanmiehensä ja kotouttaa heitä tulomaahan).

Väestöliitto myös katsoo, että kotoutumisjärjestelmän olisi paremmin tavoitettava myös kotona olevat, ts. työvoiman ulkopuoliset henkilöt. Tässä Väestöliiton Kotipuu-hanke on merkittävä avaus ja vastaavaa toimintaa olisi kehitettävä edelleenkin.

Keskeinen tekijä maahanmuuttajien integroitumisessa ja kotoutumisessa on kantaväestön suhtautuminen tulijoihin. Maahanmuuttajista ja heidän kulttuuristaan olisi tarjottava jatkuvasti ja aktiivisesti tietoja kulttuuristen ja sosiaalisten esteiden madaltamiseksi. Tämä voisi tapahtua esimerkiksi siten, että tuettaisiin maahanmuuttajien omaa kantaväestölle tarkoitettua kulttuurituotantoa (esimerkiksi: maahanmuuttajakirjoittajien Finlandia-palkinto). Samoin kannustettaisiin kantaväestöä tutustumaan maahanmuuttajayhteisöihin ja niiden jäseniin. Kansallisina juhlapäivinä olisi otettava huomioon, miten myös maahanmuuttajat ovat osallistuneet Suomen rakentamiseen.

Kaikki maahanmuuttajat eivät suinkaan tarvitse erilaisia ohjelmia sopeutuakseen Suomeen. Tällaiset globaalit muuttajat sopeutuvat, koska he ovat hakeneet motivoivaa työtä (ns. Nokia-ilmiö), puhdasta ilmastoa, rauhallista ja turvallista elinympäristöä sekä toimivia koulujärjestelyjä lapsilleen (vrt. Forsander et al. 2004). Suomen olisi ponnisteltava, jotta voisimme pitää maamme entistä houkuttelevampana – kilpailu resurssimuuttajista kiristyy koko ajan. Kyse ei ole vain verokilpailusta.

Turussa on aloitettu ns. kansalaistamispäivän vietto: Turun kaupunki kutsuu vieraakseen kunnassa asuvat ja Suomen kansalaisuuden saaneet maahanmuuttajat. Tämä ulkomaalaiskuraattori Hülya Kydön ajatus kannattaisi ulottaa koko maahan.

Elämme globalisoituvassa maailmassa – kaikki vaikuttaa kaikkeen myös väestökysymyksissä. Suomi ei ole Euroopassa yksin harmaantumisilmiön kanssa. Jos aiomme maahanmuutolla ehkäistä väestömäärän alenemisen tai elatussuhteen heikkenemisen, joudumme tekemisiin todella suurten muuttolukujen kanssa (vrt. Lutz et al. 2003; UN 2002). Niinpä tulevaisuuden kysymys onkin, miten yhteiskuntamme sopeutuu väestön harmaantumiseen ja toisaalta väkimäärän vähenemiseen. Tämä ei kuitenkaan estä sitä, etteikö maassamme olisi vuonna 2040 jo useita satoja tuhansia maahanmuuttajia – huomisen suomalaisia. Tulevaisuudessa kyse onkin enemmän integraatio- kuin maahanmuuttopolitiikasta.

6. Väestöllinen skenaariotarkastelu vuoteen 2040

Oletettavasti suomalaisen yhteiskunnan väestönkehitys jatkuu suunnilleen nykyisellään: maahanmuuttopaine lisääntyy hieman, mutta syntyvyys pysyy noin 1.7:ssä. On kuitenkin tarpeellista pohtia, mitä tapahtuisi, jos kehitys ei menekään oletetusti. Euroopassa on lukuisia esimerkkejä voimakkaasti alentuneesta syntyvyydestä tai ennakoimattoman suuresta maasta- tai maahanmuutosta. Tässä ohjelmassa esitetään kaksi vaihtoehtoista skenaariota. Ensimmäinen on luonteeltaan ns. ikääntymis-skenaario ja toinen taas tasapainoisen väestönkehityksen malli. Haluamme painottaa, että luvussa 4.2. esitetyt tavoitteet sijoittuvat näiden ääri-mallien väliin.

6.1. Skenaario A: Vanheneva suomalainen Suomi 2040

Kehitysvaihtoehto A perustuu olettamukseen, että väestön määrään ja rakenteen kehitykseen ei yritetä aktiivisesti vaikuttaa väestöpoliittisilla toimilla. Suomen tuleva väestönkehitys noudattaa tässä skenaariossa monien Euroopan maiden kehitystä: hedelmällisyys alenee vähitellen eurooppalaiselle 1.5:n tasolle, ikärakenne vanhenee nopeasti ja eläkeikäisen väestön osuus kasvaa merkittävästi, maahanmuutto hidastuu ja kasvavan maastamuuton vuoksi nettomuutto kääntyy negatiiviseksi. Väestönkasvu pysähtyy ja kääntyy selvästi alenevaan suuntaan. Aluerakenne keskittyy voimakkaasti.

Väestön määrä olisi ennustekauden lopulla noin 4–4,5 miljoonaa. Ikärakenne olisi selvästi vanhuspainotteinen, sillä väestöstä lähes kolmannes olisi 65 vuotta täyttäneitä. Työvoima ikääntyisi selvästi ja supistuisi lukumäärältään – samalla työn tuottavuus laskisi (vuoteen 2040 mennessä). Vuosittain syntyvien lasten määrä vähenisi nykyisestä noin 55 000 lapsesta selvästi alle 40 000:n, ja lapsiperheiden määrä vähenisi huomattavasti.

Yhteiskunnassa ikääntyvän väestön merkitys ja rooli kasvaa sekä poliittisesti että taloudellisesti. Uusia/aktiivisia toimia ei kohdistettaisi lapsiperheisiin, lapsiin tai nuoriin ja maahanmuuttoon suhtauduttaisiin yhtä kielteisesti kuin nykyisin.

Aluekehityksessä jatkuisi urbanisaatiokehitys ja metropolisoituminen, kasvu-keskuksiin keskittyisivät (vanhus)palvelut ja haja-asutus ja pienet taajamat tyhjenisivät, väestö keskittyisi suuriin keskuksiin.

Skenaario A: Vanheneva suomalainen Suomi 2040

hedelmällisyys	hedelmällisyys alenee 1.4–1.5:een, syntyvien lasten määrä vähenee, lapsettomuus yleisty, lapsiperheiden määrä vähenee
maahanmuutto	maahanmuutto vähenee, koska Suomi ei kilpailukykyinen tai haluttu kohdemaata ja koska maahanmuuton ehtoja ei lievitetä
maastamuutto	maastamuutto pysyy ennallaan/kasvaa
vanhusväestö	vanhusväestön määrä/osuus lisääntyy voimakkaasti
työväestö	työvoima ikääntyy ja lukumääräisesti vähenee
aluerakenne	keskittyminen jatkuu, väestö hakeutuu kasvukeskuksiin

Uhkat:

- työvoiman ikääntyminen alentaa työvoiman tuottavuutta ja hidastaa taloudellista kehitystä
- uutta työvoimaa ei saada riittävästi paikkaamaan työvoimasta poistuvia, kasvava kimmoke siirtää työpaikkoja ja toimialoja maihin, jotka tarjoavat työvoimaa edullisesti (ns. Kiina-ilmiö)
- verorasitus suurenee voimakkaasti vanhuspalvelujen käytön lisääntymisen myötä, julkinen talous vie ison osan kansantulosta ja työvoimasta (ks. esim. Seniori-Suomi 2001)
- varsinkin terveystalouden tarve kasvaa huomattavasti. Julkisten palvelujen määrä tai laatu ei riitä tyydyttämään kysyntää. Edellisestä seuraa palvelujen kahtiajakautuminen ja väestön polarisoituminen (julkiset palvelut pienituloisille, yksityiset palvelut suurituloisille)
- perheet joutuvat ottamaan ikääntyvien hoivaa yhä enemmän vastuulleen (lisää työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmia)
- reuna- ja haja-asutusalueiden asuntovarallisuus ym. infrastruktuuri jää käyttämättä – samalla kasvukeskusten asuntojen hinnat kohoavat.

Mikäli maamme ajautuisi vuosia kestäväan taloudelliseen lamaan 1990-luvun alun tapaan, yhteiskunta joutuisi tekemään radikaaleja ratkaisuja selviytyäkseen hoito- ja hoivavelvoitteista (lisätyinä kasvaneella työttömyydellä).

Toimenpiteet:

Skenaariossa A politiikka on pikemminkin reaktiivista, so. sopeutumista vanhenevan väestönosuuden kasvuun. Väestörakenteen kehitystä ei nähdä huolestuttavana, poliittiset toimet ovat enemmänkin pyrkimystä vastata tämän hetken haasteisiin kuin ohjata pitkän aikavälin suunnittelua ja kehitystä. Lapsiperheiden aseman tukemiseksi/kehittämiseksi ei harjoiteta erityisen aktiivista politiikkaa, samoin maahanmuuttoon suhtaudutaan edelleen kielteisesti, eikä sitä aktiivisesti pyritä lisäämään.

Vanhusväestön määrän ja osuuden kasvaessa sosiaali- ja terveystaloudellisia toimia (myös koulutus, asuntopoliittikka ym.) kohdistetaan yhä enemmän ikääntyviin. Palvelut ja tuet painottuvat vanhusväestöön: eläkeratkaisuilla koetetaan turvata vanhusväestön asema vähintään nykyisen kaltaisena ja hoivaratkaisuihin sijoitetaan voimavaroja. Tähän motivoi se, että ikääntyvät ovat entisestään kasvava äänestäjäjoukko.

Perhepolitiikka ei ole sosiaalipoliittikan painotuksena, lapsiin ja lapsiperheisiin ei sijoiteta lisää resursseja, ja näiden määrän väheneminen supistaa tukien ja palvelujen tarvetta. Perheet vastuutetaan yhä enemmän omaishoidosta, perheet ja verkostot huolehtivat usein myös vanhuksista.

Väestön sisäiseen muuttoliikkeeseen ei puututa aktiivisesti, mutta alueellista keskittymistä vahvistaa esimerkiksi vanhushuollon kohdentuminen aluekeskuksiin. Ulkomaista työvoimaa ei nähdä resurssina vaan yhteiskunta jatkaa rajoitettavaa ja valikoivaa maahanmuuttopolitiikkaa.

Yhteiskunta voi ryhtyä (pakotettuna) poikkeustoimiin, jolloin tavoitteena on Vanhenevan väestön hyvinvointiyhteiskunta. Tällöin pyritään yhteiskuntapolitiittisin toimin lieventämään ikärakenteen vanhenemisesta syntyviä ongelmia. Toimenpiteitä voivat olla muiden muassa:

- tehostettu työvoiman tuottavuuden lisääminen, sijoittaminen työvoiman työkyvyn lisäämiseen ja työn sisällön kehittäminen
- virallisten eläkkeellesiirtymisikien korottaminen edelleen (samalla sijoitetaan työssä jaksamiseen)
- teknologian hyödyntäminen hoivapalveluissa (so. työvoimavaltaisuuden vähentämisyrittäykset)
- eläkeikäisen väestön tehostettu aktivointi palkkatyöhön ja vapaaehtoistyöhön, toisaalta koulutusaikojen lyhentäminen, jotta nuoret saadaan nykyistä nopeammin työhön
- eläkkeellä olevien työkäisten vajaakuntoisten työhön osallistumisen tukeminen (osa-aikatyö, tuettu työ, sosiaaliset yritykset jne.)
- lapsiperheiden vähentyessä vapautuvat julkiset varat kohdistetaan uudelleen perheiden tukimuotoihin; vanhushuollon keskittävän yritystoiminnan tukemiseen ja kehittämiseen, sosiaalisten verkostojen tukemiseen omaishoidon rinnalle; aluekeskuksiin tulee vanhusten palvelukeskuksia jne.

Väestöliiton tehtäviä:

- toimia edelleen perhe-etuuksien ja perhearvojen ajajana seniori-Suomessa
- kehittää palveluja ikääntyville perheille, kouluttaa omaishoitajia
- edistää laajemman perhekäsityksen leviämistä edistämällä sukupolvien välisiä verkostoja sekä aktivoimalla hoivaverkostoja
- kehittää vapaaehtoistoimintaan perustuvaa omaishoitopalvelua ja omaishoidon tukia

- perinteisiä Väestöliiton palveluja (lastenhoitopalvelu, lapsettomuushoito, nuorten Avoimet Ovet -palvelu ja keskittyminen lapsiperheiden tukemiseen) ei laajenneta
- kolmannen sektorin rooli korostuu – liitto aktivoituu ikääntyvän väestön hoitopalvelujen tuottajana tai kehittäjänä. Tuotetaan erityispalveluja ikääntyville pariskunnille
- vanhenevan väestön seksuaaliongelmien asiantuntijuuden kehittäminen – samoin kehitetään siihen liittyviä palveluja.

Väestöliiton tutkimustoimintaa kohdennetaan erityisesti ikääntyvään väestöön ja sen tarpeisiin. Toisaalta tutkimuspoliittisena haasteena on tuoda esille väestön uusiutumisen tarpeellisuus ja siihen liittyvät toteutuskeinot.

6.2. Skenaario B: Väestöltään tasapainoinen Suomi 2040

Kehitysvaihtoehto B perustuu olettamukseen, että väestönkehitykseen päätetään vaikuttaa aktiivisesti, jotta väestön ikääntymisestä syntyviin taloudellisiin ja sosiaalisiin haasteisiin pystytään vastaamaan. Tavoitteena on väestön määrän ja ikärakenteen suhteellisen tasaisen kehityksen turvaaminen siten, että hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitäminen pystytään tulevaisuudessakin toteuttamaan. Keskeinen tavoite on väestöllisen huoltosuhteen riittävän edullinen kehitys sekä työvoiman määrän ja työhönosallistumisasteen pitäminen kohtuullisen korkeana.

Väestön määrä ennustekauden lopulla on lähes sama kuin nykyisin, noin 5–5,5 miljoonaa. Lasten ja nuorten määrä kohoaa vähitellen syntyvyyden ja maahanmuuton lisääntymisen myötä, 65 vuotta täyttäneiden osuus kasvaa ”vain” noin neljäsosaan väestöstä. Vuosittain syntyneiden määrä suurenee nykyisestä 55 000:sta noin 60 000 lapseen. Lapsiperheiden määrä kasvaa jonkin verran.

Yhteiskunnassa eri ikäryhmät ovat tasapainossa. Maahanmuuttaneiden määrä kasvaa selvästi eli nykyisestä 110 000:sta noin 300 000–400 000 henkeen vuonna 2040. Väestön ikääntyminen hidastuu skenaarioon A verrattuna, samoin työvoiman ikääntyminen pysähtyy. Maahanmuuttoon suhtaudutaan positiivisesti ja se nähdään myös tärkeänä taloudellisen toiminnan edellytyksenä.

Aluekehityksessä keskusten kasvu jatkuu, mutta keskukset toimivat elävien ympäryskuntien ”päävetureina”.

Skenaario B: Väestöltään tasapainoinen Suomi 2040

hedelmällisyys	kohoaa vähitellen 1.9–2.0:aan, syntyvien lasten määrä kasvaa, lapsettomuus vähenee, lapsiperheiden määrä kasvaa jonkin verran
maastamuutto	alenee vähitellen
maahanmuutto	maahanmuutto kasvaa, muuttovoitto on vuositasolla noin 7 000–10 000. Tällöin Suomessa olisi noin 400 000 ulkomaalaista vuonna 2040. Tulijoissa olisi myös paljon suomalaisia paluumuuttajia, vanhusväestön määrä kasvaa, mutta osuus ei nouse yhtä nopeasti kuin A-skenaariossa, ikärakenne veraten tasapainoinen (vrt. muiden EU ₂₅ -maiden kehitys)
työväestö	työvoiman määrä ja ikärakenne säilyvät varsin tasaisina
aluerakenne	keskittyminen jatkuu, aluekeskusten ympäryskunnat ovat kehityksessä mukana

Uhat:

- työperusteisen sosiaaliturvan kehittäminen universaalina (koko väestöön kohdistuvan) mallin kustannuksella
- työvoimaan osallistumistavoitteen painottaminen voi lisätä työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmia perheissä (työaikavaatimukset, lasten kotihoitovaihtoehtojen karsiminen ym.)
- lapsiperheiden palvelujen ja vanhuspalvelujen lisääminen yhtä aikaa kasvattavat julkisen talouden taakkaa (verorasitus, työvoimatarve)
- maahanmuuttajien ongelmat: työllistymiseen sekä integroitumiseen liittyvät ongelmat.

Toimenpiteet:

Skenaariossa B pyritään aktiivisin yhteiskuntapoliittisin toimin vaikuttamaan väestön kehitykseen. Tällöin väestönkehitys pysyy tasaisena ja työvoiman määrä sekä työhön osallistumisaste pysyvät korkeina.

Vuoteen 2010 mennessä toteutettavia toimenpiteitä:

- luodaan aktiivinen maahanmuuttopolitiikka, jossa maahanmuuttoa vapautetaan ja muuttajien työllistymistä sekä integroitumista tuetaan. Maahanmuuttajia ja heidän perheitään tuetaan aktiivisesti. Muuttoliike nähdään työvoimapoistuman korvaajana
- lasten hoivapalveluja monipuolistetaan ja joustavoitetaan, päivähoidopalveluja kehitetään. Kotona tehtävää palkkatyötä tuetaan verohelpoituksilla
- eläkeratkaisut ovat joustavia, ikääntyneiden työssäolomahdollisuuksia, työoloja ja työn sisältöä kehitetään, jotta ikääntyneet pysyisivät pitempään työmarkkinoilla

- myös kotona tehtävää hoivatyötä ja kolmannen sektorin roolia tuetaan. Perheiden omaishoivajärjestelyjä tuetaan, jotta vanhuspalvelujen tarve vähenisi
- tehdään monipuolisia työaikaratkaisuja, lisätään osa-aikatyömahdollisuuksia, luodaan perheystävällisiä työympäristöjä, työnantajat sitoutetaan ottamaan perheet huomioon
- sukupolvien välistä avunantoa/verkostoitumista tuetaan. Eläkeikäisen väestön osallistumista vapaaehtoistyöhön tuetaan
- ikääntyvän väestön toimintakykyä ja itsenäistä selviytymistä pidetään yllä
- sosiaalisesti ja/tai fyysisesti työrajoitteisten työllistämistä edistetään.

Vuoden 2010 jälkeen toteutettavia toimenpiteitä:

- hedelmällisyyden kohottamista tavoitellaan toimilla, jotka alentavat synnytysikää ja lisäävät perheiden lapsilukua (suuret perheet). Taloudelliset tms. kimmokkeet kohdistuvat selvästi nuoriin synnyttäjiin. Perhepoliittisten toimien kehittämisessä painotutaan monilapsisuuden tukemiseen
- nuorten kouluttautumista tuetaan, mutta koulutusaikoja on tarkoitus lyhentää (perheellistyminen/lapsen hankinta on hyväksytty syy opintojen pitkittymiseen). Huomiota kiinnitetään korkeakoulutuksen ohella selkeästi myös ammatilliseen koulutukseen
- iäkkäämmän työvoiman työhön osallistumista ja työkykyä lisätään
- eläkeikäisen väestön vapaaehtoistyötä tuetaan
- vanhusten hoivajärjestelyissä tuetaan työvoimavaltaisten palvelujen käyttöä
- palveluyrittäjyyttä tuetaan.

Väestöliiton tehtäviä:

- perheiden etujen ajaminen vaatimalla arvostusta, aikaa ja taloudellisia resursseja lapsiperheille
- seksuaaliterveyspalvelujen ja -valistuksen tehostaminen, jotta elämäntapasairauksien aiheuttamalta lapsettomuudelta vältyttäisiin
- lapsiperheiden palvelujen kehittäminen (lapsettomuushoidot (IVF- ja OI-hoidot), lastenhoito, työn ja perheen yhteensovittamisen keinot). Lapsettomuushoittojen lisääntyminen perustuu tiedon levittämiseen lapsettomien keskuuteen ja sitä kautta hoitoihin vapaaehtoisen hakeutumisen aktivoitumiseen
- lasten hankintaa edistävien tekijöiden selvittäminen ja esittäminen
- työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen edistäminen
- perheverkkojen kehittäminen
- kotona olevien (ja omia lapsiaan hoitavien) vanhempien tukeminen palveluilla ja yhteiskunnallisella vaikuttamisella
- monikulttuurisuuden tukeminen ja palvelujen kehittäminen maahanmuuttajien näkökulmasta
- edistää kantäväestön myönteistä suhtautumista maahanmuuttajiin muiden muassa tiedotuksen ja kampanjoinnin avulla. Samoin voidaan järjestää kan-

taväestön ja maahanmuuttajien yhteisiä tilaisuuksia, joissa maahanmuuttajien positiivinen merkitys Suomelle tuodaan esille

- perheklippkatoiminnan ja palveluiden kehittäminen (räätälöityjä palveluja työnantajille, erilaisten perheiden – myös maahanmuuttajaperheiden – tarpeisiin)
- naisten ja parien tietoisuuden lisääminen ikääntymisen aiheuttamista ongelmista lastensaannille.

Väestöliiton tutkimustoiminnan painoituksia ovat muiden muassa:

- hedelmällisyystutkimus, lastenhankintamotiivit, perheen ja työn yhteensovittaminen, maahanmuuttajaperheet, seka-avioliitot, muuttoliikkeen mekanismit, maahanmuuttajien sopeutuminen, iäkkäiden kotihoidon mahdollisuudet, valinnat, sukupolvien väliset verkostot ja avunanto.

7. Yhteenveto ja toimenpidetiivistelmä

Väestöliiton edellinen väestöpoliittinen ohjelma valmistui vuonna 1998. Noista ajoista maamme väestöllinen ilmasto ei ole paljon muuttunut; hedelmällisyys on pysynyt suunnilleen samalla tasolla, samoin muuttovoitto. Myöskään kuolevuus ja elinajanodotteet eivät ole olennaisesti muuttuneet. Sen sijaan väestökeskustelu on selkeästi muuttunut. Nyt tiedostetaan yhä paremmin, että suuret ikäluokat ovat alkaneet siirtyä pois työmarkkinoilta ja maamme kohtaa tavalla tai toisella työvoimapulaa jo lähivuosina. Myös perhekysymykset ovat ”päässeet” poliittisen retoriikan ytimeen ja nykyisen hallituksen ohjelmassa esitetäänkin lukuisia perheitä koskevia uudistushankkeita. Monet konkreettiset perhepoliittiset uudistukset odottavat tosin vielä toteutumistaan.

Suomi pyrkii myös lainsäädäntöä uudistamalla vastaamaan ikääntymisen tuomiin vaateisiin. Niinpä eläkelainsäädäntöä on juuri muutettu siten, että työuraa on mahdollista vuodesta 2005 alkaen jatkaa edullisin eläke-ehdoin 68 vuoden ikään asti. Tämä lieventänee työvoiman poistumisen haitallisia vaikutuksia talouselämälle.

Tässä ohjelmassa tuodaan selkeästi esille, että jos maatamme kohtaaviin väestökysymyksiin halutaan vaikuttaa, siihen löytyy myös keinoja. Syntyvyydelle ja muuttoliikkeelle voidaan asettaa tavoitteita sekä löytää keinoja.

Työryhmä jakoi tarkastelun ajallisesti kahteen osaan eli lyhyen (2010–2015) ja pitkän ajanjakson (2040) tarkasteluun. Vaikka jälkimmäinen vuosi tuntuu kaukaiselta, niin kannattaa muistaa, että suurin osa vuonna 2025 työmarkkinoille astuvista on jo syntynyt.

Väestölliset muutostekijät jakaantuvat yleensä kolmeen eri osatekijään: syntyvyyteen, kuolevuuteen ja muuttoliikkeeseen. Näistä kuolevuus on jätetty tarkastelusta pois siksi, että se liittyy ennen muuta kansanterveyden alaan. Kuolevuuden (so. elinajan odotteen) parametrit myös muuttuvat yleensä hitaasti ja ovat helpoimmin ennustettavissa. On kuitenkin painotettava, että kun tulevana vuosikymmeninä painiskelemme väestöön liittyvien kysymysten parissa, käytäneen paljon keskustelua myös siitä, miten varaudumme 80 vuotta täyttäneisiin ja heidän kasvaviin hoitovelvoitteisiinsa ja -kustannuksiinsa.

Väestöpoliittinen työryhmä asetti väestölliset tavoitteet luvussa 4.2.

Syntyvyyteen liittyvät tavoitteet:

Vuonna 2040 Suomen asukasluku on vähintään sama kuin vuonna 2003 (noin 5,2 milj.).

- Hedelmällisyystavoite on 1.9 eli kymmenkunta prosenttia nykyistä 1.7:ää korkeampi. Ensisynnyttäjien keski-ikä on tarkoitus saada laskemaan 28:sta 26 vuoteen. On huomattava, että 1.9 on edelleen selkeästi alle sekä luonnollisen uusiutumisluvun (2.1) että ihmisten keskimääräisen ihannelapsiluvun (noin

2.3 lasta). Luonnollisella uusiutumisluvulla tarkoitetaan lapsilukua, joka naisten olisi synnyttävä, jotta väkimäärä ei laskisi.

- Lapsettomuus vähenee siten, että synnyttävien naisten osuus kohoaa nykyisestä 85:stä 90 prosenttiin. Avustetut hedelmöitykset kohotetaan 4 prosenttiin ikäluokasta (liittyy lapsettomuuden vähentämiseen, menetelmänä on mm. tietoisuuden lisääminen lapsettomien keskuudessa).
- Vähintään kolmelapsisten lapsiperheiden osuus kasvaa 30 prosenttiin kaikista lapsiperheistä (nykyisin 20 prosenttia).
- Ulkomailta adoptoitujen lasten määrä kohoaa muiden Pohjoismaiden tasolle. Vuonna 2002 Suomeen adoptoitiin noin 250 lasta – tavoite edellyttää luvun kaksinkertaistumista.

Siirtolaisuuteen liittyvät tavoitteet:

- Muuttotase on positiivinen, muuttovoitto on 7 000 henkeä vuodessa. Nykyisin muuttovoitto on vuodessa noin 5 000 henkilöä. On huomattava, että suurel- lakaan muuttovoitolla – esimerkiksi 15 000:lla – ei pystytä kompensoimaan ikärakenteen muuttumista.
- Vuonna 2040 maahanmuuttajia (so. ulkomailta syntyneitä ja heidän jälkeläisi- ään) on Suomessa noin 400 000 henkeä.

Keinot tavoitteiden saavuttamiseksi:

Ohjelmassa esitettiin myös selkeitä keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Keinot voidaan jakaa välillisiin ja välittömiin.

Välillisinä keinoina ovat mm. arvo- ja asennemuutokset, jolloin tavoitteena on lapsiystävällinen ja -myönteinen yhteiskunta. Arvo- ja hyvinvointitutkimuksissa on todettu toistuvasti, että ihmiset pitävät terveyden lisäksi perhettään ja parisuh- dettaan elämänsä tärkeimpinä asioina. Niistä saadaan parhaat eväät myös elämän onnellisuuteen ja tyytyväisyyteen. Perhepolitiikka ja pyrkimys syntyvyyden lisää- miseen kohdistuvat siten suoraan väestön hyvinvoinnin ja onnellisuuden ytimeen. Väestöliiton perhebarometrien tulosten perusteella tiedämme, että suomalaiset arvostavat perhettä instituutiona erittäin paljon. Siten perhepolitiikka ei voi olla konjunktuuripolitiikkaa, vaan siihen liittyvää uudistustoimintaa on ylläpidettävä jatkuvasti ja kaikilla hallinnon tasoilla.

Arvopolitiikka sisältää myös tasa-arvon edistämisen. Esimerkiksi Ruotsissa on saatu tutkimusviitteitä siitä, että perhetöiden tasaisempi jakaminen on yhteydessä kohoavaan syntyvyyteen.

Ohjelma koostui pääosin *välittömistä* eli konkreettisista toimenpidesuosituksis- ta. Nämä olivat yhteydessä erikseen syntyvyyteen ja muuttoliikkeeseen:

- **Syntyvyyteen liittyvät välittömät toimenpidesuosituksiset:**
 - Ohjelmassa tehtiin useita esityksiä opiskelun ja lastenhankinnan välisen vastakkainasettelun madaltamiseksi. Enenevä osa korkeakouluopiskeli-

- joista on naisia. Tiedetään, että naiset ja parit yleensäkin haluavat ensin opiskelun päätökseen ennen kuin perustavat perheen ja hankkivat lapsen/lapsia. Siksi olisi edistettävä sekä opiskelun lyhentämistä että lasten hankinnan mahdollistamista opiskeluaikana. Toimenpiteinä esitettiin muiden muassa kannustavaa opintotukea (lasten hoito otetaan huomioon opintotuksessa), perhetilanteisiin joustavien opintolainojen takaisinmaksujärjestelyjä jne. Toki myös opetuksessa ja opintojen ohjauksessa on tiivistämisen varaa – tällöin kyse on myös opetusresursseista. Joka tapauksessa on selvää, että lapsen/lasten hankinta opiskeluaikana vähentää myöhemmin työssäkäyntiin liittyviä perhepoliittisia ongelmia.
- Suomessa päivähoito on subjektiivinen, kaikille lapsiperheille kuuluva oikeus. Yhteiskunta perii todellisista hoitokustannuksista takaisin hoitomaksuina noin neljänneksen. Tästä huolimatta hoitokustannukset ovat varsinkin monilapsisille perheille suuret. Ohjelmassa esitetään päivähoitokustannusten alentamista.
 - Väestöliiton perhebarometreissä on havaittu, että lastenhankintaan vaikuttavat tuet kannattaa kohdistaa perheen elinkaaren mukaan. Siten ensimmäistä lasta suunnitteleville on tärkeää (em. opintojen päättymisen ohella) myös työsuhteen pysyvyys. Tämän vuoksi voimavarojen sijoittaminen epätyypillisten työsuhteiden vähentämiseen erityisesti naisvaltaisilla hoito- ja opetusaloilla mitä todennäköisimmin heijastuisi kohoavana syntyvyytenä. Toista tai kolmatta (sekä kolme+) lasta hankkiville on tärkeämpää lasten hankkimisesta aiheutuvien kustannusten kompensoiminen. Täten hallitusohjelmassa oleva lapsilisän korottaminen ensimmäisestä lapsesta ei ole ainakaan väestöpoliittisesti oikeansuuntainen toimenpide.
 - Perhevapaista aiheutuvat kustannukset olisi selkeästi jaettava tasan isän ja äidin työnantajien kesken. Samoin olisi kiinnitettävä enemmän huomiota kotitöiden tasaisempaan jakaantumisen puolisoiden välillä. Näin luotaisiin toimivat edellytykset nuorille naisille päästä työelämään ja samaan aikaan perheellistyä. Nuori naimaton ja lapseton nainen ei olisi enää yhtä paljon taloudellinen riski työnantajalle.
 - Kun perheessä on jo useita lapsia ja lisää suunnitellaan, tulevat kynnyskysymykseksi kulutukseen, mm. asumiseen ja autoiluun (so. tila-autoihin) liittyvien kustannusten alentaminen. Samoin kotihoidontuen lisäämistä ja kotityöstä myönnettäviä verohelpotuksia esitettiin keinoina helpottaa perheen tehtävistä selviämisessä.
 - Yhä suurempi osa naisista on tulevaisuudessa alttiina lapsettomuudelle: tällä hetkellä lapsettomiksi jää 15 prosenttia naisista ja luvun oletetaan kasvavan 20 prosenttiin lähivuosikymmeninä. Lapsettomuutta voidaan hoitaa lääketieteellisesti. Tällä hetkellä esimerkiksi Helsingin yliopistolaisen keskussairaalan lapsettomuushoitoihin on pitkät jonot – työryhmä

esittikin pienituloisten hoitokustannusten tukemista. Lapsettomuutta voidaan vähentää myös siten, että helpotetaan yksinäisten mahdollisuutta löytää itselleen sopiva kumppani.

- Lapsettomuus liittyy myös elämäntapasairauksiin. Suomessa todettiin esimerkiksi vuonna 2002 kaikkiaan 14 000 uutta klamydiatapausta. Kolmen pikkulantion alueen klamydiainfektion jälkeen hedelmättömyyttä esiintyy jo puolella naisista. Siksi olisi erittäin tärkeää sijoittaa voimavaroja kohdennettuihin seulontoihin ja molemmille sukupuolille tarkoitettuun sukupuolivalistukseen.

▪ Siirtolaisuuteen liittyvät toimenpidesuosituksukset:

- Maahanmuutto on keskeinen väestöllinen komponentti tulevaisuudessa. Se sisältää myös suurimmat ”toiveet”, kun keskustellaan reagoimisesta kasvavaan työvoiman kysyntään. Ohjelmassa maahanmuutto nähdään resurssina, jolla on selkeä merkitys myös maamme talouden edistäjänä. Siksi esitettiin, että Suomessa valmistuvat ulkomaiset opiskelijat saisivat autoomaattisesti jäädä maahan töihin. Tällä hetkellä valmistuneista vain joka kymmenes jää tänne. Suomi kouluttaa lähes ilmaiseksi, mutta ei hyödynnä itse kasvattamaansa henkistä pääomaa.
- Raportissa esitettiin, että Suomessa ryhdyttäisiin luomaan aktiivista maahanmuuttopolitiikkaa, esimerkiksi tiedottamalla aktiivisesti suomalaisesta työmarkkinatilanteesta ulkomaille. Tällöin yhtenä vaihtoehtona olisi pisteytysjärjestelmän käyttäminen EU-alueen ulkopuolelta pyrkiville. Pisteytyksellä voidaan vaikuttaa maahanmuuttajien valikoitumiseen esimerkiksi iän, ammatin, pätevyuden sekä koulutuksen mukaan.
- Tällä hetkellä maahanmuuttajien työllisyysaste on sangen alhainen – vastaavasti heidän työttömyysasteensa on korkea. Jatkossa on maahanmuuttoon liittyviä integroitumistoimia kehitettävä siten, että tänne muuttaneet hakeutuisivat työnhakijoiksi ja myös työllistyisivät nopeasti.
- Ohjelmassa todettiin, että maastamme muutetaan edelleen runsaasti. Eriyisesti hoitoaloilla työskentelevät naiset hakeutuvat muiden muassa Iso-Britanniaan, Saksaan ja Norjaan alansa töihin. Lähtösyöt ovat yhteydessä useimmiten Suomessa työn epävarmuuteen ja/tai matalaan palkkatasoon. On muistettava, että pysyvästi maastamuuttavat naiset vievät mukanaan myös syntymättömät sukupolvet.
- Muuttoliikkeeseen liittyy myös tulijoiden integroituminen (kotoutuminen) Suomeen. Tällä hetkellä kotoutumistoimet kohdistuvat lähinnä työvoimaan. Olisi erittäin tärkeää, että myös kotona oleskelevat puoliset ja lapset saisivat kotoutumista koskevaa tietoa. Esimerkiksi Väestöliiton Kotipuu-toiminta tekee monikulttuurista perhetyötä. Sen tarkoituksena on edistää maahanmuuttajien integroitumista. Tämä tukee maahanmuuttajaperheiden hyvinvointia erityisesti perhe-elämässä ja kasvatuskysymyksissä. Toiminta

on sekä ennaltaehkäisevää että korjaavaa ja kohdistuu perheiden psykososiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen. Kun Suomi vastaanottaa yhä enemmän maahanmuuttajia, tällaisen toiminnan tarve kasvaa.

- Erityisen tärkeää olisi tarjota nimenomaan kielikoulutusta, sillä tulomaan kielen hallinta luo paremmat edellytykset työmarkkinoille siirtymiselle. Työelämä omine verkostoineen on parasta kotouttamiskoulutusta. Siksi maahanmuuttajien työttömyyden lasku ja työllisyyden nousu olisivat tärkeitä haasteita. Tulevaisuudessa joudumme kilpailemaan osajista monien muiden läntisten maiden kanssa. Ei ole itsestään selvää, että Suomi olisi kotimaastaan lähteille ensimmäinen vaihtoehto. Kantaväestön asenteisiin olisi vaikutettava, jotta Suomi olisi houkutteleva maa tulla ja tänne muuttavat myös pysyisivät täällä.

Ohjelman väestötavoitteita voidaan pitää konkreettisina ja realistisina. Esimerkiksi pysyvä 7 000 hengen vuosittainen muuttovoitto on saavutettavissa investoimalla maahanmuuttoon ja toisaalta poistamalla tiedossa olevia syitä, jotka aiheuttavat poismuuttoa Suomesta (naisvaltaisten alojen pätkätyöt ja matala palkkataso). Työryhmä on toki tietoinen, että maailmassa voi lyhyenkin ajan kuluessa tapahtua yllättäviä ja syvällisiä muutoksia. Kukapa olisi uskonut alkuvuonna 1990, että muutamassa kuukaudessa Suomessa siirrytään kovasta työvoimapulasta suuren työttömyyden ja laman syövereihin. Toinen esimerkki on Viro, jossa hedelmällisyys puolittui 1990-luvulla erittäin nopeasti. Muutokset voivat olla toisenkin suuntaisia – jospa meitä kohtaakin jatkossa kaikkien aikojen *baby boom*.

Tällaisia mahdollisuuksia varten ohjelmassa esitettiin kaksi toisistaan poikkeavaa skenaariota: *Vanheneva suomalainen Suomi* -mallissa pohdittiin erilaisia toimenpiteitä sen varalle, että syntyvyys romahtaa, maahanmuutto hiipuu ja mahdollisesti tulee lama. Suuret ikäluokat ovat tuolloin väistyneet työvoimasta – toisaalta he ovat vielä sosiaalisesti virkeitä. Ei ole ihme, jos ikääntyneiden teemat korostuvat vaaleissa ja poliittisessa päätöksenteossa. Tällaisessa stagnatiivisessa mallissa ikääntyvät toki hoidetaan, samoin vähenevät lapsiperheet. Mutta miten käy taloudellisen kehityksen ja siihen liittyvän kilpailun globalisoituvassa maailmassa?

Toinen skenaario oli nimeltään *Väestöltään tasapainoinen Suomi*. Väestönkehitykseen halutaan vaikuttaa voimakkaasti, koska väestö nähdään myös keskeisenä taloudellisena resurssina. Yhteiskunta on työkeskeinen – uhkana on se, että universaalinen sosiaaliturvan tilalle tulee työperusteinen malli. Työvoimaan osallistumistavoitteen painottaminen voi lisätä työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmia. Tällaisessa skenaariossa Väestöliitolla ja vastaavilla järjestöillä on niiden perinteinen rooli perheiden etujen ajajana sekä lapsille ja lapsiperheille tarkoitettujen palvelujen tuottajana ja kehittäjänä. *Toisesta skenaariosta on kuitenkin muistettava, että Suomen koko väestömäärä pysyy suhteellisen vakaana nykyiselläkin muuttovoitolla ja hedelmällisyydellä. Sen sijaan työikäisten määrän*

ja väestöosuuden pitäminen vuoden 2002 tasolla edellyttää selkeää hedelmällisyyden ja muuttovoiton kasvua (vrt. kuvio 4). Tässä väestöpolitiikalla on selkeä tilaus tulevaisuuden Suomessa.

* * *

Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on eurooppalaisittain suhteellisen korkea syntyvyys. Toisaalta naisten työhön osallistuminen on runsasta – täällä ei ole ns. yhden elättäjän mallia, jossa yleensä nainen hoitaa lapset ja mies hankkii perheen tulot. Yhteiskunta tarjoaa monipuoliset perhepalvelut, joiden kustannukset jaetaan tuottajan ja kuluttajan kesken.

Ohjelmassa on esitetty lukuisia väestöpoliittisia keinoja, joilla voidaan vaikuttaa maahanmuuttoon ja syntyvyyteen. Lähtökohtana pidetään pohjoismaista hyvinvointimallia, joka perustuu sukupuolten väliselle tasa-arvolle ja verovaroin kustannetuille sosiaalipalveluille. Elämme kuitenkin yhdentyvässä Euroopassa; toisten maiden ja kansojen tapa toteuttaa omaa perhe- ja väestöpolitiikkaa ei välttämättä ole meikäläistä huonompi. Historialliset yhteydet ovat vain muovanneet erilaisia tapoja hoitaa asioita. Muuttuvassa maailmassa kannattaa olla ennakkoluuloton ja vaikutteille avoin. Olosuhteiden muuttuessa kykymme tehdä onnistuneita uudistuksia perustuu paljolti siihen, mitä tiedämme muiden kokemuksista.

Ohjelmassa on useita konkreettisia esityksiä, joilla toivotaan olevan väestöllisiä vaikutuksia. On kuitenkin selvää, että ilman arvojen ja asenteiden muutoksia emme tule perhe- ja lapsiystävällisemmiksi. Siksi lapsi- ja perhemyönteisen ilmapiirin edistämistä ei ole syytä väheksyä vaan sen eteen on tehtävä hellittämättä työtä.

Lähteet

- Bagavos, Christos and Claude Martin* (2001): Low fertility, family and public policies. Synthesis Report of the Annual Seminar of the European Observatory on Family Matters, Seville, Spain, 15–16 September 2001. Vienna: Austrian Institute for Family Studies.
- Bettio, Francesca & Villa, Paola* (1998): A Mediterranean perspective on the breakdown of the relationship between participation and fertility. *Cambridge Journal of Economics* 22:137–171.
- Caldwell, J.C. , Caldwell, P. & McDonald, P.* (2002): Policy responses to low fertility and its consequences: a global survey. *Journal of Population Research* 19:1:1–24.
- Caldwell, J. C. & Schindlmayer, T.* (2003): Explanations of the fertility crisis in modern societies: A search for commonalities. *Population Studies* 57:3: 241–263.
- Chiswick, Barry, R.* (2000): Are Immigrants Favorably Self-Selected? An Economic Analysis. IZA DP No 131, March 2000.
- Council of Europe* (2002): Recent demographic developments in Europe 2002. Council of Europe, Strasbourg.
- Courbage, Y.* (2003): Immigration and Integration of Migrants from the Maghreb in Some European Countries – Challenges for Future Research. The Second Workshop on Demographic and Cultural Specificity and Integration of Migrants. Solicited Papers. Nieps Network for Integrated European Population Studies. The Population Research Institute, Working Papers E 16/2003.
- Encyclopedia of Population*, 2003. Demeny, P. and Mc Nicoll, G. (eds.). MacMillan Reference, USA.
- Eurostat 2002*: European Social Statistics.
- Halman, Loek* (2001): The European Values Study: A Third Wave. Source book of the 1999/2000 European Values Study Surveys. Tilburg University.
- Euroopan Yhteisöjen Komissio*. Bryssel 22.11.2000. KOM(2000) 757 lopullinen. Komission tiedonanto Neuvostolle ja Euroopan parlamentille yhteisön maa-hanmuuttopolitiikasta.
- Eurostat 2002*. European social statistics, 2002 Edition. Demography. European Communities, Luxembourg.
- Fagnani, J.* (2002): Why do French women have more children than German women? Family policies and attitudes towards child care outside the home. *Community, Work & Family* 5:1:103–119.
- Forsander, A., Raunio, M., Salmenhaara, P., Helander, M.* (2004): Sykettä ja su-vaitsevaisuutta. Helsinki, Edita.
- Gissler, Mika* (2003): Hedelmällisyys Suomessa ennen, nyt ja tulevaisuudessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 68:6:553–567.

- Hakim, C.* (2003): A New Approach to Explaining Fertility Patterns: Preference Theory. *Population and Development Review* 29:3:349–374.
- Halman, L.* (2001): The European Values Study: A Third Wave. EVS, WORC, Tilburg University. Le Tilburg.
- Hiilamo, H.* (2003): Professori Tapani Valkosen esitelmään liittyvä kirjallinen kommentti-puheenvuoro Väestöliiton väestöpoliittisessa seminaarissa. Helsinki 12.9.2003.
- Hoem, Jan* (2003): 'Sweden: is the Roller-Coaster in Motion (yet)?'. Lecture in the 40th Anniversary Conference of the Demographic Research Institute, Budapest, Hungary, October 18th, 2003.
- Huovinen, Pentti* (2003): Lapset ensin. Kolumni Turun Sanomissa 15.12.2003.
- Ilmakunnas, S.* (1994): Perhetuki ja syntyvyys. Sosiaali- ja terveystieteiden julkaisuja 1994:10. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Helsinki.
- Jaakkola, Magdalena* (1999): Maahanmuutto ja etniset asenteet, Työpoliittinen tutkimus 213. Helsinki, Edita.
- Karjalainen, J., Hiilamo, H. ja Raivio, H.* (2003): Harkinta toimeentulotuessa. Toimeentulotuen muutosten arvioinnin väliraportti. STAKES. Moniste (Aiheita).
- Klemetti, Reija* (2003). Tahaton lapsettomuus. Teoksessa: Sukupuoliterveys, toim. Riitta Luoto, Kirsi Viisainen ja Ilona Kulmala. Vastapaino, Tampere.
- Komiteanmietintö 1988:41.* Suomen maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikka. Siirtolaisuusasiain neuvottelukunnan mietintö XII. Valtion Painatuskeskus. Helsinki.
- Komiteanmietintö 1990:46.* Suomi ja ihmisten liikkuvuus muuttuvassa Euroopassa. Siirtolaisuusasiain neuvottelukunnan mietintö XII. Valtion Painatuskeskus, Helsinki.
- Kontula, O.* (2004): FINSEX-tutkimushankkeen julkaisemattomia tuloksia. Väestöntutkimuslaitos. Väestöliitto. Helsinki.
- Korkiasaari, Jouni* (1989): Suomalaiset maailmalla. Suomen siirtolaisuus ja ulkosuomalaiset entisajoista tähän päivään. Siirtolaisuusinstituutti. Kirjapaino Grafia Oy. Turku.
- Kravdal, Ö.* (1992): Forgone Labor Participation and Earning due to Childbearing among Norwegian Women. *Demography* Vol, no 4.
- Lutz, W. & Scherbov, S.* (2002): Can Immigration Compensate for Europe's Low Fertility? Interim Report IR-02-052. Laxenburg, Austria. July 2002.
- Mauco, Georges* (1932): Les Etrangers en France: Leur role dans l'activité économique, Paris. Käytetty lähteenä teoksessa: Sassen, Saskia (1990): Guests and Aliens. The New Press, New York.
- Miettinen, A. & Söderling, I. & Ehrnrooth, A. & Heikkilä, E. & Hjerppe, R. & Martelin, T. & Nieminen, M.i & Shemeikka, R.* (1998): Suomen väestö 2031 – Miten, mistä ja kuinka paljon? Väestöpoliittinen raportti Suomen väestön kehityksestä vuoteen 2030. E 5. Väestöliitto Väestöntutkimuslaitos, Helsinki.

- Morgan, S. P.* (2003): Is low fertility a twenty-first-century demographic crisis? *Demography* 40:4:589–603.
- Munter, Arja* (1980): Julkisen työnvälityksen merkitys Ruotsiin muutossa ja siirtolaisten työhön sijoittuminen vuonna 1978. Työvoimaministeriö, suunnitteluosasto, siirtolaisuustutkimuksia 15. Helsinki.
- Nieminen, Mauri* (2003): Suomen väestönkehitys Eurooppalaisessa kontekstissa. Onko syytä huoleen? Esitelmä Väestöliiton Väestöpoliittisessa seminaarissa 12.9.2003. Helsinki.
- Nieminen, Mauri* (2004): Väestöpolitiikkaa III: toivottuja ja ei-toivottuja tuloksia. Tieto aika 1: 29.
- Niessen, J. and Schibel, Y.* (2002): Demographic changes and the consequences for Europe's future. Migration Policy Group, Brussels.
- Nikander, T.* 1992. Naisen elämänsä ja perheellistyminen. *Väestö* 1992:1. Tilastokeskus, Helsinki.
- Noiriel, Gerard* (1984): *Lomgwy: Immires et proletaires, 1880–1980.* Presses Universitaires de France, Paris. Käytetty lähteenä teoksessa: Sassen, Saskia (1990): *Guests and Aliens.* The New Press, New York.
- OECD* (2000): Trends in International Migration. OECD, Sopemi-reports, Paris.
- Paajanen, Pirjo* (2002): Saako haikara tulla käymään? Suomalaisten lasten hankinnan ihanteet ja todellisuus. *Perhebarometri 2002.* Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos E 14/2002. Luettavissa Väestöliiton kotisivuilta www.vaestoliitto.fi (Väestöntutkimuslaitos, julkaisut, uutuuudet)
- Parkkinen, Pekka.* Hoivapalvelut tulevaisuudessa. VATT-keskustelualoitteita 2.1.2004. Helsinki.
- Peltonen, S.* (2002): Equality and Integration in Finnish Immigration Policy: The New Integration Law on Focus. Unprinted presentation in Hamburg, Germany (paper dated in Turku, Finland, in Nov. 14th, 2002).
- Pitkänen, Kari* (1994): Väestöpoliittisen ajattelun kehityslinjat Suomessa. *Hyvinvointikatsaus* 1/1994, s. 2–5.
- Pressat, R.* (1985): *The Dictionary of Demography,* (Ed. by Wilson, C.) Blackwell Reference.
- Reinans, Sven* (1984): Ruotsin suomenkielinen väestö. Norden Yhdistys/Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto. Tukholma.
- Reuter, Niklas, Uusikylä, Petri ja Karinen, Risto* (2003): Kohti kokonaisvaltaista maahanmuuttopolitiikkaa – taustaselvitys maahanmuuttopolitiikan tilasta ja kehittämistarpeista. Raportti valtioneuvoston kansallisen tutkimuslaitoksen tilaamana 13.11.2003. Net Effect Oy, Helsinki.
- Reuna, Veera* (1997): Perhebarometri 1997. Selvitys suomalaisten perheeseen liittyvistä käsityksistä. Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos, Katsauksia E 3/1997.
- Ritamies, M., Riihinen, O., Penttinen, H. ja Pulkkinen, A.* (1984): Lapsilukuihanne – toive vai tavoite. Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos, Tutkimuksia D 13, Helsinki.

- Sassen, Saskia* (1990): *Guests and Aliens*. The New Press, New York.
- Sauli, Hannele, Karvonen, Sakari, Rimpelä, Matti ja Rimpelä, Arja* (2002): Nuorten terveyden sosioekonomisten arvojen muutokset 1980- ja 1990-luvulla. Teoksessa: Heikkilä, Matti ja Kautto, Mikko (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. Sivut 62–83.
- Sihto, M.* (2003): Varautuminen suurten ikäluokkien aiheuttamaan työmarkkinamuutokseen: projektin loppuraportti. Työministeriö. Työhallinnon julkaisu 320. Helsinki 2003.
- Sosiaali- ja terveysministeriö* (2003): Perhepoliittinen strategia. Linjauksia ja taustoja perhepolitiikan kehittämiseen. Helsinki.
- Suomen Säädoskokoelma* 301/2004: Ulkomaalaislaki 30.4.2004.
- Sundström, E.* (1999): Should mothers work? Age and attitudes in Germany, Italy and Sweden. *International Journal of Social Welfare*, 1999:8, 193–205.
- Söderling, Ismo* (2001): Siirtolaisuus väestöllisenä resurssina – Suomi eurooppalaisessa kontekstissa. Teoksessa (ei toim.): 'Once a jolly swagman...'. *Essays on Migration in Honour of Olavi Koivukangas on his 60th birthday*. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala, pp. 187–209.
- Söderling, Ismo* (2003): Migration and Integration in Finland and Scandinavia – the time before and after 1990. Lecture in the 40th Anniversary Conference of the Demographic Research Institute, Budapest, Hungary, October 18th, 2003.
- Söderling, Ismo* (2004): Laiton muuttoliike osana eurooppalaista siirtolaisuutta. Mitä Missä Milloin, kansalaisen vuosikirja 2004. Otava, Helsinki.
- Tanner, Arno* (2003): Työvoiman maahanmuuton politiikka on sekä kansallinen että kansainvälinen kysymys. Esitelmä Väestöliiton väestöpoliittisessa seminaarissa, Helsinki 12.9.2003.
- Therborn, Göran* (1995): *European Modernity and Beyond: The Trajectory of European Societies 1945–2000*. London: Sage.
- Tiainen, Pekka* (2003): Väestön ikääntyminen, taloudellinen kasvu ja tuottavuus. Esitelmä Väestöliiton väestöpoliittisessa seminaarissa, Helsinki 12.9.2003.
- Tilastokeskus*: Väestö 1976–1978. Väestörakenne ja väestömuutokset kunnittain, Osa II. Suomen virallinen tilasto VI:A:140. Tilastokeskus, Helsinki.
- Tilastokeskus* (2001): Väestöennuste kunnittain 2001–2030. Väestö 2001:10. Tilastokeskus, Helsinki.
- Tilastokeskus*: Väestörakenne kunnittain 2002. Tilastokeskus StatFin-tilastopalvelu, kunnittaisia tilastotietoja <http://statfin.stat.fi> (Väestö iän mukaan alueittain 1998–2002) (5.3.2004).
- Työllisyystyöryhmän loppuraportti* (2003). Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2003.
- UN Secretariat, Population Division* (2000): *Replacement Migration*.
- Valtioneuvosto* (2003): Pääministeri Anneli Jäätteenmäen hallituksen ohjelma 17.4.2003.

Vikat, Andres (2002): Fertility in Finland in the 1980s and 1990s: Analysis of Fertility Trend by Age and Parity. Yearbook of Population Research in Finland 38, s. 159–177.

Wallenius, T. (2003): Tuomitut vähenemään? Suomalaiset ja lisääntymisen vaikea taito. Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti. Yliopistopaino, Helsinki.

Painamattomat lähteet:

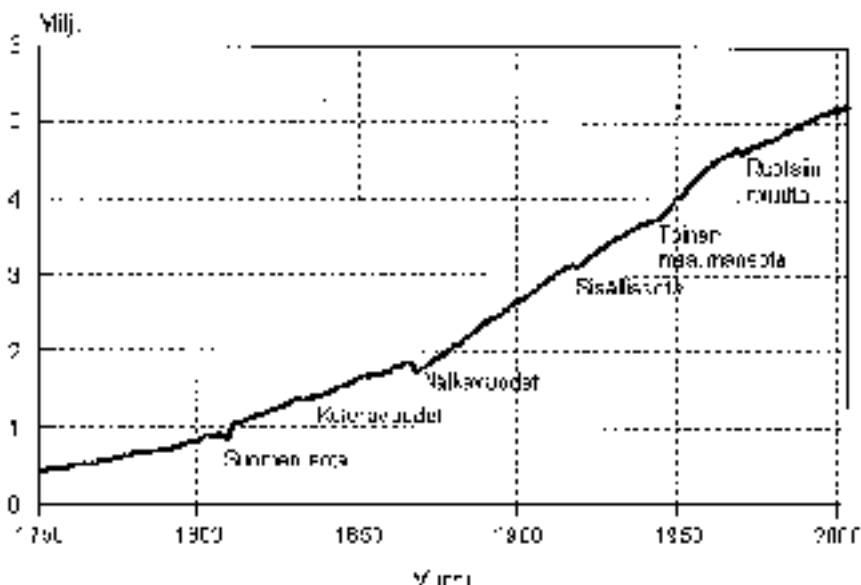
Halonen, Tarja, Tasavallan presidentin uudenvuoden puhe 1.1.2004.

Ollila, Jorma, Nokian pääjohtaja, haastattelu Helsingin Sanomissa 22.1.2004

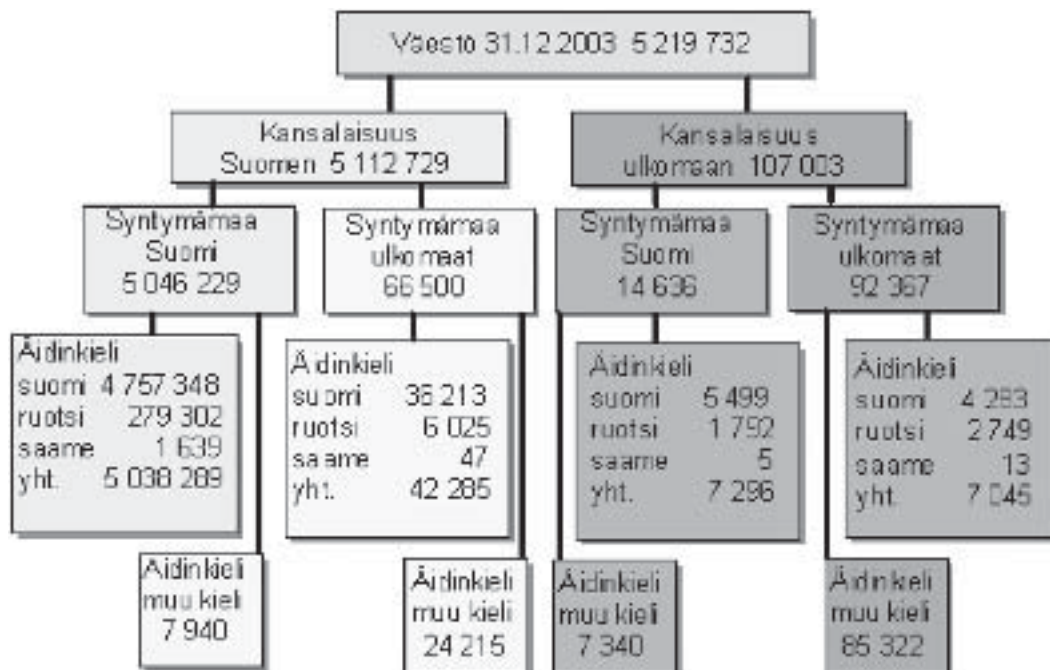
Parviainen, Heikki. 26.2.2004 Puhelinhaastattelu (Ismo Söderling).

Vilka, Sirpa (*Lapsettomuuslääkäri, Väestöliitto*): Sähköpostilla 25.2.2004 annettu vastaus Ismo Söderlingin tiedusteluun.

YLE 1, teksti-tv 25.5.2004, sivu 136.

Kahdeksan keskeistä väestötalukkoa tai -kuviota⁶

Kuvio 1. Suomen väkiluvun kehitys 1750–2003.

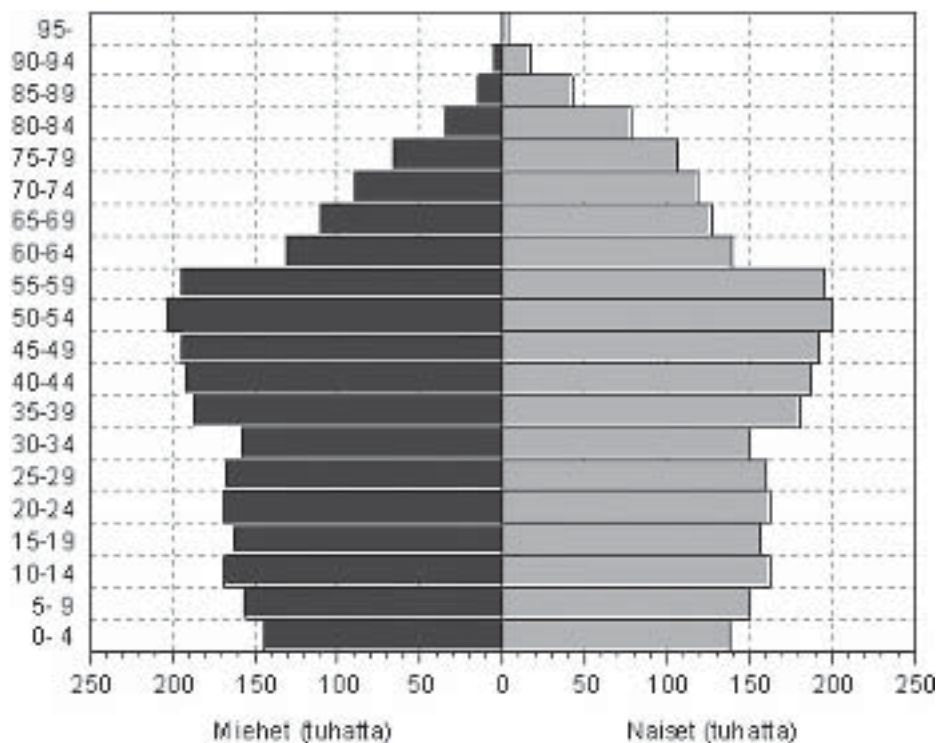

Kuvio 2. Suomen väestö 31.12.2003.

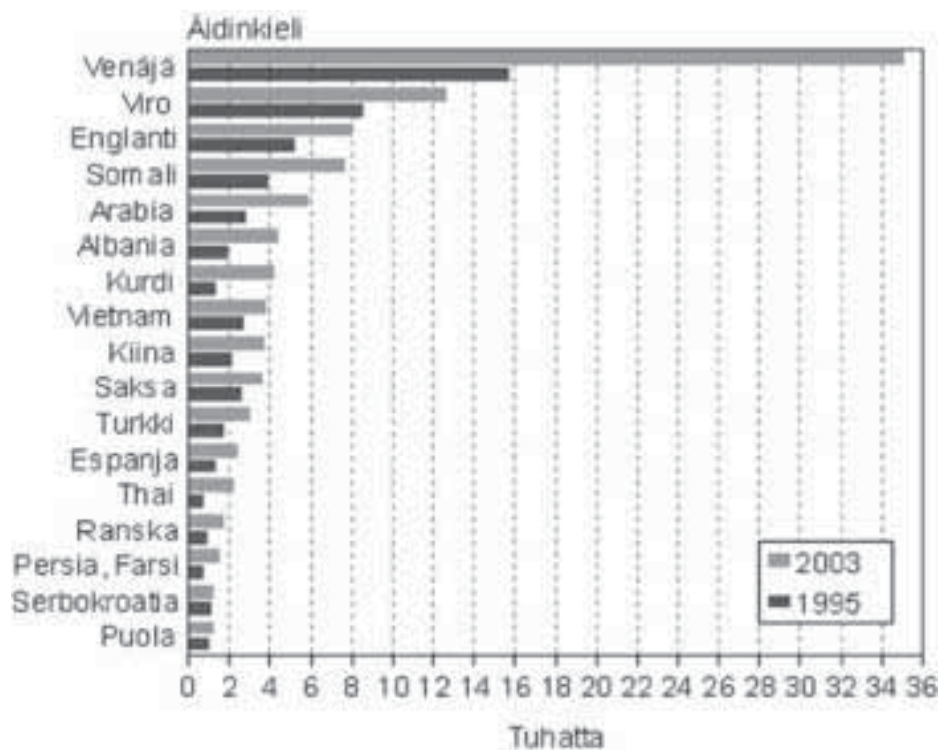
⁶ Kuviot 1–5, www.stat.fi

Kuviot 6–7, Tilastokeskus, väestörakennetilasto

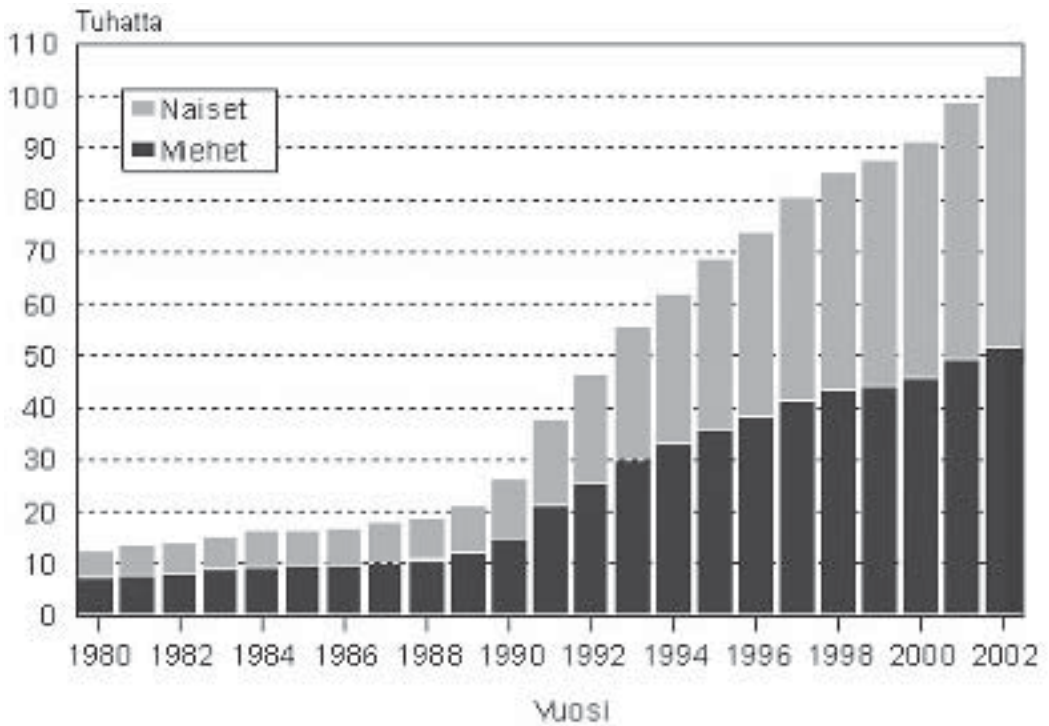
Kuvio 8, Anneli Miettinen, Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos

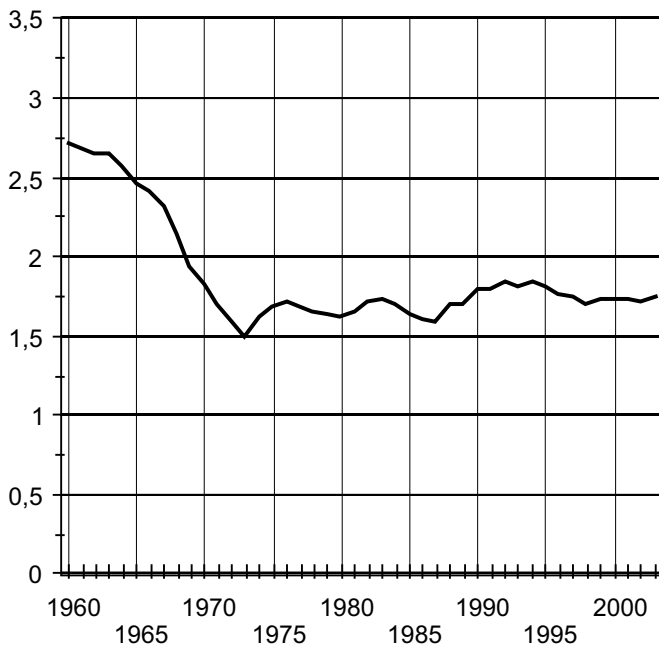
Kuvio 3. Väestö iän ja sukupuolen mukaan vuonna 2003.

Kuvio 4. Suurimmat vieraskielisten ryhmät 1995 ja 2003.

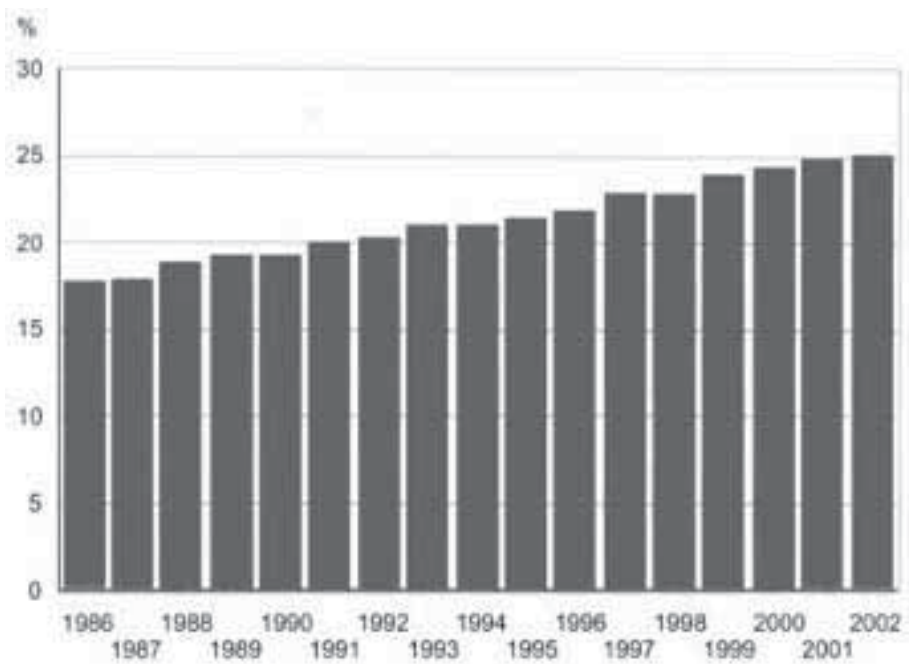

Kuvio 5. Ulkomaan kansalaisten määrä vuodesta 1980.

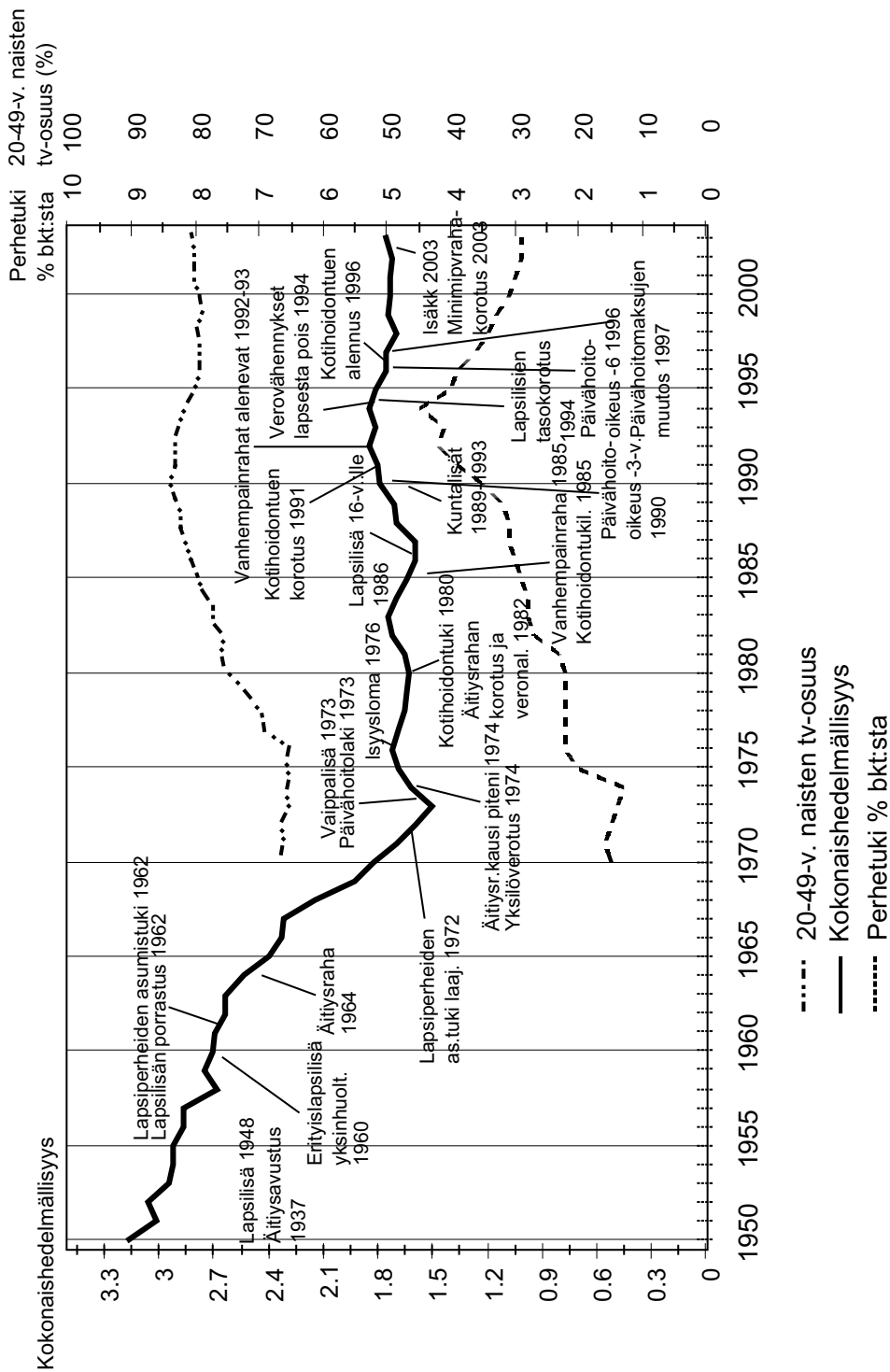
Lähde: Tilastokeskus, Väestömuutostietoja 1960-2003.

Kuvio 6. Kokonaishedelmällisyys Suomessa 1960–2003.

Lähde: Tilastokeskus, Väestörakennetilastot 1986-2002.

Kuvio 7. Lapsettomien osuus 35-vuotiaista naisista 1986–2002.

Väestöntutkimuslaitos 2004

Kuvio 8. Kokonaishedelmällisyys, 20–49-v. naisten työvoimaosuus sekä perhepoliittisten tukimuotojen kehitys 1950–2003.

Sanastoluettelo

Avustettu hedelmöitys

Munasolun irrotushoito (ovulaation induktio) tarkoittaa naiselle annettavaa hormonihoitoa, jonka avulla munasolun kypsyminen ja irtoaminen tehostuvat. Keinosiemenystä eli *inseminaatiota* käytetään silloin, kun siittiöiden laatu on lievästi heikentynyt tai kun lapsettomuuden syy on tutkimusten jälkeen jäänyt selittämättömäksi. *Koeputkihedelmöitys* (IVF) on tehokas hoito monissa naisesta tai miehestä johtuvissa hedelmättömyystapauksissa. Jos siittiöitä on hyvin vähän, hedelmöittyminen on mahdollista *mikrohedelmöityksen* (ICSI) avulla. Jos omia siittiöitä tai munasoluja ei ole, voidaan harkita *lahjasukusolujen* käyttöä. Lahjamunasoluja saadaan hormonihoitoon ja munasolujen keräyksen avulla koeputkihedelmöityksen tapaan. Lahja-alkiot ovat pakastettuja, toisten hoidossa olleiden parien lahjoittamia.

Elinajan odote, keskimäärin jäljellä oleva elinaika

Yleisin väestön kuolleisuuden tasoa l. elinajan pituutta kuvaava mittari on vastasyntyneellä keskimäärin odotettavissa oleva elinaika, joka ilmoitetaan usein erikseen kummallekin sukupuolelle. Vastasyntyneen elinajan odote on yksinkertaisesti tietynä aikana syntyneiden henkilöiden kokonaiselinaika jaettuna näiden henkilöiden määrällä. Elinajan odote lasketaan käytännössä yleisimmin periodilukuna (ks. perioditarkastelu) jonkin ajanjakson ikäryhmittäisen kuolleisuuden perusteella. Tällöin luku ilmoittaa sen keskimääräisen elinajan pituuden, joka jollakin kohortilla (syntymäikäluokka) olisi odotettavissa, jos sen kuolleisuus kunkin ikäjakson aikana olisi sama kuin eri ikäryhmiin kuuluneilla henkilöillä on ollut laskelman pohjana olevalla periodilla.

Ensisynnyttäjän keski-ikä

Synnyttäjien iässä tapahtuvaa kehitystä kuvataan usein ensisynnyttäjän keski-ian avulla. Luku ilmoitetaan joko mediaanina tai aritmeettisena keskiarvona (mean). Mediaanin laskemiseksi asetetaan tietyn vuoden ensisynnyttäjät iän mukaiseen järjestykseen (ks. perioditarkastelu). Mediaani on se ikä, joka sijoittuu puoliväliin, ts. puolet ensisynnyttäjistä on iältään tätä nuorempia ja puolet vanhempia. Aritmeettinen keskiarvo on usein hieman korkeampi kuin mediaani, koska poikkeuksellisen iäkkäät ensisynnyttäjät nostavat synnyttäjien ikäkeskiarvoa.

Hedelmällisyys

Väestötieteessä sanalla tarkoitetaan toteutunutta hedelmällisyyttä erotuksena fysiologisesta kyvystä jatkaa sukua. Hedelmällisyydestä puhuttaessa verrataan (elävänä) syntyneiden lasten lukumäärää hedelmällisyysikäisen väestön (tavallisesti 15–49-vuotiaiden naisten) määrään (ks. kokonaishedelmällisyysluku).

Huoltosuhde, väestöllinen huoltosuhde, taloudellinen huoltosuhde

Väestöllinen huoltosuhde ilmaisee lasten ja nuorten (tavallisesti joko 0–14-vuotiaiden tai 0–19-vuotiaiden) sekä vanhusväestön (tavallisesti 60 vuotta tai 65 vuotta täyttäneiden) määrän suhteessa työikäiseen väestöön. Työikäisenä väestönä pidetään joko 15–64-vuotiasta väestöä tai 20–59-vuotiasta väestöä. Huoltosuhde voidaan myös ilmoittaa ikäryhmittäin, jolloin ilmoitetaan esimerkiksi 0–14-vuotiaiden määrä suhteessa 15–64-vuotiaaseen väestöön. Taloudellisella huoltosuhteella viitataan tavallisesti työn ulkopuolella olevan väestön määrään suhteessa työssä oleviin. Työn ulkopuolella oleviin luetaan paitsi lapset ja koulu- tai opiskeluaikaiset nuoret sekä eläkeikäinen väestö, usein myös työttömät, päätoimisesti kotona tai opiskelemissa olevat, työkyvyttömyyseläkkeellä olevat ym.

Ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvut

Tietyn ikäisille naisille elävänä syntyneiden lasten määrä suhteessa samanikäiseen naisväestöön. Ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvut ilmoitetaan usein viisivuotiskäryhmillä. Suhdeluku ilmaistaan yleensä promilleina eli tuhatta ikäryhmän naista kohden.

Integroituminen, kotoutuminen

Integroituminen on prosessi, jossa maahanmuuttajat osallistuvat yhteiskunnan taloudelliseen, poliittiseen ja sosiaaliseen elämään. He ylläpitävät ja kehittävät omaan kulttuuriinsa ja etnisyyteen liittyviä tärkeitä pitämiään asioita. Integroituminen edellyttää myös sopeutumista sekä vähemmistöltä että valtaväestöltä. Kotoutuminen on maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan ehdottama käsite korvaamaan integroitumista (ks. kotouttamisohjelma).

Keskimäärin jäljellä oleva elinaika

Ks. elinajan odote.

Kohorttitarkastelu

Kohortti tarkoittaa jonakin tietynä ajankohtana saman tapahtuman kokeneiden joukkoa. Esimerkiksi syntymäkohortti viittaa tietynä vuonna (tai tietynä vuosina) syntyneiden joukkoon (vastaavasti avioliittokohortti ym.). Kohorttitarkastelussa tutkitaan kohortin myöhempää kehitystä, esimerkiksi seurataan tiettyyn syntymäkohorttiin kuuluvien naisten omaa lasten hankintaa (vrt. perioditarkastelu). Kohortille laskettuja mittalukuja (esimerkiksi ensisynnyttäjän keski-ikä) kutsutaan kohorttikohdaisiksi tunnusluvuiksi.

Kokonaiseronneisuusluku

Kokonaiseronneisuusluku ilmoittaa karkeasti, kuinka moni avioliitto lopulta päättyisi eroon, mikäli avioliitot purkautuisivat tietyn vuoden eronneisuuslukujen mukaisesti. Kokonaiseronneisuusluku saadaan laskemalla yhteen avioliiton keston mukaiset eronneisuusluvut tietyltä vuodelta.

Kokonaishedelmällisyysluku (TFR, total fertility rate)

Kokonaishedelmällisyysluku ilmoittaa, montako lasta syntyisi keskimäärin naista kohden, jos kaikki naiset eläisivät hedelmällisen ikäkauden loppuun saakka ja saisivat lapsia jonkin ikäryhmittäisen hedelmällisyyslukusarjan mukaisesti (ks. hedelmällisyys). Tunnusluku saadaan laskemalla yhteen ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvut (ks. ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvut) tietyltä vuodelta.

Kotouttamisohjelma

Kunnan täytyy laatia kotouttamisohjelma, jotta sille voidaan korvata maahanmuuttajien kotouttamisen aiheuttamia kustannuksia. Ohjelman laatii kunta tai kunnat yhteistyössä työvoimaviranomaisten ja muiden viranomaisten kanssa ja ohjelma sisältää suunnitelman kotouttamisen tavoitteista ja toimenpiteistä sekä yhteistyöstä eri viranomaistahojen kanssa. Työttömän tai toimeentulotukea saavan maahanmuuttajan kanssa laaditaan yhteistyössä työvoimatoimiston kanssa kotouttamissuunnitelma. Kotouttamisen lähtökohtana on antaa maahanmuuttajille tietoa suomalaisen yhteiskunnan toimintaperiaatteista ja palvelujärjestelmästä. Maahanmuuttajille opetetaan kotouttamisprosessin aikana maan tapoja ja kansalaistaitoja ja annetaan tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta (mm. työelämästä, palveluista, oikeusjärjestelmästä jne).

Kotoutuminen

Ks. integroituminen.

Kuolevuus (kuolleisuus)

Termi viittaa joko ilmiöön (kuolema) tai mittalukuun, joka ilmoittaa kuolleiden osuuden väestöstä tai osaväestöstä. Yleinen kuolleisuusluku ilmoittaa kuolemien määrän suhteessa koko väkilukuun. Suhdeluku ilmaistaan yleensä promilleina eli tuhatta väkiluvun (tai keskiväkiluvun) henkeä kohden.

Kumulatiivinen hedelmällisyysluku, toteutunut hedelmällisyys

Ilmoittaa tietylle naisjoukolle (esim. tietylle syntymäkohortille) todellisuudessa syntyneiden lasten määrän naista kohden (ks. kohorttitarkastelu).

Lapsettomuus, hedelmättömyys

Lapsettomuus voi olla tahatonta tai tahallista eli vapaaehtoista lapsettomuutta. Tahattomalla lapsettomuudella tarkoitetaan joko täydellistä lapsettomuutta (täydellistä hedelmättömyyttä, lisääntymiskyvyttömyyttä, steriliteettiä) tai osittaista, sekundääristä lapsettomuutta tai hedelmättömyyttä (kyvyttömyyttä saada toinen tai kolmas jne. lapsi). Perhetilastoissa lapseton pari viittaa kuitenkin pariskuntaan, joka ei vielä ole saanut lapsia tai jonka lapset ovat jo muuttaneet pois kotoa.

Lapsettomuushoidot

Ks. avustettu hedelmöitys.

Lapsiperhe

Perhe, johon kuuluu vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi (ks. perhe).

Luonnollinen väestönkasvu

Syntyneiden ja kuolleiden erotuksen seurauksena syntynyt väestömäärän lisäys tai sen väheneminen. Luonnollinen väestön kasvu ei ota huomioon muuttoliikkeen vaikutusta väestön määrään. Mittaluku ilmoittaa lisäyksen/vähennyksen suhteessa koko väkilukuun. Suhde ilmaistaan yleensä promilleina eli tuhatta väkiluvun (tai keskiväkiluvun) henkeä kohden (ks. väestönkasvu, väestön kokonaiskasvu).

Muuttaneisuus

Termi viittaa joko ilmiöön (muuttoliike) tai mittalukuun, joka ilmoittaa muuttaneiden osuuden väestöstä tai osaväestöstä. Suhdeluku ilmaistaan yleensä promilleina, eli tuhatta väkiluvun henkeä kohden.

Muuttotappio

Ks. nettomuutto.

Muuttovoitto

Ks. nettomuutto.

Nettomuutto

Jonkin alueen tulo- ja lähtömuuttojen välinen erotus. Mikäli erotus on negatiivinen, eli lähtömuutto on tulomuuttoa suurempi, puhutaan muuttotappiosta ja päinvastaisessa tapauksessa muuttovoitosta. Mikäli alueena on jokin maa, puhutaan nettosiirtolaisuudesta.

Pakolaisuus

Maasta toiseen suuntautuvaa ei-vapaaehtoista muuttoa.

Paluumuutto

Paluumuutolla tarkoitetaan sellaisten henkilöiden maahanmuuttoa, jotka ovat aikaisemmin muuttaneet pois kyseisestä maasta.

Perhe

Perheen määrittely vaihtelee hieman tilastointiperusteiden ja käyttötilanteen mukaan. Tilastokeskuksen käyttämän määritelmän mukaan perheeseen luetaan avio- tai avopari, sekä heidän kanssaan asuvat naimattomat lapset, tai yksi vanhempi ja hänen kanssaan asuvat naimattomat lapset. Samaan perheeseen kuuluu enintään kaksi perättäistä sukupolvea, ja mikäli samassa taloudessa asuu useampia perättäisiä sukupolvia, perhe muodostetaan nuorimmasta sukupolvesta lähtien. Tämän määritelmän mukainen perhe ei kata kaikkia sellaisia yhdessä asumisen muotoja, joita ehkä tavallisesti on totuttu ymmärtämään perheenä. Perhe saatetaan määritellä myös hieman eri tavoin eri maiden tilastoissa ja sen sijaan tai rinnalla käytetään usein tilastointiperusteena asuntokuntaa.

Perhesuunnittelu, syntyvyyden sääntely/säännöstely

Perhesuunnittelulla tarkoitetaan lasten lukumäärään ja syntymän ajankohtaan kohdistuvaa suunnittelua. Yleensä sillä viitataan ehkäisymenetelmien käyttöön raskaaksitulon välttämiseksi, mutta perhesuunnittelu sisältää myös parin pyrkimyksen tulla raskaaksi. Perhesuunnittelu-termillä viitataan yleensä parien lastenhankintaan. Syntyvyyden sääntely/säännöstely -käsite puolestaan viittaa myös ei-vakituudessa parisuhteessa olevien harjoittamaan suunnitteluun, yleensä raskaaksitulon välttämiseen. Myös abortti luetaan syntyvyyden säännöstelyksi, sen sijaan pyrkimys tulla raskaaksi (ja siten esim. lapsettomuuden hoitokeinot) ei kuulu syntyvyyden sääntelyn piiriin. Syntyvyyden säännöstely voi olla myös pariteettispesifiä, eli tietyn lapsiluvun saavuttamisen jälkeen tapahtuvaa raskaaksitulon ehkäisyä.

Perioditarkastelu

Väestönmuutostapahtumia tarkastellaan usein tietyn poikkileikkauksjakson eli periodin (esimerkiksi tietyn vuoden) tietojen perusteella (vrt. Kohorttitarkastelu). Tällä tavoin saatuja tunnuslukuja kutsutaan periodikohtaisiksi tunnusluvuiksi (esimerkiksi tietyn vuoden ensisynnyttäjien keski-ikä, ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvut ja niiden pohjalta laskettu kokonaishedelmällisyysluku).

Siirtolaisuus

Siirtolaisuus-termi käsittää sekä maastamuuton eli lähtömuuton (emigraation) että maahanmuuton eli tulomuuton (imigraation). Siirtolaisuudella tarkoitetaan vapaaehtoista muuttoa maasta toiseen (vrt. pakolaisuus).

Syntyvyys

Viittaa joko ilmiöön tai mittalukuun, joka ilmoittaa elävänä syntyneiden määrän suhteessa väestöön tai osaväestöön. Yleinen syntyvyysluku ilmoittaa elävänä syntyneiden määrän suhteessa koko väkilukuun. Suhdeluku ilmaistaan yleensä promilleina eli tuhatta väkiluvun (tai keskiväkiluvun) henkeä kohden.

Taloudellinen huoltosuhde

Ks. huoltosuhde.

Toteutunut hedelmällisyys

Ks. kumulatiivinen hedelmällisyys.

Vastasyntyneen odotettavissa oleva elinaika

Ks. elinajan odote.

Väestöllinen huoltosuhde

Ks. huoltosuhde.

Väestönkasvu, väestön luonnollinen kasvu, väestön kokonaiskasvu

Syntyneiden, kuolleiden ja muuttoliikkeen seurauksena syntynyt väestömäärän lisäys tai sen väheneminen. Mittaluku ilmoittaa lisäyksen/vähennyksen suhteessa koko väkilukuun. Suhde ilmaistaan yleensä promilleina eli tuhatta väkiluvun (tai keskiväkiluvun) henkeä kohden. Väestön kokonaiskasvu eli todellinen väestönkasvu ilmoittaa toteutuneen väestönkasvun, ts. kun myös muuttoliikkeen vaikutus (nettomuutto) on otettu huomioon. Puhuttaessa väestönkasvusta viitataan yleensä todelliseen väestönkasvuun.

Väestön uusiutuminen

Väestön uusiutumisella tarkoitetaan tietyn väestön kykyä uusintaa itsensä, ts. tuottaa riittävä määrä jälkeläisiä, jotta väestön määrä pitkällä aikavälillä pysyy tasasuuruksena. Uusiutumista mitataan yleensä ns. uusiutumisluvuilla (brutto- ja nettouusiutumisluvut), jotka ilmoittavat tytär- ja äitisukupolven suuruuden välisen suhteen. Nettouusiutumisluku ottaa huomioon sekä hedelmällisyyden että kuolleisuuden ennen naisen 50. ikävuotta. Mikäli nettouusiutumisluku on alle yhden, tarkoittaa se, että tytärseukupolvi on pienempi kuin äitisukupolvi, eli väestö alkaa vähetä. Bruttouusiutumisluvussa kuolleisuutta ei oteta huomioon. Kokonaishedelmällisyysluvun tulisi (kehittyneissä maissa) olla noin 2.1, jotta väestö uusiutuisi.

Termien määrittelyssä lähteenä on käytetty seuraavia julkaisuja:

Pitkänen, Kari & Sihvonen, Ari-Pekka. Johdatus väestötieteeseen. Sanastoliite. Helsingin Yliopisto, Sosiologian laitos. Saatavana: www.valt.helsinki.fi/sosio/vaesto/sanastot.html (toukokuu 2004)

Ritamies, Marketta. 1993. Ehkäisyyn ja aborttiin liittyviä käsitteitä. Teoksessa: Raskauden keskeyttäminen – Suomalaisia valintoja 1990-luvulla. Toim. Rimpelä, Matti & Ritamo, Maija. Stakes, Raportteja 126, s. 219–221. Stakes, Helsinki.

Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma

Väestöliiton tehtävänä on tuoda väestöpoliittisia vaihtoehtoja kulloinkin ajan-kohtaisena käyvään väestökeskusteluun. Edellinen Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma on vuodelta 1998. Ohjelman keskeisin anti oli silloin varoittaa 2000-luvun alun väestöhaasteista. Nyt uutena väestöpoliittisena keskustelun avauksena voidaan pitää pääministeri Matti Vanhasen elokuussa 2003 esittämää huolta suomalaisten alhaisesta syntyvyydestä ja toisaalta ikääntyvästä väestöstä.

Väestöliiton väestöpoliittisessa ohjelmassa esitetyt laskelmat osoittavat Suomen väestön ikääntyvän vauhdikkaasti, vaikka suomalaiset synnyttäsivät nykyistä enemmän ja maahanmuutto lisääntyisi. Suomalainen yhteiskunta on sukupolven päästä tyystin toisenlainen kuin nykyisin.

Julkaisu esittää konkreettisia vaihtoehtoja, jotta myös tulevaisuudessa Suomi olisi kilpailukykyinen, väestöstä ja perheistä huolehtimaan kykenevä hyvinvointiyhteiskunta.

Raportin näkökulma on jaettu ajallisesti kahteen osaan: lyhyen ja pitkän aikavälin tarkasteluun. Lyhyt päättyy vuoteen 2015, pitkä 2040, noin yhden sukupolven päähän.

ISBN 951-9450-04-1
Helsinki 2004

V Ä E S T Ö L I I T T O

